

Mellom ord og jord:
Skriftlige og arkeologiske kilder benyttet i
forskningen på middelalderens Oslo.

Karoline Engen Kurland
Masteravhandling i arkeologi
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Høsten 2015

**Tenk at du vil bli arkeolog, du som
aldri har vært særlig glad i historie.**

- Min far

Forord

Når nå alle mine timer med tenking, lesing og skrivning endelig har blitt til denne avhandlingen er det på sin plass med noen rosende ord til alle de som har vært med på å gjøre den til en realitet. Først og fremst vil jeg takke min veileder Julie Lund for verdifulle råd, engasjerende samtaler og inspirasjon til nye innfallsvinkler. Jeg vil også benytte anledningen til å takke Oslo kommune for stipendet jeg mottok for min avhandling i forbindelse med hovedstadsjubileet i 2014, Helena Neumann for råd og peptalks når det stormet som verst og John McNicol og Petter Molaug for alle litteraturtips. En stor takk rettes også til Marte Brakestad Ihlebæk og Ellinor for korrekturlesing.

Sist men ikke minst vil jeg takke hele familien min, særlig mamma, pappa og Emil som har støttet og trøstet gjennom denne prosessen. Og en kjempestor takk til bestemor som aldri mistet troen på at jeg skulle klare dette!

Karoline Engen Kurland

Oslo, 05.11.2015

Innholdsfortegnelse

Forord.....	iii
Innholdsfortegnelse.....	v

DEL 1: BAKGRUNN OG RAMMEVERK

1. Innledning.....	1
1.1 Kilden: en kort begrepsanalyse.....	1
1.2 Historie i arkeologien og arkeologi i historien.....	3
1.3 Problemstilling	4
2. Teori og metode.....	5
2.1 Utvalg av litteratur.....	5
2.2 Retorikk og argumentasjon.....	6
2.3 Metode: Å finne ut av når kilden blir et retorisk verktøy.....	8
2.4 Teori: hvordan forholdet mellom ting og tekst påvirker bruk av kilder.....	9
2.5 Teori: hvordan faghistorien påvirker bruk av kilder.....	11
2.5.1 Arkeologiens faghistorie.....	12
2.5.2 Historiens faghistorie med fokus på kildebehandling.....	15
2.6 Diskursanalyse og sosialkonstruktivisme: de bortvalgte metodene.....	18

DEL 2: KILDEBRUK OG ANALYSE

3. Gjennomgang og analyse av tekster.....	20
3.1 Edvard Bull (1924): <i>Kristianias Historie, Bind 1. Oslos Historie</i>	20
3.1.1 Kilder brukt i boka.....	20
3.1.2 Analyse.....	24
3.2 Gerhard Fischer (1950): <i>Oslo under Eikaberg</i>	26
3.2.1 Kilder brukt i boka.....	26
3.2.2 Analyse.....	28
3.3 Alf Tore Hommedal (1987): <i>Olavsklosteret i Oslo, eit dominikanaranlegg frå høgmedlomalderen</i>	33
3.3.1 Kilder brukt i artikkelen.....	33
3.3.2 Analyse.....	35
3.4 Arnved Nedkvitne og Per G. Norseng (1991): <i>Byen under Eikaberg. Fra byens oppkomst til 1536. Oslo bys historie, Bind 1</i>	38

3.4.1 Kilder brukt i boka.....	38
3.4.2 Analyse.....	42
3.5 Erik Schia (1991): <i>Oslo innerst i Viken</i>	46
3.5.1 Kilder brukt i boka.....	47
3.5.2 Analyse.....	51
3.6 Petter Molaug (2006): <i>Håndverk i middelalderens Oslo</i>	54
3.6.1 Kilder brukt i artikkelen.....	55
3.6.2 Analyse.....	57
3.7 Ole Egil Eide (2007): <i>Om muremåter og kirkedateringer i 1100-tallets Oslo</i>	59
3.7.1 Kilder brukt i artikkelen.....	59
3.7.2 Analyse.....	61

DEL 3: SYNTSE OG KONKLUSJONER

4. Syntese: arkeologi og historie.....	64
4.1 Forholdet mellom arkeologi og historie.....	64
4.2 Retorikk.....	65
4.3 Forholdet mellom ting og tekst.....	66
4.4 Faghistorie.....	67
5. Konklusjon og avsluttende kommentarer.....	69
Litteratur.....	71

DEL 1: BAKGRUNN OG RAMMEVERK

1. Innledning

Å tolke fortiden kan være vanskelig. Sporene vi har etter den er mange og varierte, og forskerne som benytter seg av disse har forskjellig bakgrunn og årsaker til å tolke slik de gjør. I tilfellet Oslo i middelalderen har mange arkeologer og historikere tatt på seg den store oppgaven det er å formidle dette temaet, og denne innsatsen har resultert i tykke bøker og omfattende artikler. Basisen for alle disse sidene med tekst er, i tillegg til forskerens egenskaper, *kildene*. Kildene til Oslo i middelalderen er mangfoldige, og de omfatter både arkeologisk og skriftlig materiale. Den tidligere utbyggingen i Gamlebyen, den pågående utbyggingen i Bjørvika og alle bevarte historiske kilder har bidratt til en kildeatilgang som gir mulighet for omfattende tolkning og forståelse av middelalderen.

I denne avhandlingen vil bruken av kildene som er benyttet i forskningen på middelalderens Oslo være i fokus. Avhandlingens hoveddel vil bestå av en gjennomgang av tekster som er skrevet om temaet Oslo middelalderby med fokus på kildebruk, og en påfølgende analyse der denne kildebruken drøftes. Før analysen gjennomføres er det nyttig å redegjøre for hva begrepet *kilde* innebærer.

1.1 Kilden: en kort begrepsanalyse

En kilde kan defineres på flere måter. Erslev (1972:56) beskriver en kilde som spor etter fortidsmennesket, enten stumme eller talende. Dahl (1988:31) karakteriserer kilder som "alle arter av observasjonsdata som historikeren bygger på i sin forskning". Andersen og medforfattere (2012:45) hevder at alle kilder er en kilde til *noe*, at alt materiale en forsker kan ta i bruk for å svare på et spørsmål vil fungere som kilder, og Kjeldstadli (1992a:162) slår fast at absolutt alt overlevert materiale stammer fra en situasjon i fortida. Materialet vi har å tolke fortiden ut fra er, med andre ord, svært stort, og for å ordne kildene blir de ofte kategorisert som enten en levning eller en beretning. Dette skillet ble presentert av Kristian Erslev i hans bok *Historisk teknik* fra 1911 (oppretrykk 1972).

En *levning* blir ofte omtalt som en "stum" kilde (Erslev 1972:6). Dette er ofte gjenstander som ikke er laget for å formidle mening, men som likevel sier noe om en historisk situasjon eller person (Andersen et al. 2012:68). Alle kilder kan dermed brukes som

levninger. Kilden blir en puslespillbit og vi prøver å gjenskape det puslespillet den inngikk i (Kjeldstadli 1992a:163). Herunder ligger det arkeologiske materialet. De arkeologiske kildene er delt opp i flere kategorier: *Artefaktene* er bærbare objekter som er brukt, modifisert eller laget av mennesker (Renfrew og Bahn 2012:49). Eksempler på slike er verktøy og redskaper av stein, tre og metall, kokekar, nøkler, smykker og klær. *Strukturene* er bygg, templer, ruiner og andre faste kulturminner som hauger, steinsetninger, stolpehull og røyser. *Organisk materiale* er knokler etter dyr og mennesker, planterester og skall etter sjødyr, jord og sedimenter. Alt dette kan kaste lys over menneskelig aktivitet (Renfrew og Bahn 2012:50).

En *beretning* er en kilde som kan fortelle noe om forhold utenfor seg selv, der man legger vekt på kildens meddelende funksjon. Erslev (1972:7) kaller denne typer kilder ”talende”. Dette innebærer at en kilde må kunne tolkes som en meddelelse, som bærer av et meningsforhold, formidlet språklig eller med tegn og symboler (Dahl 1988:35). Man regner også bilder og kunstverk inn under denne kildekategorien (Erslev 1972:7 og Dahl 1988:36). Eksempler på beretninger kan være lover, malerier, diplomer, runesteiner, hieroglyfer, helleristninger, hulemalerier og referater. En beretning kan også benyttes som levning ved å utnytte det kilden kan gi av kunnskap om kildens forfatteren og hans samtid. Beretningen blir da en levning som er et produkt av forfatteren og hans situasjon, hans ideer, holdninger og metoder (Dahl 1988:38).

Med beretningene åpenbarer det seg også noen problemer. Det er ikke sikkert at beretningene er sanne, forfatteren av kilden kan ha tatt feil (Kjeldstadli 1992a:166). Episke kilder er ikke nødvendigvis riktige, og vi kan ikke betrakte disse som fakta, men de kan fortelle noe om forfatterens verdensbilde og oppfatninger. Et lovverk er heller ikke et pålitelig vitne om hvordan forholdene faktisk var, men de kan formidle noe om hvordan lovgiverne *mente* at det burde være (Kjeldstadli 1992a:166). Altså er en berettende kilde også alltid en kilde til *noe*, men man kan aldri regne med at en kilde beskriver fortiden akkurat slik den var. Erslev (1972:5) poengterer treffende at alle historiske beretninger er preget av deres forfatteres subjektive oppfatning og at det finnes sikrere kilder.

I den postprosessuelle perioden i arkeologien (denne perioden blir presentert under, i kapittelet som beskjeftiger seg med teori og metode) ble imidlertid gjenstandene også betegnet som ”talende” kilder. Ian Hodder oppfordrer til å lese gjenstandene i sin bok *Reading the Past* fra 1986.

1.2 Historie i arkeologien og arkeologi i historien

Arkeologien som fag blir ofte definert som en disiplin som studerer fortidens mennesker gjennom artefakter og strukturer, altså levninger, og historiefaget er ofte oppfattet som disiplinen som forteller menneskers historie ved hjelp av overlevende skriftlig materiale, altså beretninger. I arkeologien fra eldre perioder som steinalder og bronsealder har forskerne kun de materielle kildene å tolke fortiden ut fra, men i den historiske arkeologien finnes også de skriftlige kildene. Det er et skille mellom arkeologi som studerer perioder uten tekst, og de som studerer perioder med tekst (Andrén 1997:11). På den ene siden kan det være positivt med skriftlige kilder som kan hjelpe de arkeologiske kildene, da arkeologien alltid er avhengig av analogier for å oversette materiell kultur til tekst. Men på den andre siden kan det være en utfordring med skriftlig materiale da dette kan hemme arkeologiens muligheter til tolkning og analyse (Andrén 1997:13). Dermed er det en reell risiko for at arkeologien blir sammenliknet med og stilt opp mot hva vi finner i de skriftlige kildene. Forholdet mellom arkeologi og historie har derfor lenge vært et tema for diskusjon.

Det er utgitt mange forskningspublikasjoner om debatten rundt forholdet mellom arkeologi og historie (for eksempel Dymond 1974; Finley 1986; Driscoll 1988; Champion 1990 og Moreland 2007), og mange arkeologer, og også historikere, har i senere tid blitt opptatte av at den historiske arkeologien skal være en disiplin med egenverdi, uten at den har behov for støtte fra det tekstbaserte historiefaget. Det blir i disse utgivelsene svært ofte argumentert for at historie også er arkeologi, i den forstand at de objektene som besitter tekst har vært gjenstand for en arkeologisk utgravning (Driscoll 1988:164-165; Andrén 1997:157; Hodder 1999:4). De siste årene har debatten stilnet, og de to fagene har nå et mer avbalansert forhold. Et eksempel på dette forholdet er forskningen på middelalderbyen Oslo.

I tilfellet Oslo middelalderby har utgravningene i Bjørvika og Gamlebyen bidratt med store mengder arkeologisk materiale både i form av strukturer, artefakter og organisk materiale. I tillegg til denne kilderikdommen har forskerne tilgang på betydelige mengder skriftlig materiale i form av lover, diplomer, sagaer og retterbøter. Det er på bakgrunn av dette store kildeomfanget at problemstillingen til denne avhandlingen ble til.

1.3 Problemstilling

En oversikt over hvilke kilder som er anvendt i forskningen på Oslo i middelalderen er ikke tidligere skrevet, verken for arkeologi eller historie. Med en slik materialrikdom som vi har til hovedstadens middelalderhistorie er det nyttig å drøfte hvordan kildene opp til i dag er blitt benyttet, for å skape et forskningshistorisk bakteppe til kommende forskning. Også for folk som ikke studerer eller forsker på temaet Oslo i middelalderen er det interessant å få en oversikt over hvordan kildene er blitt benyttet, og også problematisere bruken av disse. Dette kan være Oslo-guider, lokalhistoriske organisasjoner og generelt interesserte.

I den anledning vil min overordnede problemstilling være:

Hvordan er skriftlige og arkeologiske kilder blitt benyttet i forskningshistorien til Oslo middelalderby, og hvorfor er nettopp disse kildene brukt?

For å besvare dette problemet er det nyttig å bryte det ned i mer avgrensede spørsmål. Disse vil være:

- Hvilke kilder er spesifikt benyttet i teksten?
- Er utvalget av kilder i teksten påvirket av forfatterens faghistoriske tilhørighet?
- Hvordan benytter forfatteren seg av retorikk i teksten, og kan dette settes i sammenheng med kildeutvalget?
- Hvor er den analyserte teksten plassert i forholdet mellom ting og tekst?

Formålet med å utføre denne analysen er først og fremst å få kjennskap til middelalderbyens forskningshistorie og dens kilder, men også å få et lite innblikk i de grunnleggende forskjellene mellom historisk arkeologi og historie som fagfelt gjennom en case-studie.

2 Teori og metode

Dette kapitlet består av en gjennomgang av de teorier og metoder som vil være den røde tråden gjennom hele analysen. Her vil jeg begrunne mitt utvalg av tekster som skal analyseres i første avsnitt, og deretter skissere bakgrunnen til mine metoder og teorier og hvorfor disse er formålstjenelige for min analyse.

2.1 Utvalg av litteratur

Formålet med denne avhandlingen er å kartlegge hvilke kilder som er brukt, hvordan de er brukt og hvorfor de er brukt, i et utvalg av tekster som er skrevet om middelalderbyen Oslo. Mitt utvalg av tekster vil innbefatte de som er utgitt i tidsskrifter som en myntet på fagkretser og de som er utgitt i bøker som er populærvitenskapelige og dermed mer kommersielle. Altså både fortellende og argumenterende tekster (se Andersen et al. 2012:150) og vitenskapelige og populærvitenskapelige tekster (se Brodersen et al 2007:64) Både arkeologiske og historiske tekster vil bli analysert i denne avhandlingen, med den hensikt å undersøke hvilke kilder historikere og arkeologer bruker og om kildene brukes på forskjellige måter. Både de arkeologiske og de historiske tekstene vil bli undersøkt ut fra de samme premissene, og også satt inn i det samme teoretiske rammeverk (om teori i denne avhandlingen, se nedenfor). Jeg vil gjennomgående i denne avhandlingen bruke begrepene *historisk tekst*, *historisk artikkel* eller *historisk bok/monografi* om litteratur utgitt om temaer i historien, altså skrevet i moderne tid. Om tekster skrevet i middelalderen vil begrepene *skriftlig kilde* og *skriftlig materiale* bli brukt.

Utvalget av tekster i denne avhandlingen er gjort på følgende premisser: bøker ble hovedsakelig valgt basert på innhold. De skulle omhandle middelalderen i Oslo, og gjerne være tiltenkt et bredere publikum enn kun det akademiske, altså populærvitenskapelige (formidle allerede kjent materiale på en forståelig måte til ”folk flest”). Artikler ble også valgt på basert på innhold, men her valgte jeg tekster som var tiltenkt et akademisk eller spesielt interessert publikum, for eksempel forskere, organisasjoner og foreninger som arbeider innenfor historie og arkeologi, i tillegg til andre som er interessert i det vitenskapelige aspektet ved arkeologi og historie. Alle tekster ble også vurdert ut fra hvordan materialet var behandlet. Jeg ønsket å analysere tekster der materialet ble satt inn i en kontekst, altså at forfatteren ikke bare presenterer materialet, men også redegjør for og drøfter dets plassering i tid og rom.

Et betydelig materiale som er gitt ut av arkeologer om gravingene i Oslo er ”De arkeologiske utgravningene i Gamlebyen, Oslo”. Disse publikasjonene er valgt bort, og ikke

analysert i denne avhandlingen. Grunnen til dette er at disse utgivelsen er en presentasjon av funnmaterialet heller enn et organ hvor materialet blir drøftet. Riktignok blir det fremlagt teorier, og materialet blir diskutert, men siden jeg ønsket å utforske hvordan kildene blir brukt i sekundære utgivelser, falt disse primære fremstillingene av det arkeologiske kildematerialet bort. I tillegg, etter noe gjennomlesning, konkluderte jeg med at de skriftlige kildene er svært lite representert i disse utgivelsene, og dermed er de ikke like relevante som tekstene der det skriftlige materialet er brukt mer aktivt.

Grunnen til at jeg har valgt å inkludere historiske tekster i denne avhandlingen er at de historiske tekstene som er skrevet om middelalderens Oslo ofte benytter arkeologisk materiale for å støtte opp sine teorier. Derfor er det interessant å også analysere hvordan historikere benytter de tilgjengelige kildene, og om det er store forskjeller fra hvordan arkeologene jobber med materialet. Arkeologi og historie henter informasjon fra hverandre i forskningen, og det kan dermed være svært nyttig å få et grep om historieskrivingen på temaet om middelalderens Oslo, da fagtradisjonene i de to fagene er forskjellige. Disse forskjellene vil jeg utdype i dette kapitlet under overskriften ”Teori: hvordan faghistorien påvirker bruk av kilder” og dets underoverskrifter.

2.2 Retorikk og argumentasjon

I historiske og arkeologiske tekster, som alle andre humanvitenskaplige tekster, er argumentasjon avgjørende for å styrke resonnementet. Det man ønsker med en slik tekst er å fremme kritisk viten og skjerpe faglig innsikt gjennom en vitenskapelig basert diskusjon (Villadsen i Jørgensen og Villadsen 2009:216). Forståelsen for den arkeologiske og historiske kilden styrkes når man bruker disse aktivt i en argumentasjon, men enkelte ganger må man ty til tolkninger og teorier for å få en god diskusjon og en sammenhengende tekst som gir forståelse av det vi ønsker å utforske fra middelalderen. Her må vi gripe til argumentasjoner, altså en påstand og en begrunnelse for denne påstanden: påstand – grunn – konseptet (Jørgensen i Jørgensen og Villadsen 2009:129). Man trenger minst ett argument for å bygge en argumentasjon. Argumentasjonen oppstår av tvil, hos deg selv eller andre på en diskutabel ytring. Hvis dette er tilfellet skaper man en argumentasjonsforpliktelse der man forventes å supplere med en begrunnelse (Jørgensen i Jørgensen og Villadsen 2009:130).

Som nevnt er det ikke alltid at vi har bevis gode nok for en påstand, og da må en oppfinnsom arkeolog eller historiker drøfte og tolke ut fra det kildematerialet som er til rådighet og bygge opp sin argumentasjon. Med dette trer det retoriske aspektet inn på banen i den historiske og arkeologiske forskningen. Den retoriske argumentasjonen går ut på å

overbeviser, eller overtale til forskjell fra å bevise noe (Jørgensen i Jørgensen og Villadsen 2009:131). Innenfor argumentasjonsteorien har vi en tredeling: Logikk, dialektikk og retorikk. Logikken er ikke relevant i denne sammenhengen fordi den beskjeftiger seg med områder der absolutt kunnskap er oppnåelig, som matematikk og fysikk. Men både dialektikk og retorikk føyer seg inn under *argumentatio*, som er forbeholdt argumentasjon hvor sikker viten er uoppnåelig: *argumentatio* er forbeholdt alle akademiske fag der man ikke kan bestemme noe som sant eller falskt, men heller sannsynlig (Jørgensen i Jørgensen og Villadsen 2009:131). Forskjellen mellom dialektikk og retorikk er at dialektikken har som formål å få sann innsikt, vel vitende om at man aldri kan få sikker viten. Retorikken derimot har som formål å få truffet en beslutning eller oppnå tilslutning til et standpunkt ved å overtale eller overbevise (Jørgensen i Jørgensen og Villadsen 2009:131). I retorikken er det legitimt å benytte seg av både *etos*, *patos* og *logos*. Altså en språkbruk med estetiske virkemidler for å oppnå tilslutning til sin argumentasjon, dette til motsetning til dialektikken, der man kun benytter seg av *logos* (Jørgensen i Jørgensen og Villadsen 2009:131). *Etos* er overbevisningskraften som forfatteren besitter i kraft av sin autoritet, *patos* er påvirkning som ligger i appellen til leserens følelser og holdninger, og *logos* er appell til leserens fornuft gjennom argumentasjon (Brodersen et al. 2007:15). Dialektikk blir ofte derfor kun benyttet i en lukket akademisk sfære med en homogen forsamling av lærde, mens retorikk ofte blir brukt i en offentlig sfære med en heterogen forsamling av lekfolk (Jørgensen i Jørgensen og Villadsen 2009:134).

Hvilke språklige og retoriske virkemidler som blir brukt avhenger også ofte av sjangeren teksten føyer seg inn i. Innenfor academia brukes tekster til å løse ulike oppgaver eller til forskjellige formål (Brodersen et al 2007:63). Vi kan skille mellom tre ulike akademiske sjangertyper: *instruerende*, *populærvitenskaplige* og *vitenskapelige* tekster (Brodersen et al. 2007:64). Den vitenskapelige teksten har mest fokus på budskapet i teksten, nemlig tekstens *logos*. Den populærvitenskaplige teksten er også opptatt av *logos*, men forenkler og formidler på en annen måte enn den vitenskaplige teksten. Denne teksten benytter mer *patos*. De instruerende tekstene er mer fokusert på *etos*. Om en tekst primært fokuserer på *etos*, *patos* eller *logos* avhenger av hva som er tekstens formål (Brodersen et al. 2007:64). Den vitenskaplige teksten fokuserer på ny kunnskap, den populærvitenskaplige på allerede tilegnet kunnskap som skal formidles, og den instruerende skal gi en innføring i fagets metodikk. Å sjangerbestemme en tekst er også med på å klargjøre for eksempel hvorfor valg av kilder er tatt.

Tilsvarende til dette skiller Andersen og medforfattere mellom to forskjellige skrivemåter: den *argumenterende* og den *fortellende* skrivemåten (2012:150). I den

argumenterende skrivemåten redegjør forfatteren for metoder og teorier underveis. Det er den eksplisitte argumentasjonen som skal overbevise leseren (Andersen et al. 2007:150). Den fortellende skrivemåten inkluderer ikke de fagtungte metodene og teoriene, men presenterer heller en mer sammenhengende tekst som er knyttet til hendelsene og aktørene. Det er etableringen av relasjoner mellom aktørene som skal overbevise leseren, ikke drøfting av modeller og uttrykk (Andersen et al. 2007:150). I likhet med sjangerbestemmelse er det svært formålstjenelig for denne avhandlingen å plassere de utvalgte tekstene inn i en av disse to kategoriene ettersom dette er direkte knyttet opp mot bruk av kilder og valg av resonnementer.

2.3 Metode: Å finne ut av når kilden blir et retorisk verktøy

I akademiske tekster er altså argumentasjonen svært viktig. I den akademiske verden springer autoritet ut av tekster og ikke alltid personer eller institusjoner (Brodersen 2007:12). Man ønsker å styrke tekstens *logos*, og dette gjør man gjennom en god argumentasjon som er preget av saklighet og faglig tyngde. Et sterkt retorisk grep er da å referere til anerkjente forskningsresultater, og benytte seg av forskerens eller forfatterens *etos*. *Etos* er avgjørende for å overbevise folk og få dem til å lytte. Vi vurderer ikke bare hva som sies, men også hvem som sier det (Kjeldsen 2006:118). Vi ønsker også å fremstille det vi sier på en måte som fanger oppmerksomhet, vekker interesse, skaper forståelse eller beveger til handling (Brodersen et al. 2007:53), og benytter dermed *patos* og appellerer til følelser og holdninger hos mottakeren. Disse retoriske grepene kan vi se i alle akademiske tekster, i større eller mindre grad. De kan ofte spores i hvordan forfatteren forholder seg til sin mottaker (leser). Forskjellen mellom hvordan retorikk blir benyttet når målgruppen forandres er svært interessant, og dette vil jeg forfølge i min analyse.

I arkeologien er det ofte *kilden* som er grunnlaget i argumentasjonen. Kilden er *grunnen for påstanden*. Derfor er kilden den aller viktigste komponenten for en arkeologisk argumentasjon som ikke er en ren teoretisk diskusjon. I dette studiet av hvordan kilden er blitt benyttet opp gjennom Oslo middelalderbys forskningshistorie vil jeg undersøke hvilke kilder som er brukt, men også hvorfor og hvordan. Jeg vil drøfte om kildebruken er et produkt av tiden forfatteren skrev i (altså forskningsfokuset innenfor faget på tidspunktet teksten ble skrevet), eller om kilden er brukt kun for det den er, et redskap for å underbygge argumentasjonen til forfatteren. I min avhandling vil jeg analysere tekster som er både tiltenkt den akademiske sfæren og den allmenne befolkning. Jeg vil registrere hvilke kilder som blir benyttet, men også hvordan disse blir fremstilt. Jeg vil finne ut hvordan forfatteren bruker

kilden som del i sin argumentasjon og med dette oppnå kunnskap om hvordan forfatteren aktivt bruker kilden i teksten, og hvorfor han velger å bruke denne kilden.

Første skritt i prosessen vil være en redegjørelse for kildebruken i den aktuelle teksten, hvilke kilder som er brukt, og om disse er implisitt eller eksplisitt benyttet. Deretter vil jeg diskutere og problematisere funn fra forrige avsnitt. Denne analysen vil inneholde en drøfting av forfatterens eventuelle bruk av *etos*, *patos* og *logos*, hans plassering innenfor enten den argumenterende eller den fortellende skrivestilen. Jeg vil også registrere om forfatteren benytter seg av kilden som et retorisk virkemiddel og hvordan han presenterer den.

2.4 Teori: hvordan forholdet mellom ting og tekst påvirker bruk av kilder

Hvor fokuset til forskningen ligger er til en hver tid flytende. Forskjellige fokusområder i samfunnet kan påvirke hvilke aspekter ved historien forskeren ønsker å utforske nærmere. Ofte avhenger denne balansen av hvilke spørsmål som er aktuelle i samfunnet da teksten blir forfattet, men også forholdet mellom ting og tekst påvirker hvordan man velger å bruke kildematerialet. I sin bok *Mellan ting och text* (1997) ordner Anders Andrén de forskjellige måtene å bruke ting og tekst på inn under fem hovedkategorier, eller tradisjoner. Disse vil danne et utgangspunkt for å kunne ordne de utvalgte arkeologiske og historiske tekstene i denne avhandlingen inn i kategorier.

Å bruke arkeologien alene, uten å konsultere de skriftlige kildene er hva Andrén kaller *den kulturhistoriske tradisjon*. Bakgrunnen for den kulturhistoriske tradisjonen finner vi i den antropologiske og etnologiske interessen for fremmede gjenstander (Andrén 1997:133). Her studeres i hovedsak de skriftløse samfunn, gjennom gjenstander og muntlig tradisjon. Tradisjonelt har fokuspunkter vært forskjellige i antropologi og etnologi enn i historie. Man studerte de mer anonyme aspektene ved et samfunn, slik som klesdrakt, bosetning og slektskap, i motsetning til store politiske systemer (Andrén 1997:134). Dette er, kort forklart, tradisjonen som skriver en "annen" historie med utgangspunkt i gjenstandsstudier. Man betoner trender fremfor hendelser (Andrén 1997:135). Fra dette utgangspunktet springer interessen for hverdagslig praksis, sosiale spørsmål og ideologi. Den bygger på den materielle kulturens egenverdi, og er ikke avhengig av en skriftlig kilde. Tilgangen til en skriftlig kilde spiller altså en mindre rolle i denne formen for historisk arkeologi. Man benytter seg gjerne av skrift, men da i konfrontasjoner mellom skriftlig og arkeologisk materiale.

Den kulturhistoriske tradisjonen arkeologisk forskning er nyttig når man utforsker de skriftløse samfunn, men i middelalderen i Europa er ofte skriftlige kilder, malerier og annet kildemateriale tilgjengelig. Etter hvert som det dukker opp nye forskningsfelt som ikke har

vært utforsket før blir man avhengig av å bruke flere typer kildemateriale. For historikere og deres nye retning mot mer antropologisk forskning har det blitt tatt i bruk bilder, muntlig tradisjon og materiell kultur (Andrén 1997:132). Dette vil gi nye og mer nyanserte resultater på forskningsfelt som for eksempel hverdagsliv, døden, barndom og kroppen. Denne typen forskning hører inn under den kategorien Andrén kaller *den historiske tradisjonen*. Den fokuserer på det å "utvide teksten" med flere kildekategorier. Denne tradisjonen innenfor den historiske arkeologien fikk sitt gjennombrudd etter andre verdenskrig, men kan spores allerede på 1800-tallet (Andrén 1997:126). Tradisjonen har som formål å utfylle utfullstendige skriftlige kilder. De som praktiserer denne formen for historisk arkeologi søker å forstå mer om det som de skriftlige kildene er tause rundt, dette kan være hverdagsliv, jordbruk, håndverk, og de menneskene som ikke er nevnt eksplisitt i kildene. De siste årene har mange forskere særlig betonet arkeologiens rolle i oppgaven om å skrive underklassens og de skriftløse menneskers historie (Andrén 1997:132). I denne tradisjonen benyttes alle tilgjengelige kilder for å forstå fortiden, og de materielle kildenes komplimenterende rolle kommer godt frem her. I denne komplementære utgaven av arkeologien ser vi en paradoksal likhet mellom historiker og arkeolog, som tilsynelatende har helt forskjellige mål for hva de vil finne i kildene (Andrén 1997:132). Grensen mellom den kulturhistoriske tradisjonen og den historiske tradisjonen blir stadig mer diffus, ettersom historiefaget i de siste årene har tatt denne antropologiske vendingen (Andrén 1997:136).

Motsetningen til den historiske tradisjonen er den *arkeologiske tradisjonen*. Den arkeologiske tradisjonen er mer en teoretisk og metodisk tradisjon. Den blir ofte brukt i pedagogiske sammenhenger, hvor man lager analogier for å forstå og forklare fortiden bedre (Andrén 1997:138). Man ønsker å erstatte de manglende skriftlige kildene med analogier og forsøke å forstå fortiden på denne måten. Et annet aspekt innenfor denne tradisjonen er eksperimentell arkeologi, der man tester eksempelvis håndverksmetoder for å få mer forståelse for hvordan for eksempel hus, båter og gjenstander kan ha blitt tilvirket. Siden vi sjelden eller aldri har noe skriftlig dokumentasjon for å finne ut dette, bruker vi denne praktiske metoden for å forstå arbeidsprosessen. Man bruker også analogier for å forstå forholdet mellom menneskelige handlinger og materiell kultur (Andrén 1997:138). Dette kommer best frem i den prosessuelle og postprosessuelle arkeologien.

Arkeologien har også vært brukt som redskap for å oppdage nye skriftlige kilder. Dette er hva Andrén kaller den *filologiske tradisjon*. I den filologiske tradisjonen opptrer arkeologien som en tekstprodusent og historisk referansepunkt. Denne tradisjonen er ikke relevant i avhandling, så jeg velger å ikke forklare den nærmere.

Den tekstbaserte filologiske tradisjonen er motsetningen til den gjenstandsbaserte tradisjonen som Andrén har gitt navnet *den estetiske tradisjon*. Den estetiske tradisjonen innebærer å bevare og restaurere fortidige bygg og monumenter. Denne tradisjonen vokste frem på 1700-1800-tallet da man ønsket å gjenskape stilarter fra forhistoriske perioder i samtidige byggverk. Ønsket om å komme så nært på forbildene som mulig gjorde at for eksempel middelaldersk arkitektur ble studert nøye (Andrén 1997:115). Andrén (1997:117) mener også at disse studiene av det historiske stilidealet bidro til selve fremveksten av den historiske arkeologien. Da dette stilidealet ble forlatt på begynnelsen av 1900-tallet, i sammenheng med modernismens gjennombrudd, ble den estetiske tradisjonen bevart i vitenskaper som kunsthistorie og arkitekturhistorie (Andrén 1997:117). Med den estetiske tradisjonen følger også restaurering, rekonstruering og bevaring av monumenter og ruiner. I restaurerings- og rekonstruksjonsprosessen valgte man å dyrke den opprinnelige stilen og eliminerte nyere tilskudd til bygget eller monumentet. Denne rendyrkningen av stilen gjorde de materielle kildene viktigere enn de skriftlige (Andrén 1997:117). Med slike restaureringer og rekonstruksjoner fulgte en dyp kjennskap til materiale, stil og til selve monumentet. Dette førte til inngående studier av ruiner og levninger fra fortiden. Den estetiske tradisjonens restaureringsmetoder har også bidratt til metodeutvikling innenfor middelalderarkeologien i form av stratigrafiske prinsipper for stående bygninger (Andrén 1997:118). Da man gikk bort fra å overføre stilidealet til sine samtidige bygninger begynte man heller å interessere seg for betydningen og meningen til byggene og monumentene i deres samtid. Dermed blir den materielle kulturen utgangspunktet for forståelsen av fortiden.

Som vi ser avhenger valget av kilder mye av hva forskeren er opptatt av å få svar på. Dermed vil det å sette tekstene inn i en kontekst der tradisjonen blir vurdert helt avgjørende for å forstå hvorfor en kilde er brukt eller ikke brukt. Å sette tekster inn i et slikt teoretisk rammeverk kan også bidra til at man får ordnet tekstene inn i en faghistorisk sammenheng, noe som også er med på å forklare valg som er tatt av forfatteren i teksten, både i form av kildebruk og språkbruk.

2.5 Teori: hvordan faghistorien påvirker bruk av kilder

For å kartlegge hvordan faghistorien innenfor arkeologi og historie kan ha bidratt til valg av kilder i en tekst, er det nyttig å gi en gjennomgang av de mest prinsipielle trekkene innenfor denne. I det kommende avsnittet vil jeg skissere de viktigste fasene med det for øye å kunne plassere mine utvalgte tekster inn i dette rammeverket. Denne gjennomgangen vil bli svært generell, men gi et visst innblikk i fagenes historie.

2.5.1 Arkeologiens faghistorie

Før arkeologien ble en etablert vitenskap rådet antikvarianismen. Denne vektla en fascinasjon for gamle og eksotiske gjenstander, men kun for gjenstanden i seg selv, og ikke hva den faktisk kunne bidra med i form av forståelse av fortiden og forhistorien. Trigger (2009:80) hevder at de første arkeologene kun var interessert i de historiske periodene, og studerte kun kunstverk og arkitektur bygget av sivilisasjoner de allerede kjente gjennom skriftlige kilder. Man samlet inn arkeologiske gjenstander uten å dokumentere kontekst, og innlemmet disse i samlinger mer som kuriosita enn som vitnesbyrd fra fortiden. Også monumenter fra tidlige tidsepoker var av stor interesse (Klindt-Jensen 1975:14).

Arkeologien ble etablert som disiplin i Skandinavia i andre halvdel av 1800-tallet, og i århundreskiftet 18-1900 hadde faget eget spesifikt materiale, en teori for relativ kronologi og egne metoder (Baudou 2004:202-203). Den første perioden innenfor arkeologi som vitenskap blir gjerne referert til som kulturarkeologi, og kjennetegnes av at man ønsket å få orden i det arkeologiske materialet ved å fordele det inn i konstruerte typologiske og kronologiske rammeverk (Olsen 1997:32). Dette innebærer å plassere materialet inn i evolusjonistiske rekker, der det som er enklest er eldst og det som er mer avansert er yngst. Det berømte treperoidesystemet ble introdusert, der forhistorien ble delt inn i tre perioder: steinalder, bronsealder og jernalder (Klindt-Jensen 1975:55-56). I dette systemet ble gjenstandene ordnet inn ut fra deres utforming og materiale. Arkeologene mente imidlertid at idet ikke bare var forskjell i alder som påvirket materialets utseende og sammensetning. Man begynte med dette å diskutere regional variasjon, der kultur sto sentralt. Dette gikk i all hovedsak ut på at hvis man, innenfor et begrenset geografisk område, fant et likt arkeologisk materiale fra en tidsperiode, var dette en arkeologisk kultur. Den materielle kulturen representerte en etnisk enhet (Olsen 1997:33). Etter andre verdenskrig bærer kulturarkeologien mer og mer preg av å være i krise. Det blir stadig klarere hvor begrenset man er når det gjelder tolkning av det arkeologiske materialet. Man stiller spørsmål ved fagets mål og muligheter (Olsen 1997:44).

Konsekvensen av denne krisen var at man beveget seg nærmere en ny arkeologi: fra andre verdenskrig og opp mot 1960. Etter krigen ble den arkeologiske vitenskapen fornyet, både gjennom forskningens indre utvikling og gjennom påvirkning fra de ideologiske og politiske omveltningene i verden (Baudou 2004:279). Den vitenskapelige utviklingen i andre fagdisipliner som medisin, naturvitenskap og humanvitenskap styrket det faglige samholdet og den faglige nysgjerrigheten. I de nordiske landene kom forandringen i arkeologien etter 1960, og særlig middelalderarkeologiens utvikling skjød fart (Baudou 2004:279). Baudou (2004:357) karakteriserer tiårene etter 1960 som "den mest kreativa perioden i den nordiska

arkeologins historia sedan tiden omkring 1840-1850". Arkeologene fra den nye generasjonen virket i et nytt sosialt og politisk klima, og de politiske bevegelsene på 1960-tallet kunne bli en drivkraft i deres arkeologiske forskning (Baudou 2004:283). Den pollenanalytiske forskningen fikk også stor betydning etter den andre verdenskrigen, og ble nå en metode for å rekonstruere historisk-økologiske prosesser (Baudou 2004:263).

En ny og revolusjonerende arkeologi, *den prosessuelle arkeologien*, begynte å spire tidlig på 1960-tallet. Denne nye arkeologien var mer opptatt av dynamiske kulturprosesser og man hevdet at arkeologien kunne utføre akkurat de samme undersøkelsene som sosialantropologien, men over et mye større tidsspenn. Ut fra det arkeologiske materialet kunne man lese alle aspekter ved samfunnet, og den nye arkeologien tok et oppgjør med kulturarkeologiens gjenstandsfiksering (Olsen 1997:45). Dette var en reaksjon på pessimismen innenfor fagfeltet på denne tiden, da man kun så begrensningene i gjenstandsmaterialet og ikke mulighetene. Noe av det som kjennetegnet den prosessuelle arkeologien var en overbevisning om at faget hadde mulighet til å produsere eksakt, objektiv og testbar kunnskap (Olsen 1997:47). Til grunn for tolkningene innenfor denne *New Archaeology* skulle det ligge hypoteser som ble deduktivt utarbeidet på empirisk grunn, og som skulle kunne etterprøves (Baudou 2004:282). Denne grenen innenfor faget hadde sin storhetstid i Norden på 1970- og begynnelsen av 1980-tallet. Den prosessuelle arkeologiens streben etter naturvitenskapelig presisjon passet godt med den nordiske arkeologiens tette samarbeid med naturvitenskapene (Baudou 2004:359). Troen på at arkeologien skal kunne produsere kunnskap på samme måte som naturvitenskapen er hva vi kaller den *logiske positivismen*, én av to bærebjelker vi finner i den prosessuelle arkeologien. Positivismen fremhever at vitenskapsmenn som skal produsere kunnskap er objektive og upartiske. Derfor skulle ingen politiske eller samfunnsmessige spørsmål påvirke resultatene man publiserte. Denne vitenskapelige tilnærmingen til det arkeologiske materialet var en konsekvens av at man ønsket å hevde seg innefor academia, og en reaksjon på uttalelser der arkeologien ble degradert til en nærmest ubrukelig vitenskap (Olsen 1997:48). I denne perioden ble også et naturvitenskapelig aspekt ved arkeologien fremtredende. ¹⁴C-dateringer som dateringsmetode ble tatt i bruk, osteologiens utvikling gjorde det mulig å bestemme menneskelige og animalske bein fra forhistoriske funn, og fosfatanalyser bidro til den nye bebyggelsesarkeologiens utvikling (Baudou 2004:276). Utviklingen av disse metodene gav helt nye grunnlag for tolkning.

I den prosessuelle arkeologien opprinnelsesland, USA, var arkeologi og antropologi sterkt knyttet sammen, noe som førte til det vi kaller *funksjonalismen*. I følge funksjonalismen

var samfunn og kultur funksjonelle system, styrt av en indre logikk. Denne logikken gikk ut på at alle delene i systemet var i harmoni med hverandre og systemet var i balanse med naturomgivelsene, og hvordan likevekten ble opprettholdt forklarte prosessene som foregikk i samfunnene eller kulturene. Dette ble kalt *økologisk tilpasning* (Olsen 1997:49).

Kulturbegrepet gjennomgikk nå en forandring fra å være et passivt nedarvet trekk hos menneskene, til et funksjonelt redskap som menneskene brukte i sin tilpasning. Konsekvensen av denne forandringen var at det arkeologiske materialet ikke lenger kunne tilskrives folkegrupper, slik som i kulturarkeologien, men heller til økonomiske og økologiske ulikheter (Olsen 1997:49).

På 1980-tallet kom den postprosessuelle arkeologien som en reaksjon på den positivistiske ideologiens tolkninger av fortidige samfunn (Baudou 2004:283). Denne opposisjonen mot prosessuell arkeologi hadde symbolisme, strukturalisme og tanke i sentrum (Olsen 1997:60). Dette nye alternativet utgjorde ikke en enhetlig retning med ett teoretisk perspektiv, men var en samlebetegnelse for en mer kognitiv arkeologi med inspirasjon fra flere teoretiske utgangspunkt. Det disse utgangspunktene hadde til felles var at de var kritiske til den økologiske funksjonalismen og det positivistiske vitenskapsidealet i den prosessuelle arkeologien (Olsen 1997:60). Den postprosessuelle arkeologien vektla det at arkeologien er en humanistisk fortolkende vitenskap hvor man ikke kan oppnå absolutt sannhet. Dette var et direkte opprør mot den logisk-positivistiske oppfatningen fra prosessuell arkeologi om at arkeologien kan oppnå sikker viten på linje med naturvitenskapene. Også oppfatningen om at de arkeologiske levningene var en direkte gjenspeiling av menneskelig adferd tok den postprosessuelle retningen avstand fra. I stedet ble de kommunikative og symbolske aspektene ved materiell kultur vektlagt (Olsen 1997:61). Fra nå av ble også individets plassering og gjerninger, hensikter og intensjoner i det arkeologiske materialet fremhevet, fremfor kun det helhetlige systemet. Evert Baudou (2004:375) beskriver prosessen fra prosessuell til postprosessuell arkeologi som en evolusjon, og illustrerer med dette at skiftene innenfor den teoretiske arkeologien ikke er skarpe eller nødvendigvis paradigmatisk. Teorien og faget er i stadig dynamisk utvikling, og til tross for at endringene innenfor det arkeologiske feltet kan oppfattes som endelige og avgjørende, jobber postprosessuelle, prosessuelle og kulturarkeologi side om side i dagens forskning (Baudou 2004:375). Dette kan særlig spores i middelalderarkeologien, ettersom den kan betegnes som "a-teoretisk". Dette innebærer at denne grenen av teksthjulpert arkeologi ikke alltid forholder seg til de teoretiske skiftene, og ofte benytter de skriftlige kildene på samme måte som de tekstløse arkeologiene benytter teoriene (Andrén 1997:14).

2.5.2 Historiens faghistorie med fokus på kildebehandling

Historieskrivingens faghistorie starter lenge før arkeologiens. Allerede på 400-tallet f. Kr. levde Herodot og Thukydide, som er regnet som forfedrene til historiefaget (Andersen et al. 2012:160). De to grekerne beskjeftiget seg hovedsakelig med kriger og forklarte ofte disse krigene med det overnaturlige og mytologiske blandet med politiske og verdslige forhold. Disse to innledet med sine skildringer av kriger en lang tradisjon der krigen stod sentralt som historisk tema (Andersen et al. 2012:161).

Renessansen ble en blomstringsperiode for den antikvariske tradisjonen innenfor historiefaget. I likhet med den antikvariske tradisjonen i arkeologien gikk også den historiske antikvarismen ut på å samle inn spor fra fortida. Antikvarene samlet inn inskripsjoner og dokumenter, og ordnet og systematiserte dem for å skille de falske fra de ekte (Andersen et al. 2012:161). Denne tradisjonen hadde mye og si for utviklingen av arkeologi og filologi (Andersen 2012:161). Det blir hevdet at historieskrivingen i denne perioden utviklet kildekritikken. Dette innebærer en forskyvning av fokus fra ”kritikk”, som en estetisk smaksdom til en vurdering av sannhetsverdi, slik som i moderne kildekritikk (Andersen et al. 2012:162). Kombinasjonen mellom kildekritisk tilnærming og litterær historieskriving skulle bli en viktig del av utdanningen til historikere på 1700-tallet (Andersen et al. 2012:163).

En ny problemstilling tok form innenfor historiefaget på 1800-tallet: balansen mellom det analytiske og det syntetiske, å rive ned myter og sette sammen overbevisende argumenter (Andersen et al. 2012:165). Dette førte til at historien ble en form for litteratur, selv om denne litteraturen måtte være basert på historiske sannheter. Også i Norge ser vi en dreining mot nye forskningsområder i denne perioden. Interesseområdet for de sentrale historikerne i Norge forskyves fra sagatiden mot dansketiden etter 1537. Denne dreiningen var en konsekvens av at dette tidsrommet hadde betydelige hull i hva historikerne visste om den (Dahl 1992:86-87). I likhet med hva som skjedde i historieskrivingen på Kontinentet førte dette til et fokus på *sammenhengen* i historien. Man skulle ikke lenger nøye seg med en historie med voldsomme overganger fra den ene begivenheten til den andre, men også lete etter dypere årsaker i en vedvarende utviklingsprosess (Dahl 1992:87).

På Kontinentet kom kildekritikken for alvor i fokus med historikeren Leopold von Ranke, som mente at historikerens oppgave var å vise ”hvordan det egentlig var” (”wie es eigentlich gewesen”). For å oppnå dette var oppgaven til historikeren å ha en kritisk tilnærming til kildene, og finne frem til den mest troverdige kilden. For å kunne appellere til leseren skulle de fakta som ble trukket ut av de troverdige kildene innlemmes i en harmonisk

fortelling, altså en historie som var mer fortellende enn vurderende (Andersen et al. 2012:168).

Midt på 1800-tallet dukker imidlertid en kulturhistorisk historieskriving opp, der kildekritikken ikke var like sentral som hos Ranke og hans skole. Den kulturhistoriske tradisjonen innenfor historieskrivingen var bygget på den forutsetning om at alle sider ved samfunnet hadde visse fellestrekk, og kildene ble derfor lest symptomatisk, snarere enn å lete etter konkrete saksopplysninger (Andersen et al. 2012:169). Denne tradisjonen var opptatt av mange aspekter ved et samfunn, og hadde derfor et bredt kulturbegrep.

Den norske historiske skolen ble også preget av kildekritikkens utvikling. Særlig sagatiden ble utsatt for omfattende kritikk og studier for å kartlegge kildens tilblivelse, overlevering, forfatterskap og datering. Jo mer ufullstendig og problematisk kildematerialet var, jo større vekt måtte man legge på å undersøke deres verdi som grunnlag for historiske teorier (Dahl 1992:198). Derfor kan den metodiske bevisstheten oppfattes som mer framtredd hos de forskere som beskjeftiger seg med sagatiden enn de som arbeider med perioder der kildematerialet er enklere (Dahl 1992:198). Gjennom 1800- og 1900- tallet vokste skepsisen mot sagalitteraturen og dens troverdighet, og det toppet seg da sagaene ble fraskrevet all troverdighet og omtalt som ”sagn og dikt” (Andersen et al. 2012:177). Halvdan Koht argumenterte i et foredrag i 1913 for at Snorres sagaer heller burde benyttes som en kilde til den ideologien de hadde blitt til under, snarere enn en kilde til historiske realiteter: ”[...] om ikke sagaene bær merke av selve den tidsalder de er blitt til i” (Koht i Holmsen og Simensen 1967:41). Her beskrev han det samme som Kristian Erslev gjorde i sin bok *Historisk teknik* fra 1911 (opprett 1972:5-6): forskjellen mellom å bruke kilden som en beretning eller en levning. Ottar Dahl (1988:38) forklarer forskjellen på levning og beretning slik: Når en benytter en kilde som beretning setter vi kilden i forhold til dens objekt. Hvis vi benytter den som levning setter vi den i forhold til dens opphavsmann eller -situasjon. Erslev (1972:6) slår fast at en hver beretning kan benyttes som en levning.

Annalesskolen preger historiefaget mot slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet. Denne skolen kjennetegnes av en nærmere tilknytning mellom historiefaget og samfunnsvitenskapene og gir historieforskningen et mer vitenskapelig preg. Man skulle ikke lenger studere individuelle aktører og handlingene deres, men samfunnet som en samling av sosiale fakta, altså måtte man granske strukturer fremfor aktører (Andersen et al. 2012:182-183). I denne perioden ble grensene for hvilke emner historiefaget kunne ta opp sterkt utvidet. Det ble stilt nye spørsmål, og man tok i bruk nye metoder, særlig bearbeiding av kvantitative data og nye kildekategorier som disse metodene gjorde det mulig å benytte (Andersen et al.

2012:187). Denne nye måten å skrive historie på tok et utgangspunkt i et vitenskapelig problem som skulle utforskes, dette til forskjell fra tidligere historieskriving som tok et utgangspunkt i kun en historie som skulle fortelles. Dette blir kalt *den problemorienterte historien* (Andersen et al. 2012:187).

Unionsoppløsningen i 1905 sørget for et klimaskifte i den norske historieskrivingen. Dette skiftet gjorde seg gjeldende i forskernes problemstillinger ved en forskyvning bort fra de nasjonalpolitiske temaer og mot sosiale og økonomiske synspunkter (Dahl 1992:229). Et av de viktigste temaene for denne generasjonen av historikere var kildekritikken, noe som førte til dyptgående kildekritiske omvurderinger (Dahl 1992:230). En radikaliserings av de kritiske grunnholdningene, en forskyvning av problemstillingen ovenfor kildene og en utnyttelse av ikke tidligere benyttede kildekategorier oppsummerer den nye kildekritikken hos historikerne i første del av 1900-tallet (Dahl 1992:235). I første halvdel av 1900-tallet var også en marxistisk historie i oppblomstring. Denne retningen har bidratt til en styrket interesse for de underprivilegerte, fattige, for arbeiderne og deres liv, en historie nedenifra (Andersen 2012:189). Rundt århundreskiftet ble forskerne også opptatte av en sosialøkonomisk forskning fremfor en politisk-økonomisk, slik som trenden hadde vært tidligere. Dahl (1992:288) omtaler denne utviklingen som en mer spesialisert økonomisk historie, hvor forskere konsentrerte seg om visse deler av den økonomiske historien som sjøfartshistorie, hvalfangstens historie og bedriftshistorie. Parallelt ble det utviklet en sterk empirisk tendens i historieskrivingen. Empirismen starter med konkrete kjensgjerninger og bygger større fortellinger med utgangspunkt i disse (Andersen et al. 2012:192). Med dette fulgte et fokus på metodelære og hvordan historikeren tilegnet seg kunnskap. Det ble hevdet at all historie ville (og burde) gjenspeile historikerens subjektive oppfattelse av historien og være farget av den tiden historikeren selv levde i. Dette synet på historieskrivingen var en konsekvens av tidligere misbrukt historie av nazismen og kommunismen, og etterkrigstidens generasjon av historikere ble opptatte av at historien ikke skulle misbrukes i fremtiden (Andersen et al. 2012:194).

1960- og 1970-årene markerte en forandring i universitetssystemene, deres posisjon som eliteinstitusjoner slo sprekker, og store kull med studenter inntok læringsinstitusjonene med nye og radikale oppfatninger. Dette resulterte i en stor vekst i produksjonen innenfor særlig moderne historieforskning (Andersen et al. 2012:195). Den kvantitative veksten ble også fulgt av et større mangfold i forskningen og i de emnene som ble behandlet (Dahl 1992:291). Med nye forskningsemner økte også samarbeidet med samfunnsvitenskapene, og dette forholdet ble styrket i denne perioden. En konsekvens av denne mangfoldiggjøringen av

de historiske objektene var at mange fant det vanskelig å holde på den totalhistoriske ambisjonen (Andersen et al. 2012:201). Man mistet oversikten, selv innenfor vel avgrensede emner. Denne oppløsningen og fragmenteringen av historieskrivingen ble både positivt og negativt mottatt i forskermiljøene.

En viktig ny tilnærming til historien som ble utviklet i 1960- og 70-årene er *mentalitetshistorien*. Dette er et samlebegrep for forskning gjort om kollektive mentale fenomen som religion og holdninger til demografiske fenomen som fødsel og død, altså forestillinger store grupper av mennesker hadde til felles, men som de ofte ikke er oppmerksomme på selv (Andersen et al. 2012:203). Mentalitetshistorien handler ikke om individer, men det som ikke er individuelt, som strukturene som former individets tanker (Sandmo 2015:166). Mentalitetshistorien hadde sin storhetstid i 1970 og 1980-åra, og man snakker også om ”en ny kulturhistorie” med sterk innflytelse fra fransk humanvitenskap og filosofi (Andersen et al. 2012:207). Forskerne ble stadig mer interessert i de små historiene til fordel for de store fortellingene. Dette gir seg til uttrykk i *mikrohistorien*. Denne nye retningen innenfor forskningen gav det individuelle historiske kasus ny vekt i tillegg til en sterk interesse for tilsynelatende marginale fenomen og forestillingsverdenen til mennesker som ikke tilhørte den intellektuelle eller økonomiske eliten (Andersen et al. 2012:209). Denne interessen for de områdene som tidligere ikke er blitt viet mye plass i historiebøkene omtales også som *den antropologiske omorienteringen* (Andrén 1997:132). Dette gir historikerne muligheten til å utnytte flere kildekategorier som bilder og muntlig tradisjon.

I dagens historie, i likhet med i arkeologien, kan man finne spor av alle retningene innenfor historieforskningen, og dette symboliserer også mulighetene historikerne har til å se på sitt materiale i et bredere perspektiv. Lucien Febvre (1982:2) uttrykker det slik: Historie er tidens datter: hver enkelt tidsperiode konstruerer et mentalt bilde av fortiden ut fra de materialer de har til rådighet, og det er slik et element av fremskritt kan inntre i historikerens arbeid. Vi opparbeider flere fakta, og de er i større mangfoldighet og har større pålitelighet - gevinsten er udiskuterbar.

2.6 Diskursanalyse og sosialkonstruktivisme: de bortvalgte metodene

Diskursanalysen var på mange måter en metode som kunne vært hensiktsmessig for min avhandling. Likevel valgte jeg å ikke bruke denne metoden. I diskursanalysen forsøker man å løse opp det tette båndet mellom forfatter og tekst, og lese tekstene som om de skulle vært anonymt forfattet (Andersen et al. 2012:110). Diskursanalysen er spesiell ved at den først og fremst er opptatt av de skiftende mønstre i et så bredt utvalg av tekster som mulig, og mer

konkret av hvordan disse mønstrene produserer kunnskapsobjekter. Man ønsker å se bort fra konteksten forfatteren skrev teksten i, og kun fokusere på teksten i seg selv og dens forskjeller og likheter med andre tekster. Man er ute etter essensen eller selve diskursen, og konteksten blir dermed ikke like relevant. Det kunne vært fruktbart å utføre en slik analyse av mitt utvalgte materiale, da man får en dypere forståelse av selve kildebruken ved å utføre den. Likevel kom jeg frem til at denne tilnærmingen ble noe begrenset. Jeg ønsket en metode der jeg i tillegg til å belyse kun hvilke kilder som ble brukt, også ville undersøke hvorfor. Med dette for øyet blir den faglige og sosiale konteksten til forfatteren for betydningsfull til å utelate.

I min avhandling ønsket jeg å inkludere forfatterens kontekst, like mye som teksten i seg selv, fordi en tekst aldri blir forfattet i isolasjon. Dette bidrar til en forståelse av forfatterens valg av metoder og kilder. En annen metode som også kunne vært formålstjenelig er *sosialkonstruktivisme*. I sosialkonstruktivisme er hovedteorien at virkeligheten, slik hvert enkelt menneske oppfatter den, ikke er et produkt av objektive observasjoner av verden rundt oss, men snarere et produkt av de sosiale prosessene og forholdene som etableres når vi er i kontakt med andre mennesker (Burr 1995:4). Det kunne vært interessant å finne ut hvorfor forfatteren i de utvalgte tekstene valgte å bruke kildene på bakgrunn av sin sosiale kontekst, men jeg mener dette ville blitt en noe snever tilnærming. Jeg ønsket en metode hvor jeg både kunne utforske forfatterens faglige kontekst, men også undersøke hvilke eventuelle andre grunner han kan ha for å velge å benytte seg av det kildematerialet han gjør. Dermed kan jeg analysere kildebruken på flere nivå, altså både hva, hvorfor og hvordan.

Da ingen av disse metodene var fullstendige nok å oppnå det jeg ønsket, har jeg utarbeidet en analysemetode som til en viss grad kombinerer de to analyseformene. Jeg vil vite om forfatteren har gjort sine valg på bakgrunn av sosial kontekst, eller uavhengig av denne, med det for øye å overbevise, altså retorisk. Ved å utføre denne analysen vil jeg kunne drøfte kildebruk i arkeologien og historieskrivingen, hvilke trekk som er gjennomgående, og om dette avhenger av forskningskonteksten.

DEL 2: KILDEBRUK OG ANALYSER

3. Gjennomgang og analyse av tekster

I dette kapitlet vil det først bli redegjort for kildebruk i de utvalgte tekstene. Etter hvert avsnitt hvor kildebruken blir gjennomgått vil det følge et analyseavsnitt, hvor kildebruk, retorikk og argumentasjon, forfatterens faghistoriske tilhørighet og forholdet mellom ting og tekst vil bli drøftet.

3.1 Edvard Bull (1924) *Kristianias Historie, Bind 1. Oslos Historie*

Oslos historie er bind nummer en i et fembinds verk som ble utgitt til Kristiania kommunes 300-års jubileum i 1924. Dette bindet tar for seg Oslos tidligste historie fra forhistoriske tider og frem til bybrannen som forfatteren (1924:523) har datert til 17. august 1624. Edvard Bull var norsk historiker og avla sin doktorgrad i historie i 1912.

I de følgende avsnitt vil jeg gå gjennom bokens første halvdel, frem til side 238. Det vil si at det er kapitlene 1 til og med 14 som vil bli analysert. For at ikke dette kapitlet skulle bli for langt, valgte jeg å begrense meg til de delene av boka som omhandler forhistorie, tidlig middelalder, sagatiden og mye av høymiddelalderen. Alle sidehenvisninger i avsnitt 3.1.1 vil være til Bulls bok fra 1924 hvis ikke annet er oppgitt.

3.1.1 Kilder brukt i boka

I bokas innledning bruker Bull flere skriftlige kilder, blant andre Bjarkøyretten fra 1240-årene og Magnus Lagabøters bylov fra 1270-årene. Han poengterer også at det finnes adskillige flere historiske kilder, men at disse er for fragmentariske til at de er hensiktsmessige. I innledningen reiser Bull sine problemstillinger. Han ønsker å finne ut av de lokale og økonomiske faktorer som bidro til at folk flyttet sammen i byer og hva som presset opp folketall, rikdom og makt. For å forstå dette vil han ta utgangspunkt i forhistoriske forhold. Han bruker de historiske kildene eksplisitt i innledningen, men når det gjelder gjenstander baserer han seg kun på numismatisk materiale. Arkeologien er fraværende i innledningen til boka.

I bokas andre kapittel legger Bull grunnlag for bydannelsen i Oslo ved å beskrive topografien i Oslo-området, og han mener at det var denne som bestemte hvor byen skulle ligge. Bull nevner en del arkeologi i dette kapitlet, og poengterer også at funnene kan fortelle oss om utenlandshandel og om, etter hans skjønn, de urolige tidene da skatter i form av sølv og gull ble nedgravd og deponert (side 12). Bruk av materielle kilder dukker ikke opp igjen før på side 20-21, etter en utførlig beskrivelse av forskjellige steds- og gårdsnavn i Oslo og omegn. Her nevner Bull arkeologi i sammenheng med innføringen av kristendommen i Oslo-området, og eksemplifiserer dette med gravskikk, både hedensk og kristen. Han nevner sagastoffet om perioden avslutningsvis (side 21).

I kapitlet "Byanlæg" benyttes Bjarkøyretten, Theodoricus Monachus og Snorre i spørsmålet om etableringer av kongelige byanlegg i Norge. Bygningsrester blir også trukket frem for å beskrive bebyggelsen i tidlige byer (side 34).

I det fjerde kapitlet, "Oslo bispedømme", benyttes skriftlige kilder for å fremstille Oslo bispedømmes skytshelgen, St. Hallvard, og teksten blir illustrert av skulpturer av helgenen. Han nevner arkeologisk materiale på side 38, men bruker ikke dette som kildemateriale i denne sammenheng. Derimot blir det brukt en del plass på å beskrive et kors fra Hallvardskirken (side 39), og det blir poengtert at dette importerte kunststykket vitner om den eldste norske kirkes internasjonale forbindelser. Bull nevner også arkeologisk materiale for å datere den eldste domkirken i Oslo, og diskuterer tidligere dateringer av kirken ut fra dette. Flere skriftlige kilder blir henvist til i forbindelse med bisperekken i Oslo, eksempelvis Olav Trygvasons saga og Adam av Bremen. Der Bull legger frem klosteret på Hovedøya illustreres munkenes sans for håndverk med arkeologisk materiale fra ruinene. Sidene er stadig illustrerte med arkeologiske gjenstander.

I kapitlet som er viet bisp Nikolas og baglertiden forteller Bull hvilke sagaer biskopen er nevnt i. Forfatteren forsøker å støtte de skriftlige kildene med arkeologi. Gjennom hele kapitlet illustreres det stort sett med søylekapiteler fra klosteret på Hovedøya, men illustrasjonene blir ikke nevnt i teksten. Andre kilder som blir benyttet i kapitlet er visitasbøker, topografi og infrastruktur.

I bokas sjette kapittel nevner Bull funn av brygger ved Østre Strete i fotnote 1 på side 94, men problematiserer samtidig deres datering, og er usikker på om disse er fra middelalderen. Han nevner også levninger etter dominikanerklosteret i fotnote 1 på side 96. I kapitlet poengteres også at sagalitteraturen som kilde opphører med slaget mellom Vårbelgene og Birkebeinerne i 1239-1240, og at vi etter dette kun har diplomer og brev som skriftlige kilder til middelalderen. Fra og med dette kapitlet refereres det i fotnoter ofte til

romertall, tall og bokstaver. Dette er referanse til kildeverket *Diplomatarium Norvegicum*; en samling av brev og dokumenter som angår Norge og norske forhold fra eldste tid til ca 1570.

Bull benytter seg i det sjuende kapitlet av biskop Eysteins jordebok, og refererer hyppig til brev og diplomer i fotnoter. Fra og med side 101 refereres det ofte til jordeboken. Side 102 og 103 er illustrerte med domkapitlets og Mariakirkens segl. Han nevner også et bevart testamente på side 102, og beskriver innholdet i dette. I fotnote 1 på side 103 poengterer forfatteren at kildene er fattige.

I kapitlet som Bull har kalt "Byens styre" benyttes Håkon Håkonsons saga og Magnus Lagabøters bylov som kilder til rettslig praksis. Flere skriftlige kilder blir altså eksplisitt benyttet i dette kapitlet, men det er en del bruk som ikke blir referert til. Bull refererer også en del til andre historikere i dette kapitlet, som Munch og Brandt (side 115, fotnote 1 og 3). Han poengterer også at Magnus Lagabøters bylov egentlig er nedskrevet for Bergen, og at den senere er skrevet om for andre byer. Det er brukt svært lite materiell kultur som kilder i dette kapitlet, bortsett fra som illustrasjoner til teksten.

I kapitlet som omhandler handel og håndverk benytter Bull engelske tolldokumenter som kilder til utenlandshandel og det nevnes en del varer som ble eksportert og importert. Et skip blir også omtalt som indikasjon på handel med tømmer i fotnote 1 på side 121. Også brev som omhandler hanseatene blir nevnt i dette kapitlet. Tunsbergtraktaten blir også nevnt, og forfatteren sammenlikner denne med to andre kilder som traktaten er bygget på. For første gang bruker Bull arkeologien noe mer aktivt i beskrivelsen av kamproduksjonen i Oslo, i tillegg til at han bruker skriftlige kilder og arkeologi i kombinasjon i beskrivelsen av beinskøyter. Teksten blir illustrert med bilder av kammer funnet i Oslo.

I kapittel 11 redegjør og diskuterer Bull hvordan og hvorfor Oslo fikk hovedstadsstatus gjennom Haakon V Magnusson (side 138). Han refererer ikke til noen kilder i denne sammenheng. Forfatteren nevner også ny bebyggelse i byen som kom i sammenheng med en bybrann. Han refererer til de skriftlige kildene om dette på side 139, men nevner ingen arkeologiske kilder. Han beskriver også utførlig fra et pavebrev på side 140, og også flere brev utover i kapitlet. Arkeologien blir for første gang omtalt i kapitlet på side 142. Forfatteren refererer også en del til sine kollegaer i dette kapitlet (Munch, Daae, Fischer, Bugge, Blix og Storm), og bruker dermed en del sekundærkilder i tillegg til sine primærkilder. Bull forsøker også å beskrive Mariakirken, og bruker i dette henseende et seglstempel som referanse. Han konfererer også med de skriftlige kildene for å få et så riktig bilde av kirken som mulig. For å redegjøre for Akershus festning benyttes både islandske og svenske skriftlige kilder (side 157). Det blir henvist til arkitekt Blix' undersøkelser av

Akershus-anlegget (side 162), og forfatteren bruker dermed arkeologi for å forklare slottet. Sidene 164 og 165 blir illustrert av kobberkar.

I bokens tolvte kapittel påpeker Bull at Oslo skiller seg fra andre middelalderbyer på grunn av infrastrukturen. Gatene er ikke lagt med hensyn til bryggene, men med hensyn til det geistlige (domkirken) og det verdslige (kongsgården og Mariakirken) sentrumet. Dette må være bygget på den arkeologiske kunnskapen, selv om dette ikke blir eksplisitt uttalt. Han poengterer på side 168 at det er nødvendig å redegjøre for de kilder vi har til gamle Oslos topografi. I dette henseende nevner han Mariakirken og Hallvardskatedralens ruiner, og også bispegården (Oslo ladegård), dominikanerklosteret (dagens bispegård) og franciskanerklosteret. Han legger også til Nikolauskirken, som nylig var utgravd på denne tiden. Han bruker sistnevnte kirke som holdepunkt til å bestemme hvor Geitabru lå i middelalderen. Bull mener også at beliggenheten til forskjellige punkter i byen kan bestemmes ved å bruke de rundt 1000 arkeologiske løsfunnene som er levert Oldsakssamlingen. Han fremsier at disse funnene bekrefter de skriftlige kildenes anslag av byens størrelse (side 169). I tillegg til det arkeologiske materialet går Bull alfabetisk gjennom gårdsnavnene fra gamle Oslo, og viser i tillegg til brev for å bestemme beliggenheten til to kapell. Bull benytter seg altså av flere kildekategorier i dette kapitlet, og benytter mer arkeologisk materiale enn noen gang tidligere i boka. Sidene blir illustrert av arkeologiske gjenstander og bilder fra utgravninger, og disse blir også omtalt i teksten i en høyere grad enn tidligere i boka.

I kapittelet som omhandler Oslos oppland forsøker Bull å redegjøre for opplandets størrelse ved å referere til hvor mange gårder som betalte landskyld. Dette er basert på "Rødeboka" (biskop Eysteins jordebok) som nevnes i fotnote 1 på side 223. Sidene 226 og 227 er illustrert av arkeologiske gjenstander, men disse blir ikke nevnt i teksten. Bortsett fra som illustrasjon blir ikke arkeologisk materiale benyttet i dette kapitlet.

I kapitlet ved navn "De ældste byprivilegiene" redegjør Bull for Oslobøndernes rettigheter og privilegier ved hjelp av både Magnus Lagabøters bylov og Oslos eldste privilegiebok (fotnote 1, side 229). Flere skriftlige kilder blir benyttet i dette kapitlet, blant andre et håndskrift (side 230), retterbot fra kong Haakons tid (side 231), Osloprivilegiet (side 231) og Bjarkøyretten (side 234). Dette kapitlet benytter ingen form for materiell kultur som kildemateriale, men side 236 og 237 blir illustrert av nåler i bein og tre som ikke blir nevnt i teksten.

3.1.2 Analyse

Bulls argumentasjon og problemstillinger er et produkt av tiden da han skrev. Etter 1905 var de store nasjonale problemene lagt vekk og man fikk mer sosiale og økonomiske problemer i fokus i historieforskningen (Dahl 1992:29). Dette kan vi se allerede i innledningen, hvor Bull presiserer at han vil vite hvilke økonomiske og lokale faktorer som bidro til at byen Oslo ble slik en storby. Skiftet i problemfokus skulle føre med seg omfattende revisjon av eldre oppfatninger, særlig innenfor middelalderhistorien (Dahl 1992:229). Dette observerte jeg i form av kritikk Bull rettet mot sine kolleger flere steder gjennom teksten (eksempelvis kritiseres Gustav Storm hyppig for å, i følge Bull, ha tegnet et bykart over Oslo mye fra eget skjønn og gjetning (Bull 1924:35 og 169, fotnote 1)). Å kritisere og utfordre sekundærkildene er typisk for perioden da Bull skrev denne monografien. Dette ser vi ved at han skriver mer problematiserende og at diskusjonen er mer nyansert.

Denne perioden i norsk historieforskning var også preget av en dyptgående kildekritikk innenfor gammel historie (Dahl 1992:230). Dette observerte jeg hos Bull særlig ved kritikk av sagaene og bruken av dem for å formidle middelalderhistorie (foreksempel side 62, 63, 65, fotnote 1, side 81, 82, fotnote 1). Bull kritiserer også ofte kildene for å være partiske (for eksempel anklager han sagaene for å være "Birkebeiner-vennlige" på side 83, fotnote 4). Det ble også på denne tiden i Norges historieforskning tatt i bruk en rekke nye kildekategorier, nye i den forstand at de ikke hadde vært benyttet tidligere i historieskrivingen. De kildene man tidligere hadde benyttet i historieforskningen ga ingen tilfredsstillende svar på de nye problemstillingene, og man måtte derfor ta i bruk nye og tidligere ubrukte kildekategorier. Disse er for eksempel stedsnavn og lover (Dahl 1992:235). Dette finner vi stadig hos Bull (eksempelvis side 1, 12, 170-185). Han benytter seg mye av stedsnavn og gårdsnavn som en kilde til å forstå middelalderbyen, både topografisk og økonomisk. Lover blir også svært hyppig benyttet som kilder i denne boken, selv om Oslo ikke hadde noe eget lovverk i tidlig middelalder. Bull løser dette ved å bruke både Bjarkøyretten fra 1240-årene og Magnus Lagabøters bylov fra 1270-årene, selv om disse lovene er nedtegnet for andre byer enn Oslo. Dette poengterer han riktignok flere ganger i løpet av kapitlene hvor disse lovene blir benyttet som kilder.

I Bulls generasjon av historieforskere kommer det til et tettere samarbeid mellom historie og arkeologi (Dahl 1992:242). Historikere så nå på arkeologien som et middel til å få svar på noen av sine problemer. Dette kommer frem i Bulls tekst ved at han stadig trekker inn arkeologien og også refererer til utgravninger og gjenstander. Likevel hadde ikke Bull det materialet til rådighet som vi har i dag, så grunnlaget kan noen ganger være magert, noe han

selv også presiserer (eksempelvis side 208, fotnote 1). Bull har likevel en tendens til å benytte det arkeologiske materialet som kuriosita for å illustrere sidene der kun skriftlig materiale er benyttet som kilder (eksempler på illustrasjoner som ikke er nevnt i teksten: side 46, 47, 48, 63, 65 og 67).

Edvard Bull benytter seg ofte av sitt *etos* for å fremme sine synspunkter i denne boka. *Etos* dreier seg om hvordan autoriteten til forfatteren etableres (Brodersen et. al 2007:110). Måten Bull presenterer stoffet på etablerer hans troverdighet og påvirker leseren til å godta hans argumenter og konklusjoner. Der Bull er uenig i utsagn eller passasjer i kildene han benytter kan han ha en tendens til å være nedlatende, og presiserer dette i teksten ved kraftig avvisning. Eksempler fra boka er: ”Det Sverres saga fortæller og fortier [...] er bevisst, tendensiøs forvrængning av sandheten” (1924:65, fotnote 1), ”[...] kan det neppe være tvil om” (1924:109, 146), ”[...] har det naturligvis været saa” (1924:109), ”[...] det lyder som aapenbart tøv” (1924:161) og ”[...] var imidlertid ganske klart” (1924:156). Disse utsagnene overlater svært lite til diskusjon eller kritikk, og etablerer samtidig Bulls autoritet ved å være overbærende overfor de som mener det motsatte. Det er et kjent retorisk grep å undergrave argumentene til eventuelle motstandere og å trekke deres kompetanse i tvil (Brodersen et. al. 2007:53).

Bulls måte å benytte seg av arkeologien på hører inn under Andréns *historiske tradisjon* som kan spores helt tilbake til 1800-tallet (Andréns 1997:126). Ved hjelp av andre kilder enn kun de historiske forsøker forfatteren å ”utvide teksten”. Dagens historiske tradisjon har riktignok en del forskjeller fra Bulls anvendelse av alternative kilder, men prinsippet er svært likt. Forfatteren tok i bruk kilder som ikke før var anvendt i historieskrivingen for å svare på de problemstillinger som ble stilt, på samme måte som dagens historikere tar i bruk nye og varierte kilder som ikke før er brukt. Derfor er denne monografien en mer omfattende utgave av Oslo bys middelalderhistorie enn de tidlige utgivelsene på dette området.

Bulls bok er et tydelig produkt av tiden da den ble skrevet, og den fokuserer på de problemstillinger som var aktuelle i tiden. Et annet tidstypisk trekk ved boken er anvendelsen av arkeologisk materiale som illustrasjoner, uten at disse blir nevnt i teksten. Bull bruker imidlertid arkeologi og skriftlig materiale i kombinasjon i flere tilfeller (eksempelvis side 146, 169, 208, fotnote 1), noe som også er typisk for denne tidsperioden i norsk historieskriving da samarbeidet ble tettere mellom arkeologi og historie (om samarbeid mellom arkeologi og historie: Dahl 1992:242). Denne boka er en omfattende og dyptgående gjennomgang av Oslos tidligste historie, men forfatteren gir liten plass til faglig diskusjon eller kritikk. Han kritiserer

kildene selv, men på en måte som ikke gir mulighet til mer diskusjon enn det forfatteren selv tilbyr. Det blir benyttet et bredt utvalg av kilder i denne boka, og de blir gjennomgående godt referert til i teksten, med noen unntak. Eksempelvis er kapitlet ”Bisp Nikolas og baglertiden” preget av oppramsning fra en ikke navngitt kilde, forfatteren benytter også vendingen ”et og annet diplom” uten videre utdypning på side 83 og betegner en kilde som ”et andet haandskrift” (Bull 1924:230, fotnote 1), uten å utdype hvor man kan finne dette.

3.2 Gerhard Fischer (1950): *Oslo under Eikaberg*.

Gerhard Fischers bok ble utgitt i 1950 i anledning Oslos 900-års jubileum som ble feiret dette året. Fischer er utdannet arkitekt, og hadde ansvaret for dokumentasjon av bygningsfunn da utgravningene startet i Gamlebyen i 1917. Han er blitt kalt grunnleggeren av norsk middelalderarkeologi.

Fischers bok er delt opp i to adskilte deler, den første delen beskjeftiger seg med det skriftlige materialet og den andre delen beskriver utgravningene som er gjort og det arkeologiske materialet. Som andre bøker analysert i denne avhandlingen har jeg også med Fischers bok valgt å kun fokusere på de kapitler som omhandler tidlig middelalder og høymiddelalder. I dette tilfellet vil det si sidene 1-34 og sidene 49-155. Midtpartiet i boka omhandler senmiddelalder, reformasjon og etter-reformatorisk periode, noe som ikke er relevant for denne avhandlingen. Alle sidehenvisninger i avsnitt 3.2.1 del vil være til Fischers bok fra 1950, hvis ikke annet er oppgitt.

3.2.1 Kilder brukt i boka

Fischer starter sin bok med et kapittel som omhandler når og hvor Oslo er omtalt i sagaene. Han er opptatt av å finne ut hvordan Oslo så ut, og leter stadig etter passasjer i kildene hvor byen eller dateringsindikasjoner er nevnt. Han forsøker å trekke konklusjoner til byens utseende på bakgrunn av de skriftlige kildene, og mener at byen både var åpen og ubefestet. Det første kapitlet i denne lille boka er altså en oppsummering og gjenfortelling av sagaene og hva de kan gi oss av informasjon om det tidlige Oslos utseende og infrastruktur.

I kapitlet ”Brev, lover og annaler”, som er bokas andre kapittel, poengterer Fischer tidlig at man er nødt til å ta fantasien i bruk for å blåse liv i ”de tørre notatene” (1950:24). Han nevner Magnus Lagabøters bylov og *Diplomatariet*, men han vil imidlertid ikke tillegge sistenvnte for mye tiltro, da han mener dette ofte blir knapt og at det lett kan bli diskusjon rundt hva disse egentlig betyr (1950:24). I et margnotat på side 27 påpeker Fischer at en kilde han velger å bruke, *Erikskrønikan*, nok gir livfulle skildringer, men at man skal være forsiktig

med å stole på enkelthetene. I dette kapitlet er forfatteren fortsatt opptatt av å finne ut hvordan byens utseende tidlig i middelalderen. Han mener dette er vanskelig ut fra de skriftlige kildene, men peker på noen små hint som han ønsker å pusle sammen for å danne seg et bilde. På side 23 nevner Fischer et håndskrift, uten å utdype dette videre. Magnus Lagabøters bylov blir nevnt i dette kapitlet, og Fischer problematiserer bruk av denne loven som kilde til Oslo, da den opprinnelig ble nedskrevet for Bergen. Forfatteren benytter også en del sitater fra diverse skriftlige kilder, men disse er ikke oversatt til bokmål, og kan være noe vanskelige å forstå. Sidene i kapitlet illustreres av to blekkskisser og et fotografi av en skulptur. Denne skulpturen (side 25) nevnes ikke i teksten, og bildeteksten lyder ”Hode, funnet ved Oslo, kanskje hertug Håkon”.

I kapitlet ”Byen og borgen” presiserer Fischer at det er svært lite i de skriftlige kildene som kan fortelle noe om byens utseende, men at det finnes små ledetråder som gjør at det er mulig å pusle det hele sammen (side 30). Han er altså fortsatt opptatt av å rekonstruere byens arkitektoniske og topografiske fremtoning i middelalderen. Fischer nevner kong Håkons gavebrev og Rimkrøniken som kilder til hvordan Akershus (borgen) så ut på side 32. I denne sammenhengen benytter han seg også for første gang av arkeologisk materiale når han fremsier ”[...] etter murene selv har fått berette borgens historie”. Med dette ønsker han å avslutte diskusjonen rundt rekkefølgen på byggingen av borgens elementer (1950:33).

Fischer bruker bokas andre del på å beskrive og skissere utgravningsprosessene i Gamlebyen (side 49-144). Dette illustreres med et stort antall fotografier og plantegninger. I løpet av disse kapitlene forsøker Fischer stadig å bekrefte eller avkrefte de skriftlige kildene med arkeologien ved å trekke frem passasjer i de skriftlige kildene for så å konfrontere disse med det arkeologiske materialet (eksempelvis i kapitlet ”Kongsgården og Mariakirken” side 80, ”Klemenskirken, Nikolaikirken og Geitabru” side 86 og ”Hallvardskirken og Bispeborgen” side 94). Han understreker også i sistnevnte kapitleksempel at det er liten grunn til å lage teorier om det som ennå ikke er skikkelig undersøkt (1950:106). Side 111 blir illustrert av en skulptur, men denne blir ikke nevnt i teksten.

I kapitlet ”Olavsklosteret. ”Upp til brødra”” nevner Fischer engelske gullnoblere funnet nedgravd og sammenstiller disse med et salg som er ført i en skriftlig kilde fra klosteret (1950:112). Han nevner også i dette kapitlet at man måtte revurdere beliggenheten til enkelte bygg etter å ha fått nye opplysninger fra utgravninger.

I neste kapittel redegjør forfatteren for Korskirkens utseende. Den var ikke en arkitektonisk korskirke, men en kirke viet til det hellige kors, noe det hadde vært uklarerhet rundt tidligere da man bare kjente kirken fra skriftlige kilder. Kirkens utseende ble bekreftet

ved hjelp av arkeologien. Forfatteren påpeker også at utgravningen av kirken førte med seg et nytt syn på Oslo i Håkon Vs tid (Fischer 1950:127). I dette kapitlet kombineres skriftlige og arkeologisk kilder i en diskusjon rundt funnet av en gate fra middelalderen (1950:128).

I kapitlet ved navn "Håndverkergårder. Skomakerbodene" viser Fischer til læravfall, utstyr til garving fra skomakervirksomheten i middelalderbyen, og funn av et hus med ildsted og brønn som kilder til håndverksvirksomhet (1950:137). Han beskriver også inventaret i en skomakerbod på side 138. Skriftlige og arkeologiske kilder kombineres da forfatteren benytter Sverres saga som støtte til å bestemme beliggenheten til skomakerbodene.

"Bryggene og stranda" er det siste kapitlet i boka som er viet til selve Oslo middelalderbys historie og arkeologi. Her drøfter Fischer Oslo-bryggas utseende og beliggenhet og bruker sagaene som kilde til dette. Sagaene blir flittig sitert i denne sammenhengen. Forfatteren beskriver også utgravninger og funn fra sjøkanten. Illustrasjoner i form av fotografier og tegninger finner vi på sidene 142 og 143. Kapitlet avsluttes med et fotografi av en hjørnestein fra Mariakirken, men denne blir ikke nevnt i selve teksten.

I bokas avsluttende kapittel legger Fischer frem ideen bak jubileet, og benytter her anledningen til å tale for bevaring og forvaltning av ruinene og dermed også historien til Oslo middelalderby. Også i dette kapitlet er forfatteren opptatt av å "holde bildet av den gamle byen friskt og levende" (Fischer 1950:145). Dette kapitlet er brukt som et oppsummeringskapittel for å skisse et klart bilde for leseren av hvordan byen kan ha sett ut. En ren sammenhengende og fortellende tekst preger sidene 145-150, der Fischer beskriver byen. Sidene illustreres av rekonstruksjoner og plantegninger.

3.2.2 Analyse

Det mest påfallende trekket i Fischers bok er det uformelle språket. Forfatteren gir inntrykk av at hans arbeid i gamlebyen likner mer en pussig hobby enn et viktig forskningsarbeid. Han unngår også gjennomgående å bruke ordet "arkeologi", og benytter heller begrepet "oppdagerarbeid" (eksempelvis sidene 49, 50, 60 og 155) og omtaler seg selv og Nicolay Nicolaysen som "detektiv" (side 49, 54 og 56). Det er verdt å merke seg hans lett humoristiske omgang med viktigheten av arbeidet han gjennomfører. Han er noen ganger ironisk og vil tydelig "ufarliggjøre" dette feltet innenfor forskningen i Oslo, som han er redd kan være kjedelig og tørt for "dagens ungdom". Han undergraver ofte seg selv og sitt arbeid med vittige kommentarer som "alle disse stokkene på kryss og tvers" (side 53), "de stakkars menneskene som skulle lage tegninger av dette virvaret" (side 53), og "disse steinrøysene og råtne trestumpene" (side 155). Ved å le litt av seg selv og sitt arbeid skaffer han seg

fortrolighet med leseren og beholder en jovial og munter tone i teksten. Forfatteren er veldig opptatt av å gjøre kildene mer interessante for leseren og passer ofte på å kommentere at han er fullt innforstått med at dette nok kan virke kjedelig for ungdommen, til tross for at det faktisk var mange unge mennesker som medvirket i arbeidet som er gjort rundt utgravningene i Oslo. Eksempelvis kan vi se hvordan han innrømmer at temaet kan være kjedelig for unge mennesker på side 49: ”Foreningen til Norske Fortidsminners Bevaring”. Bare navnet kan skremme noen hver. [...] høres jo heller ikke særlig spennende ut for en ungdom som har nok å gjøre med sport og fart, biler og fly”.

Fischer benytter seg av et mangfold skriftlige kilder som vi kjenner igjen fra Edvard Bulls bok (1924), men han bruker også arkeologien mer flittig enn sin forgjenger. Dette er mest sannsynlig av den grunn at Fischer selv deltok i gravingen og gjorde mange viktige funn. Han bruker ofte funnene for å bekrefte eller avkrefte de skriftlige kildene og fokuserer mye på å finne ut hvordan byen kan ha sett ut. Han er også svært interessert i byggeteknikk, noe som er naturlig da han var arkitekt av yrke. Det faktum at han ikke er historisk orientert bidrar til at han også er mer interessert i det arkeologiske materialet, og benytter dette mer aktivt enn det er blitt gjort før. Når det er sagt er det også viktig å huske på at Bull i 1924 selvsagt ikke hadde tilgang på det materialet om Fischer hadde, da dette ikke var funnet på tiden da Bull skrev *Oslos Historie* (1924). Bull skrev også sin Oslo-historie 30 år før Fischer skrev *Oslo under Eikaberg*, og han var følgelig påvirket av sin tids strømninger i historieskrivingen.

Fischer er flittig med å benytte seg av de arkeologiske kildene, og er også interessert i å kombinere de tilgjengelige kildene, både materielle, numismatiske og skriftlige. Det er også lett å observere en forandring fra Bull som ikke var like ivrig til å bruke de materielle kildene. Dette kan selvfølgelig forklares med tilgangen på arkeologisk materiale kontra det skriftlige, men vi kan uansett konstatere en positiv utvikling i forholdet mellom arkeologi og historie på denne tiden med tanke på samarbeid og tverrfaglighet. Til tross for dette observerer jeg flere ganger i Fischers bok (sidene 111, 144, 94 og 95) at han velger å illustrere med arkeologisk materiale som ikke har noen sammenheng med teksten, og som heller ikke blir nevnt noe annet sted i boka. Det å benytte materiell kultur som interessante illustrasjoner til historisk materiale har altså ikke forandret seg nevneverdig siden Bulls generasjon. Heller ikke Fischer hadde tilgang på like mye materiale som det vi har i dag, men han er tydelig i ferd med å snu tradisjonen ved å aktivt bruke de arkeologiske kildene og stadig kritisere de skriftlige.

Et annet trekk som også er interessant i Fischers bok er hvor forsiktig han er med å trekke slutninger. Han innrømmer stadig at mer forskning må utføres før man kan konkludere, og at mye av hans arbeid er resultat av hastegraving og at man er nødt til å ordne vrømmelen

av notater og tegninger bedre før man kan ”nytte resultatene fullt ut og få mer klarhet i sammenhengen” (1950:114). Positivt er det at boken er full av fotografier fra utgravningene, og at disse bildene er også benyttet av forskere ved senere anledninger som ikke har hatt mulighet til å grave eller fotografere der de er tatt (for eksempel Eide 2007). Med dette kan vi si av Fischer skapte en helt ny kildekategori i form av foto fra feltet.

Flere av de utgravde bygningene som Fischer omtaler i boka er bevart i minneparken i Gamlebyen i Oslo, men forfatteren gjorde selv også noen tilføyelser til disse, som kanskje ville vært gjort annerledes i dagens kulturminneforvaltning. Blant annet ble det reist en pergola over Olavsklosterets ruin, og klosterets murer ble forsøkt konserverert med sement (Snekkestad 2008:35-36). I sin artikkel i tidsskriftet Nicolay (2008:34) kritiserer Petter Snekkestad Fischer for denne typen konservering og tilføyning av elementer til kulturminnene. Han anklager også Fischer for å ha bedrevet en enklere form for arkeologi, uten å ta notis av for eksempel stratigrafi og bedrive ufullstendig dokumentasjon. Riktignok er det mye materiale som er gått tapt på grunn av manglende dokumentasjon av utgravningene, men denne bebreidelsen av Fischer virker noe streng. Fischer selv poengterer at han er misfornøyd med at verken tiden eller ressursene strakk til for å få til et ”ordentlig studium av jordlag og slikt [...]” (Fischer 1950:56), og at det ikke var mulighet for å registrere hvor enkelte gjenstander ble funnet, også dette på grunn av for liten tid (Fischer 1950:56). Den misnøyen som Fischer uttrykker viser at arkeologifaget er i positiv utvikling på tidspunktet. Faget er på vei bort fra oppfatningen om at gjenstandene kun har estetiske kvaliteter og beveger seg mot erkjennelsen av objektenes egenverdi som kilder til middelalderens Oslo.

Med sine restaureringer og rekonstruksjoner passer Fischers arbeid inn under den grenen av historisk arkeologi som Anders Andréén har kalt *den estetiske tradisjon* (Andréén 1997:114). Med dyptgående kjennskap til byggeteknikker og stil kunne Fischer forsøke å rekonstruere deler av for eksempel Olavsklosteret ved oppmuring og pergola. Om dette var vellykket er en annen diskusjon. Med den fordypede kunnskapen om de historiske monumentene la man altså ytterligere forutsetninger for den historiske arkeologien (Andréén 1997:117). Med etableringen av minneparken viser også Fischer sin interesse for å bevare kulturlandskapet rundt monumentene. Dette er også typisk for den estetiske tradisjonen i den historiske arkeologien (Andréén 1997:118). Med bevaring og delvis restaurering av ruinene kommer Fischers bakgrunn som arkitekt frem, noe som har gitt oss forståelse for byggeteknikk i middelalderen, men dette bidrar også til forståelse av kulturminneforvaltning på første halvdel av 1900-tallet og hvordan man behandlet de kildene man hadde til rådighet.

Vi kan også plassere Fischers arbeid i denne boka inn i det som Andrén (1997:126) kaller den *historiske tradisjonen*. Denne tradisjonen, som fikk sin start da historikere og historiske arkeologer begynte å beskjeftige seg med sosiale, økonomiske og tekniske spørsmål, går ut på å utvide teksten med arkeologi og visualisere den historiske topografien ved hjelp av monumenter, steder og landskap (Andrén 1997:126-128). Fischer benytter seg også av, i tillegg til monumentalbygg, mindre bygninger som kan fortelle noe om økonomiske og sosiale forhold. Eksempel på dette er beskrivelsen av skomakerboden (1950:137) og beskrivelse av forholdene til munkene og nonnene i middelalder-Oslo ved hjelp av ruiner av klostre og bevarte brev (1950:131-136).

Fischer har en kreativ tilnærming til kildene i sin bok, og bruker ofte arkeologien som tilskudd til de skriftlige kildene for å avkrefte eller bekrefte dem. Man må noen ganger ta seg i å smile over underfundige formuleringer og originale metoder forfatteren tar i bruk for å gjøre leseren nysgjerrig på ”oppdagelsene” som er gjort. Han er helt tydelig lidenskapelig opptatt av arbeidet han gjør i middelalder-Oslo og kommenterer spøkefullt på side 142: ”For andre kunne det vel være litt vanskelig å følge med i vår begeistring for alt det råtne tømmeret som så ut til å ligge slengt utover på kryss og tvers [...]”. I kraft av å være arkitekt, og ikke arkeolog eller historiker, besitter han en mulighet til å se kildene fra en ny faglig vinkel. Også det faktum at han deltok i, og også ledet, utgravningene som har avdekket flere store funn i middelalder-Oslo gjør at han har en ny og unik synsvinkel på de arkeologiske kildene i forhold til Bull som skrev 30 år tidligere.

Når det gjelder retorikken i boka er det brukt flere åpenlyse retoriske grep. Det mest påfallende er hvordan Fischer uttrykker at han ønsker å ”blåse liv” i kildene og historien. Han bruker ofte setninger som skal gjøre at leseren føler seg inkludert i resonnementer, eksempelvis setningene ”vi skal bla litt i dem” og ”la oss følge dem en natt” (1950:30). Slike vendinger gjør at leseren føler seg inkludert i et stoff som kanskje kan virke fjernt og uforståelig. Med en gang forfatteren gir liv til personer i historien, ved å ”følge dem en natt” er det enklere for leseren å leve seg inn i teksten. Forfatteren benytter seg her altså av *potos*. Han appellerer til oss som mottakere: menneskene i middelalderen var mennesker som oss, og vi har mulighet til å se disse levende for oss ved hjelp av kildene. Dette spiller på våre følelser for andre mennesker og vårt ønske om å forstå dem, selv om de levde fjernt fra oss i tid.

I bokas siste kapittel, hvor Fischer legger frem 900-årsjubileets ideer, er det veldig klare appeller til leserens følelser og verdier. Blant annet med setningen ”Men skal ikke det hele bli som et gulnet fotografi i et familiealbum som en bare tar frem en sjelden gang, må det mer til” spiller han på leserens opplevelse av noe som er kjært, og noe man gjerne vil bevare.

Man kan ane en viss melankoli og skuffelse hos Fischer i dette kapitlet. Han virker skuffet over at vår felles historie blir dårlig ivaretatt, og han spiller ofte på leserens sympati for å bevare kulturarv. Eksempelvis med setningen ”Og barna kan leke på den gamle Korskirkegården” påvirker han leseren til å ønske å føre kulturarven videre til barna gjennom å la dem ta del i den ved lek og moro. I det aller siste avsnittet benytter Fischer anledningen til å forsvare de ”stakkars restene” (Fischer 1950:155) som er igjen av middelalderens Oslo, og retter med dette en anmodning til leseren om å forstå at dette er det eneste vi har igjen etter ”jubilanten - Harald Hardrådes, biskop Nikolas’ og Håkon den femtes gamle by under Eikaberg”. En ganske sterk oppfordring om å bevare felles historie, og en kraftig avrundning av boka med sterke innslag av *patos*.

Fischer tar også i bruk *etos* i boka. Han etablerer sin troverdighet gjennom å vise til sine egne observasjoner og funn i middelalderbyen. Gjennom selv å ha bidratt i de arkeologiske utgravningene gir han et sterkt uttrykk for å ha full kontroll over materialet han legger frem i teksten. Vi får en fornemmelse av at troverdigheten til teksten er svært solid ved at forfatteren viser fotografier han selv har tatt fra utgravningene. Forfatteren påvirker også vår oppfatning av sin troverdighet gjennom måten han skriver på (Brodersen et al. 2007: 49). Gjennom å opptre undersøkende og humoristisk overfor sitt materiale påvirker Fischer hvordan vi oppfatter påliteligheten i teksten. Han spøker med sitt eget arbeid og opprettholder en personlig tone gjennom store deler av boka, noe som øker mottakerens forståelse og fortrolighet til teksten.

Denne boka er noe annerledes enn de andre bøkene som er analysert til denne avhandlingen. Den er ulik i den forstand at den er svært kort og lite utdypende på de temaene som blir beskrevet. Det gjennomgående temaet for teksten er arkitekturen og byen rent utseendemessig, noe som er forståelig da Gerard Fischer var arkitekt av yrke. Forfatteren nevner på side 78 at han gjerne skulle få ferdig ”den virkelige boka om det gamle Oslo”. Dette kan tyde på at han har laget denne vesle boka som en slags skisse til et større verk, og dermed har valgt en litt humoristisk og til tider noe useriøs tilnærming til emnet. Dette kan også forklare hvorfor han har valgt å fokusere mesteparten av teksten på monumentalbygg og heller redegjøre kort for andre aspekter ved middelalderbyen.

Fischers lille bok er en lettfattelig og til tider festlig fremstilling av Oslo bys eldste historie, og forfatteren evner å bruke kildene på en måte som bidrar til å gjøre dem mer levende. Boka viser oss et godt samarbeid mellom arkeologi og historie, fremlagt av en forfatter som verken er arkeolog eller historiker av utdanning. Denne boka var en utfordring å plassere forskningshistorisk. Siden Gerhard Fischer var utdannet arkitekt kan han ha hatt

andre innfallsvinkler til sin forskning på middelalderbyen. Denne boken består også av to deler, en som er preget av en fortellende historisk stil, og en som tar for seg arkeologien. Mye av teksten diskuterer topologien og byens utseende, noe som kan tilskrives hans bakgrunn som arkitekt. Flere tendenser fra faghistorien kan imidlertid tilkjennegis: måten Fischer behandler de skriftlige kildene på kjenner vi igjen fra Bull, og Fischer er sannsynligvis også inspirert av den nye kildekritikken som inntok historieforskningen på 1800- og 1900-tallet. Den første delen av boka er preget av en fortellende stil, og bærer likheter med en syntetiserende historieskriving. Andre del, som benytter mest arkeologisk materiale, er derimot mer undersøkende og har kjennetegn fra en analytisk arkeologi.

Det tidsrommet som denne boka ble skrevet og publisert i plasserer den innenfor kulturarkeologien, men det er vanskelig å finne trekk fra denne teoriperioden i teksten som handler om det arkeologiske materialet. Dette gjenspeiler at middelalderarkeologien er såkalt a-teoretisk, den følger ikke nødvendigvis en teoretisk norm.

3.3 Alf Tore Hommedal (1987): *Olavsklosteret i Oslo, eit dominikanaranlegg frå høgmellomalderen*

Artikkelen er publisert i årboken til Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring i 1987 av Alf Tore Hommedal. Artikkelen ble utgitt året etter Hommedal avla sin magistergrad i arkeologi ved universitetet i Bergen i 1986. Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring ble stiftet i 1844, og har som mål å verne kulturminner og kulturmiljøer. I tillegg til årboken har foreningen en rekke andre publikasjoner og har 21 regionale underavdelinger. Forfatteren av artikkelen er i dag førsteamanuensis i middelalderarkeologi ved Universitetet i Bergen. Alle sidehenvisninger i avsnitt 3.3.1 vil være til Hommedals artikkel fra 1987, hvis ikke annet er oppgitt.

3.3.1 Kilder brukt i artikkelen

Denne artikkelen har som mål å problematisere det arkeologiske materialet som er tilgjengelig for Olavsklosteret i Oslo. Teksten innledes av en kort forskningshistorie, og resten av artikkelen er også preget av denne innfallsvinkelen, å diskutere den etablerte kunnskapen om klostret. Sidene er stadig illustrerte av fotografier og kart over klosterområdet, og første side av artikkelen inneholder et fotografi av klosterruinen sett fra sørvest. I artikkelens innledende avsnitt forklarer Hommedal hvordan ruinene ser ut i dag, og forsøker også å redegjøre for hvordan klostret så ut da veggene sto. Han benytter seg av *Diplomatarium Norvegicum* i fotnote 1 på side 130 i forbindelse med andre kjente byklostre fra Norge. Forfatteren nevner

gjennomgående i teksten årstall for påbygging, riving og overtakelse av klosteret, men refererer svært sjelden til primærkilder. Det refereres stadig til sekundærkilder i teksten, men artikkelen mangler litteraturliste. Flere steder i teksten legges middelalderhistorie frem med årstall, men det aller meste av dette materialet mangler kildehenvisning (eksempelvis sidene 130, 134 og 138). Dette må nødvendigvis være basert på skriftlig materiale. Der forfatteren benytter seg av tidligere publisert materiale om klosteret, refereres det i teksten til aktuell forfatter.

I avsnittet med tittelen ”Opprettinga av Olavsklosteret” redegjør forfatteren for klostrets historie, og benytter seg av flere sekundærkilder som det refereres til i teksten. Her refereres det også til Håkon Håkonssons saga i forbindelse med tidfestingen av den første omtale av munkene (side 133). Dominikanerbrødrenes historie i Norge blir skissert i dette avsnittet, trolig på basis av skriftlig materiale, men det blir her stort sett referert til sekundærlitteratur. Side 134 er illustrert av en tegning av dominikanerordenens segl. Det blir beskrevet hva seglet avbilder, men det er ikke opplyst noe videre rundt dette (alder, hvor det opptrer, funnkontekst). I likhet med Eide (2007), benytter Hommedal seg av bildemateriale fra tidligere utgravninger, med utførlig bildetekst som forklarer hva vi ser bilde av, og ofte i hvilken forbindelse bildet er tatt. På side 137 uttaler forfatteren at vi vet at kongen eide Olavskirken, men han oppgir ingen kilde til dette. Forfatteren nevner også på samme side Kvitsøyforliket og riksdelingen i 1208, men oppgir ingen kilder her heller. Dette må imidlertid være basert på skriftlig materiale. På side 140 refererer, etter hva jeg kan observere, for første gang, Hommedal til *Diplomatarium Norvegicum* i selve teksten. I avsnittet ”Klosterkyrkja” legger forfatteren frem flere utsagn som må være basert på skriftlige kilder, men disse blir ikke referert til. Forfatteren diskuterer klosterkirkens utforming på side 140, og konkluderer med dets status som tiggerorden-kirke på bakgrunn av denne diskusjonen. Han forsøker også å distingvere de forskjellige byggefasene til kirken. Hommedal drøfter byggeskikk og valg av steintyper på side 144, og diskuterer og redegjør for klostrets rominndeling i avsnitt fra side 144 til 148. I denne sammenhengen illustreres side 148 av engelske gullnobler funnet i nordfløyen til klosteret, men forfatteren konstaterer i bildeteksten at disse ikke kan gi innblikk i når klosterfløyen ble oppført.

I avsnittet som har fått tittelen ”Datering” diskuterer forfatteren datering av klosteranlegget ved hjelp av de skriftlig kildene som er tilgjengelige. Her blir det referert til *Diplomatarium Norvegicum* flere ganger, og også *Regesta Norvegica* i tillegg til sekundærlitteratur. Sistnevnte serie er en samling av alle kjente dokumenter til Norges middelalder. Den inneholder små sammendrag av dokumenter som beskjeftiger seg med

norske forhold, nordmenn og Norge generelt. Forfatteren sammenlikner også klostret med paralleller fra Danmark i dateringsøyemed.

I løpet av avsnittet ”Olavsklosteret og byen” blir Erik Schia referert til i sammenheng med tetthet mellom boligene rundt klosteret, og han benytter seg også av innsamlet osteologisk materiale for å få en forståelse av menneskene som er begravd på gravplassen ved klostret. I dette avsnittet refererer forfatteren også til Edvard Bulls bok fra 1922 og *Diplomatarium Norvegicum*. I artikkelens siste avsnitt presiserer forfatteren at bygningsrestene som er igjen etter Olavsklosteret gir et godt bilde av hvordan klosteranlegget var utformet (side 153). Han poengterer også at tidslinjen for klostrets byggefaser er forskjøvet og at der man før trodde klostret var bygget i en sammenhengende periode har ny forskning vist at byggingen forekom i flere faser. Hommedal presiserer imidlertid at klostret fremdeles skjuler mange gåter, og slår fast at fremtidige arkeologiske utgravninger kanskje vil gi svar på disse.

3.3.2 Analyse

Hommedals artikkel har et noe uvanlig referansesystem sammenliknet med andre tekster som er analysert i denne avhandlingen. Forfatteren refererer sjelden til primærkilder i teksten, selv om flere utsagn og påstander har behov for kildehenvisning. Eksempler på dette er dominikanerordenens kort oppsummerte historie (side 130), opplysninger om hvordan ordenshusene til tiggermunkene ble finansiert (side 134) og påstand som omhandler munkene under overskriften ”Klosterkyrkja” på side 140. Forfatteren kan virke noe selektiv til når han velger å referere til primærkilde, men oppgir ikke noen grunn til at han gir enkelte utsagn direkte referanse i teksten, og at noen blir stående helt uten kildehenvisning. Etter hva jeg kan observere er dette gjennomgående ved utsagn som ikke berører Norge eller Norden, de er sannsynligvis hentet fra Kontinentet. Det kan flere steder være vanskelig å avgjøre om utsagnene er basert på arkeologisk materiale, skriftlige kilder eller en alternativ kildekategori. Imidlertid har forfatteren flere henvisninger til sekundærlitteratur. Det som også bidrar til at kildebruken i denne artikkelen er usikker er mangelen på litteraturliste. Dette er svært uvanlig, og heller ikke et gjennomgående trekk ved tidsskriftet hvor artikkelen er publisert. De andre artiklene i denne utgaven har oppgitt litteraturliste. Det er iøynefallende at et fagtidsskrift ikke har krav til litteraturliste, og at en såpass fagtung artikkel ikke har inkludert en slik. Fraværet av kildehenvisninger og litteraturliste svekker argumentasjonen i artikkelen, og dette kan bidra til at artikkelen kan virke useriøs. Redegjørelse for kildene kan likevel være nedprioritert på grunn av tekstens sjanger.

Argumentasjon og diskusjon på grunnlag av arkeologisk materiale inneholder imidlertid flere referanser. Forfatteren begrunner sine konklusjoner med materielle kilder og bygningsrester, og viser til spesifikke deler av klostret. Artikkelen er tydelig rettet mot det arkeologiske materialet, og forfatteren uttrykker også at han har til hensikt å ta utgangspunkt i bygningsrestene og gjenstandsmaterialet fra Olavsklosteret og den tilknyttede kirken (side 130). Likevel har forfatteren valgt å også inkludere mange opplysninger som tydelig er hentet fra skriftlige kilder i disse avsnittene, og også her mangler det referanser til dette materialet.

Hommedal omtaler også seks gullnobler og to kanner i keramikk funnet i klosterruinene. Dette forekommer meg som et interessant utvalg av gjenstandsmateriale for denne studien av Olavsklosteret, da verken gullnoblene eller kannene er gode kilder til det forfatteren ønsker å få svar på, nemlig dateringsspørsmål. I tilfellet med gullnoblene påpeker forfatteren i bildeteksten på side 148 at myntene ikke gir innblikk i når fløyen de ble funnet i ble oppført, myntene er altså kun en kilde til seg selv (for eksempel når og hvor de ble slått, og av hvem). I kannenes tilfelle gir forfatteren uttrykk for at funnkonteksten til kannene er tapt. ”To keramikk-kanner fra ca 1300 *skal vera* funne i tilknytning til disse bygningsrestane” (side 150, min utheving. Samme tvil er uttrykt i bildetekst side 151). Denne setningen er med på å svekke kannene som en god kilde til klostrets datering. Forfatteren kunne gjerne ha problematisert mer rundt funnet og konteksten til kannene og myntene med den hensikt å forklare hvorfor han har valgt å inkludere disse som kildemateriale. Men gjenstandene er ikke desto mindre vakre å illustrere sidene i artikkelen med.

Forfatteren har også valgt å bruke noter i sin artikkel for å utdype videre rundt enkeltaspekter i teksten. I notene har forfatteren flere ganger referert til primærkilder, og han henviser også mye til sin egen magistergrad, avlagt året før artikkelen ble utgitt, altså i 1986. Hans egen avhandling kan således fungere som et slags oppslagsverk for kildehenvisninger der disse ikke er gitt, da det stadig blir jamført med denne avhandlingen (dette blir gjort i note 2, 3, 4 og 6, og også i selve teksten). Artikkelen konkluderes med at dateringen av klostret må forskyves noe, dette til tross for at det ikke er lagt noe nytt materiale for dagen da artikkelen ble skrevet. Forfatteren begrunner dette med at han hadde bedre tid til å vurdere materialet enn det man hadde da det først ble vurdert (side 137).

Kildebruken i denne artikkelen føyer Hommedals artikkel inn under den *historiske tradisjon* (Andrén 1997:126). Hommedal benytter både det skriftlige og det arkeologiske materialet i en kombinasjon for å oppnå ny viten. Han har et klart utgangspunkt i det arkeologiske materialet, men konsulterer stadig de skriftlige kildene for å få et bredere perspektiv og et bedre grunnlag å bygge hypoteser på. Dette er typisk for den historiske

tradisjonen, at der en kilde blir ufullstendig, oppsøker man andre kildekategorier for å få et mer nyansert bilde av materialet man analyserer. Hommedal benytter seg også av det numismatiske materialet som han har til rådighet fra klostret. Han viser til sju engelske gullnoblere på side 148 i artikkelen, men konkluderer raskt med at disse ikke kan si oss noe om dateringen av klostret.

Denne teksten er skrevet av Hommedal bare ett år etter han avla sin magistergrad, og han er dermed tidlig i sin forskerkarriere utenfor en utdanningsinstitusjon. Dette er med å påvirke hans *etos*. Det vi vet om forfatteren før vi leser teksten er med på å påvirke hvordan vi leser det som står skrevet (Brodersen et al. 2007:49). Vi vil vurdere teksten forskjellig ut fra hvem som har skrevet den. Vi vet fra den lille innledningen til artikkelen på side 129 at den bygger mest på Hommedals magistergradsavhandling og vi vet derfor at den er basert på grunnforskning. Det vi imidlertid ikke får vite er hvordan denne avhandlingen ble vurdert, og vi kan dermed ikke vite kvaliteten på påstandene i artikkelen. Dette bidrar til å svekke forfatterens *etos*.

Denne artikkelen er først og fremst en dialektisk tekst, med tyngdepunkt på *logos*. *Logos* fokuserer tekstens hovedsynspunkt, holdbarhetsargumenter og relevansargumenter og hvordan disse fungerer sammen (Brodersen et. al. 2007:56-57). Dette gjennomfører Hommedal ved å bygge et resonnement basert på skriftlig og arkeologisk materiale fra Olavsklosteret, og konkluderer ut fra sin diskusjon med at klostrets tidslinje må forskyves noe (Hommedal 1987:153). Denne artikkelen er et tydelig eksempel på en vitenskapelig tekst, skrevet for akademikere, forskere og faglig interesserte, mer enn en tekst som er ment å nå ut til lekfolk (dette til tross for at teksten kan virke populærvitenskapelig i sitt referansesystem). Den vitenskapelige teksten føyer seg inn under dialektikken. Dialektikk og retorikk har visse likheter, blant annet at de inneholder synspunkter for og i mot en sak (Jørgensen i Jørgensen og Villadsen 2009:132-133), men formålet i dialektikk er å strebe etter sann innsikt, til motsetning til retorikken som har som formål å overtale mottakeren til å godta budskapet. Dialektikk kritiserer argumenter der retorikken ønsker å finne på gode argumenter for å overtale (Jørgensen i Jørgensen og Villadsen 2009:133). Denne vitenskapelige teksten er kritisk argumenterende og er derfor en dialektisk tekst. *Logos* er fremtredende, noe som er kjennetegnet for denne typen tekster. Forfatteren spiller ikke på sin autoritet (*etos*) for å overbevise leseren eller forsøker å appellere til leserens følelser og holdninger (*patos*). Han forsøker nesten utelukkende å diskutere og kritisere argumenter for og i mot sitt hovedsynspunkt (*logos*).

Forskningshistorisk er denne artikkelen plassert under postprosessualismen. Trekk ved denne teksten som vi finner i den postprosessuelle arkeologien er at den omhandler en case-studie hvor forfatteren stiller nye spørsmål til kildene, til tross for at han er klar over at han ikke kan oppnå sikker viten. Den postprosessuelle arkeologien bidrar til å stille spørsmål heller enn å skaffe svar (Baudou 2004:299).

3.4 Arnved Nedkvitne og Per G. Norseng (1991): *Byen under Eikaberg. Fra byens oppkomst til 1536. Oslo bys historie. Bind 1.*

I år 2000 feiret Oslo 1000-års jubileum som by. I anledning denne begivenheten ble det utgitt et fembinds verk over Oslos historie, og historikerne Per G. Norseng og Arnved Nedkvitne skrev det første bindet, som dekker Oslo bys tidligste historie. Monografien er en svært omfattende publikasjon som dekker både de store politiske hendelser, men også dagliglivet og verdensbildet til innbyggerne i middelalderbyen.

Denne gjennomgangen vil omfatte den delen av monografien som beskjeftiger seg med tidlig middelalder og høymiddelalder, altså frem til 1350. På grunn av denne tekstens store omfang har jeg valgt å begrense mitt studie til å i hovedsak omfatte sidene 9 til 202. I tillegg har jeg valgt å også analysere de kapitlene i monografiens tredje del (menneskene i middelalderbyen) som direkte omfatter dagligliv, kvinner og barn, for å analysere hvordan disse temaene blir behandlet i en historisk kontekst. Derfor har jeg utvidet studien til også å omfatte side 203 til og med side 230. Dette skyldes at kvinner, barn og fattige er lite nevnt i de tidligere historiske tekstene jeg har analysert, og jeg ville gjerne innlemme disse kapitlene i min analyse. Alle sidehenvisninger i avsnitt 3.4.1 vil være til Nedkvitne og Norsengs monografi fra 1991, hvis ikke annet er oppgitt.

3.4.1 Kilder brukt i boka

Nedkvitne og Norsengs monografi starter med en argumentasjon for hvor gammelt det første tettstedet i Oslo er. I denne diskusjonen benyttes funnet av Klemenskirken som en kilde i kraft av å være den eldste ruinen fra gamle Oslo. I denne sammenhengen nevnes både skriftlige og arkeologiske kilder (eksempelvis side 17), men henviser primært til det arkeologiske materialet. Referanser blir benyttet i form av fotnoter, og disse kan søkes opp i appendiks bakerst i boka. I kapitlet beskrives dateringsmetoder noe mer teknisk enn jeg har observert i andre historietekster jeg har analysert. På sidene 22 og 23 poengterer også forfatterne at kildene ikke er i stand til å gi oss noe enkelt og greit svar på de mange spørsmålene rundt Oslos oppkomst og utvikling, og setter dermed tidlig normen for hvordan de vil forholde seg

til kildene til det aller tidligste Oslo. Flere kildekategorier blir brukt i denne innledningen, blant andre gårdsnavn, men ikke før side 31 blir det eksplisitt benyttet skriftlige kilder. Det at forfatterne venter såpass lenge med å referere til eller benytte en skriftlig kilde er unikt for de historiske tekstene jeg har analysert i denne avhandlingen.

I det andre kapitlet brukes sagaene mer aktivt i teksten. Her benyttes også sagaer og arkeologisk materiale i kombinasjon for å redegjøre for bebyggelse i middelalderbyen (side 39-40). Sagaene blir benyttet mer som et hjelpemiddel til å diskutere hendelser snarere enn kun et berettende redskap. Sagaene blir omtalt med forsiktighet med tanke på deres pålitelighet som kilde til middelalderen. Forfatterne bruker en del plass til å diskutere tidligere historikeres bruk av skriftlige kilder, og lager i denne sammenhengen en kort forskningshistorie over tidligere forfatters bruk og tolkning av kongesagaer (side 43). Nedkvitne og Norseng benytter også anledningen til å støtte sagaene med arkeologisk materiale, og argumenterer for at disse kildene er mer pålitelige enn det sagakritikerne på 1900-tallet mente (argumentasjon på sidene 44-45). Forfatterne innrømmer ikke desto mindre at de skriftlige levningene må tas med en klype salt. Det blir benyttet mange skriftlige kilder i dette kapitlet, men forfatterne tar ofte forbehold om kildenes pålitelighet og opplyser leseren hyppig om dette. Mynter blir også benyttet som kilde i dette kapitlet (side 41).

I tredje kapittel nevnes også mye skriftlig materiale eksplisitt (eksempelvis Firenze-listen side 57; Snorres kongesagaer side 59; islandske årbøker på sidene 65-66 og Adam av Bremen side 68). Sidene illustreres av kart, modeller og fotografier som direkte kan relateres til teksten. Sagaene blir benyttet en del i dette kapitlet, blant annet for å diskutere hvor 1000-tallets konger oppholdt seg. Skriftlige kilder brukes mest for å forklare politiske og økonomiske forhold, men også arkeologisk materiale blir benyttet for å svare på spørsmål rundt datering. Arkeologisk materiale blir også diskutert i forbindelse med andre forhold, blant annet blir rester etter avlinger brukt som grunnlag for å redegjøre for hvilke matplanter som ble dyrket og solgt i Oslo, funn av kvernstein blir brukt til å drøfte handelsforbindelser, og rester etter lær og dyreknokler blir brukt til å diskutere hvordan menneskene i middelalderbyen livnærte seg (side 69). Forfatterne redegjør for hvordan det arkeologiske materialet gi innblikk i utenlandsforbindelser på side 71. Arkeologisk utgravde brannlag benyttes som støtte til de skriftlige kildenes omtale av bybranner (side 73).

Monografiens andre del, "Høymiddelalderbyen", innledes med kapitlet som omhandler Oslo bys vekst utover i høymiddelalderen. Her anvender forfatterne middelalderske lover til det formål å bestemme hvor grensene til byen gikk (sidene 76-77), og ved hjelp av sagaer og arkeologisk materiale forsøker forfatterne å få et grep om Oslos

topografi etter bybrannen i 1137. Arkeologisk materiale blir også benyttet for å kartlegge hvor stretene (ferdselsårene) i byen gikk, og skriftlig materiale blir brukt for å bestemme hvor bygninger lå. For å bestemme bredden på stretene brukes skriftlige kilder i kombinasjon med arkeologisk materiale (side 89). Også brannlag og bybranner blir redegjort for, og teksten blir illustrert av tverrsnitt med brannlag. Forfatterne påpeker at antallet bybranner som blir nevnt i de skriftlige kildene stemmer overens med antallet brannlag funnet i byen (side 101).

I monografiens femte kapittel brukes arkeologiske kilder aktivt for å rekonstruere bispegården i Oslo. Sidene illustreres av fotografier fra restaurerte rom fra bispegården og altertavler, takmalerier og alterbaldakin, samt treskulptur av jomfru Maria. Bildene blir nøye forklart i bildeteksten, med årstall, hvilken skole kunstneren tilhørte og hvor kunstverkene stammer fra eller befinner seg (sidene 130-131). Biskop Eysteins bok og Håkon Håkonssons saga blir også brukt i dette kapitlet (side 106).

I kapittel 6 benytter forfatterne arkeologiske kilder i forsøk på å rekonstruere kapellet i kongsgården og ruiner fra Sørenga for å rekonstruere selve kongsgården fra kong Håkon Magnussons hertugtid (sidene 143-144). Side 133 er illustrert av et krusifiks fra Hallvardskirken, men denne gjenstanden blir ikke nevnt i teksten. Sidene 146 og 147 blir illustrert av praktgjenstander som ikke blir nevnt i teksten, men som har en tilknytning til kongen eller kongsgården.

Kapittel 7 har fått tittelen ”Byen som levde av landet”, og omhandler primærnæringene, forsyninger og forholdet mellom Oslo by og folk, håndverkere og administrasjon. På side 154 brukes funn av dyrebein som kilde til hvilke husdyr som ble holdt og eventuelt slaktet i byen. Både skriftlig og arkeologisk materiale brukes for å bevise at det ble holdt geiter og hester i bygårdene (side 154). Gjennom kapitlet brukes både skriftlige og arkeologiske kilder for å diskutere Oslos forhold til omlandet og jordbruket. Domkirkegodset blir redegjort for ved hjelp av *Rødeboka*, biskop Eysteins jordebok fra 1396. I teksten nevnes sjelden (sett i forhold til hvor mye de må ha vært brukt) skriftlige kilder eksplisitt, eller de blir referert til i fotnoter. De arkeologiske kildene nevnes svært ofte eksplisitt. Eksempler på eksplisitt brukte skriftlige kilder i kapitlet er Hamarkrøniken (side 171), Snorre (side 189), Egils saga (side 195), engelske tollruller (side 196), Kongsspeilet (side 197) og Sverres saga (side 197). Tøybiter funnet under arkeologiske utgravninger blir benyttet for å bestemme kvalitet på tekstiler og beskaffenheten til tekstilene som ble importert til Oslo blir drøftet. Forfatterne beskriver skipstyper på side 193, noe som må være basert på arkeologisk materiale, kildene til utsagnene nevnes dog ikke i teksten. Import fra 1100-1200 tallet eksemplifiseres også ved bruk av potteskår på side 195. Hanseatenes ankomst til Oslo

diskuteres på sidene 198-200, og her beskrives varebytte på kontinentet. Dette kan være basert både på skriftlige og arkeologiske kilder (det poengteres imidlertid at hanseatenes handelsorganisasjon var basert på skrift på side 199). I kapitlets siste avsnitt diskuteres middelalderbyens økonomiske grunnlag. Her legges det frem en kort forskningshistorie og diskusjon.

I den tredje delen vil forfatterne komme nærmere inn på menneskene i middelalderen, og åpner det første kapitlet med å problematisere rundt spørsmål om hvordan middelaldermennesket tenkte, følte og oppfattet verden rundt seg. De neste kapitlene omhandler altså menneskene og deres bedrifter i middelalderbyen. Det første kapitlet i del III omhandler familie, hushold og ætt. Her beskrives bygårdene fra forskjellige tidsepoker i middelalderen og deres rominndeling. Flere navn på kjente bygårder blir nevnt (for eksempel på sidene 206 og 207), og disse gårdene blir beskrevet både på grunnlag av primær og sekundærkilder. Arkeologiske levninger etter hus benyttes i forsøk på å rekonstruere bygningene og kartlegge innredningen (eksempelvis på side 209). Forfatterne redegjør også for de sosiale rollene innenfor husholdet, og her benyttes fortrinnsvis skriftlige kilder (eksempler: Byloven på side 212 og Kristenretten på side 213). Det blir fokusert på kvinners rolle og deres rettigheter overfor mannen og husholdet, og her brukes i første rekke skriftlige kilder. I avsnittene "Lovlig samliv" og "Separasjon og gjengifte" har forfatterne kun benyttet skriftlig materiale. Side 215 blir illustrert av et fotografert sølvkors, men dette blir ikke eksplisitt nevnt som levning i teksten. I avsnittene som omhandler kvinner og barn er det også først og fremst skriftlige kilder som blir benyttet, men barnesko funnet under arkeologisk utgravning brukes som argument for at barna ofte gikk kledd som de voksne (side 218). Barneleker i form av baller, leketøyskopier av våpen og koppestell blir beskrevet på sidene 218-219, dette på grunnlag av arkeologisk materiale med et tilskudd av en opplysning fra *Diplomatarium Norvegicum*. I avnittet "De gamle udleuffuede..." som omhandler de gamle menneskenes rolle og posisjon i middelalderbyen, er det ikke benyttet arkeologisk kildemateriale, men skriftlig materiale i form av testamenter, lover og personlige brev. Heller ikke i avsnittet som behandler tjenestefolk eller seksualmoral er det benyttet noen form for materiell kilde. Side 223 illustreres av runepinne funnet i Oslo, men denne blir ikke nevnt i teksten. Den er imidlertid knyttet opp mot avsnittet "Husholdets ære og oslofolks seksualmoral" på grunn av tekstens seksuelle innhold (se bildetekst side 223).

For å styrke teorien om et hospital for spedalske vises det til utgravde skjeletter med merker etter spedalskhet på side 229. Forfatterne påpeker at vi ikke finner noen arkeologiske spor etter spesialiserte bordeller eller ølstuer i Oslo, slik som man gjør i andre

middelalderbyer. De konkluderer derfor med at husholdet i Oslo sto sterkere enn i andre byer, fordi man enda ikke har kunnet påvise noe samlingssted utenfor husholdet i middelalderen (side 230).

3.4.2 Analyse

Denne monografien er på mange måter en oppdatert versjon av tidligere tekster med Oslos tidligste historie som tema, og man kan tydelig se at fokuset i historieforskningen på Oslo middelalderby er forskjøvet. Nye perspektiver på historien og utgravninger i Oslo gir potensielt svar på flere spørsmål, og i tillegg er spørsmålene som blir stilt til kildematerialet av en annen karakter enn den vi kan oppfatte hos for eksempel Edvard Bull eller Gerhard Fischer. Den tydeligste forskjellen fra tidligere utgivelser om emnet er en dreining fra de økonomiske og politiske spørsmålene mot et mentalhistorisk og kulturhistorisk fokuspunkt med tanker, følelser og verdensbilde i sentrum. Forfatterne beholder imidlertid også et fokus på de tidligere problemstillingene, men vier altså mer plass til diskusjoner som er av en mer human art, og ønsker tydelig å gi et nyansert bilde av alle samfunnsklasser fra middelalderbyen. Forfatterne har også et annet forhold til kildene enn det de tidligere historikerne hadde. Hvordan man bruker kildene innenfor historiefaget er i stadig utvikling, og hvordan historikere forholder seg til kilder forandres med dette. Fokuset på enkeltindivid, kvinnehistorie og folkelig kultur ble mer populært blant historikere på 1980- og 1990-tallet (Andersen et al. 2012: 206-211), dette førte til nye problemstillinger overfor kildematerialet. Dette kjenner vi igjen fra Andréns *historiske tradisjon* der nytt kildemateriale blir tatt i bruk for å forstå ikke tidligere belagte temaer. I tilfellet med Nedkvitne og Norsengs monografi er det ikke nye kilder som blir tatt i bruk, men forfatterne angriper de kjente kildene med nye *problemstillinger*. Dette fører til en annerledes forståelse av materialet, og dette kan dermed bidra til å forstå mer av middelalderen og menneskene som levde i den.

Forfatterne bruker også sagalitteraturen på en mer pragmatisk måte enn sine forgjengere, i den forstand at de gir mer plass for problematisering av kildene fremfor å bruke dem som en gjengivelse av fortiden. Edvard Bulls monografi var svært kritisk overfor sagaene, og forsøker stadig å motbevise dem. Nedkvitne og Norseng bruker sagaene på en måte der de ikke utelukker hendelsene som er beskrevet, men heller forsøker å finne argumenter for og mot. Forfatterne bruker sagaene som levninger, altså at de er kilde til at *noe* skjedde, ikke nødvendigvis at noe *bestemt* skjedde (om levninger og beretninger: Erslev 1972:6, Dahl 1988:35 og Andersen et al. 2012:68).

Nedkvitne og Norsengs monografi er delt opp i fire deler, hvorav tre omhandler mer tidsspesifikke perioder (byens opprinnelse, høymiddelalder og senmiddelalder), og én del er viet til menneskene som bebodde Oslo i middelalderen. Dette er en interessant oppdeling, da temaer som mentalhistorie og vanlige middelaldermenneskers oppfattelse av hendelser sjelden blir diskutert i historielitteraturen jeg har analysert om Oslo middelalderby. Flere interessante momenter ved denne delen av teksten er med på å øke kunnskapen om hvordan de vanlige menneskene, eller allmuen, levde i middelalderen. Med en kombinasjon av skriftlige og materielle kilder evner forfatterne å gi et innblikk i hverdagen til grupper av mennesker som har vært så å si fraværende i de tidligere tekstene som er analysert i denne avhandlingen. Skriftlig og arkeologisk materiale komplimenteres stadig av hverandre for å danne konsekvente grunnlag for teorier og påstander i teksten. De tre mer tidsspesifikke delene av teksten er forholdsvis gjenkjennelig fra både Bull og Fischer som en mer fortellende og oppramsende tekst, men kildematerialet som er brukt omtales forsiktig og fra et mer nyansert kritisk ståsted.

Det er en svært interessant tendens i den delen av boka som har fått navnet ”Mennesker i middelalderbyen” at forfatterne stadig sammenlikner middelalderens hus, leker og oppfatninger med dagens utgaver av det samme. Dette er en videreføring av det Fisher forsøkte å oppnå i sin utgivelse fra 1950. Forfatteren ønsker å gjøre kildene levende for mottakeren ved å danne bilder som leseren kan gjenkjenne. Men der Fischer forsøker å gi liv til kirker, klostre og autoritetspersoner forsøker Nedkvitne og Norseng å belyse interiør, tenkesett og moralske verdier. Dette er noe nærmere hverdagen vi kjenner fra vår egen tid enn hva klostre og kirkeinnredning er. For at leseren skal kunne forstå de store ulikhetene som skiller middelalderen og menneskene fra oss i dag, bruker forfatterne kildene til sammenlikning og danner dermed en forbindelse mellom fortid og nåtid.

I den delen av teksten som omhandler menneskene i middelalderbyen er det også satt fokus på de menneskene som ikke er like godt beskrevet i de skriftlige kildene: barn, kvinner, gamle og syke. Dette er et mer eller mindre ubeskrevet ark i historieskrivingen om Oslo middelalderby, og dermed står forfatterne i en spesiell posisjon. De kan skrive denne historien for første gang og argumentere på fritt grunnlag. Disse argumentene blir enkelte ganger noe spinkle og lite overbevisende. I avsnittet ”Barndom” på side 218 skrives det at det i de siste tiårene har vokst frem en skole innenfor historiefaget som mener at forelderen i middelalderen var mindre følelsesmessig knyttet til sine barn. Dette mener forfatterne at ikke stemmer overens med materialet fra Oslo, men de nevner likevel i samme setning at materialet som er til rådighet er noe knapt. Likevel ønsker de tydelig å tilbakevise påstanden om liten

følelsesmessig tilknytning mellom foreldre og barn, noe de forsøker å gjøre på grunnlag av kun to brev. Grunnlaget for påstanden bør være mer solid for å ha noen overbevisningskraft. Et annet eksempel på konklusjon trukket for raskt er runepinnen avbildet på side 223. På bakgrunn av runepinnens homoerotiske innskrift konkluderer forfatterne med at dette omhandlet ”den første kjente homoseksuelle i Oslo” (Nedkvitne og Norseng 1991:223). Her kan det hevdes at det snarere er snakk om den første kjente innskriften med homoseksuelt innhold fra Oslo.

I avsnittene som omhandler marginale grupper i de skriftlige kildene, barna, kvinnene, de gamle og de fattige er det bare rent unntaksvis benyttet arkeologisk materiale. Dette faktum kan da altså tilbakevise påstanden om at vi i de skriftlige kildene kun får innblikk i forhold som angår ”rike, mektige, hvite menn” som John Moreland (2007:19) hevder. Disse marginale gruppene finnes altså i kildene, men de kommer ikke til syne hvis ikke kildematerialet blir stilt spesifikke spørsmål. Grunnen til at vi ikke ser disse menneskene i historielitteraturen (les: tekstene analysert i denne avhandlingen) er at forfatterne av tekstene fra eldre perioder ikke nødvendigvis var opptatte av disse samfunnsgruppene. Derfor vil de også være usynlige i disse tekstene. Grunnen til dette er de ulike fokuspunktene historikere har hatt til forskjellige tider. Moreland skriver (2007:18-19) at mange arkeologer argumenterer for at de skriftlige kildene ofte har svært lite å si om de marginale gruppene i samfunnet, og at de kun er det arkeologiske kildene som kan gi ekte objektiv kunnskap om disse menneskene. Moreland betegner denne påstanden som problematisk, og dette kan vi observere hos Nedkvitne og Norseng at stemmer. Videre hevder Moreland (2007:20) at det blir satt klare grenser for hvilke spørsmål arkeologi og historie har mulighet til besvare hvis faget på forhånd har bestemt hva kildene kan svare på. Dette er en uheldig innfallsvinkel hvis man ønsker svar på nye spørsmål. Hvis stoffet blir angrepet fra en mer åpen synsvinkel og med nye problemstillinger vil man få mer nyanserte resultater, noe Nedkvitne og Norsengs utgivelse vitner om.

Forfatterne av denne monografien stiller noen ambisiøse spørsmål til kildene da de ønsker å vite hvordan middelaldermennesket tenkte, følte og forsto verden rundt seg (Nedkvitne og Norseng 1991:203). Dette er en original innfallsvinkel som setter leserens nysgjerrighet i sving. Forfatterne gir leseren en indikasjon på at dette faktisk er mulig å finne ut av. Med de midlene de har til rådighet, de materielle og skriftlige kildene, gjør de to forfatterne et forsøk som er overbevisende.

I metodekapitlet i denne avhandlingen la jeg frem en påstand om at alle tekster er retoriske og alle språkbrukere er retorikere (Brodersen et al. 2007:47), og det gjelder også for

Nedkvitne og Norsengs tekst. Imidlertid var det svært lite av denne teksten som preges av åpenbar bruk av retoriske grep. Absolutt størsteparten av argumentene var godt begrunnede og hadde rot i kildematerialet. Likevel var det i denne utgivelsen at jeg observerte den passasjen som jeg oppfattet som det mest synlige retoriske grepet av alle i tekstene jeg har analysert. Vi finner den igjen i avsnittet om barndom på side 218. Forfatterne diskuterer her debatten rundt barndom i historielitteraturen (nevnt ovenfor), og forsøker å tilbakevise påstanden om at middelalderforeldre hadde et mer avmålt forhold til sine barn enn dagens foreldre (Nedkvitne og Norseng 1991:218-219). De støtter opp argumentasjonen med to personlige brev. Her blir avsenderne til de to brevene tillagt hensikter forfatterne ikke har grunnlag for å påstå at de hadde. Blant annet uttalelsen ”en får snarere inntrykk av at han ønsket seg pest og ufred slik at han kunne reise hjem igjen” (Nedkvitne og Norseng 1991:218), noe som er en ren personlig tolkning av denne setningen. De betegner også avsenderen, Johannes, som ”lille” Johannes. Dette er retorisk virkemiddel forfatterne bruker for å skape et enda sterkere budskap i brevet: at gutten er liten og forsvarsløs uten foreldrene i en stor og ukjent by. Å appellere til leserens følelser er et kjent retorisk grep og kalles *patos*. Avsenderen av budskapet ønsker å bringe frem følelser og holdninger hos mottakeren for å overbevise om at sitt synspunkt er korrekt. Denne måten å bruke åpenlys retorikk på skiller seg sterkt ut fra resten av teksten og temaet er tydelig noe forfatterne har meninger om. Denne argumentasjonen skiller seg ut fra den øvrige i den forstand at kildegrunnlaget er magert og tydelig mer følelsesbasert enn kildebasert, og jeg mener argumentene ikke holder mål. Kildene er for få til å tilbakevise forskningen på dette området. Denne lille passasjen i en ellers så godt begrunnet og argumentert tekst er et noe overraskende moment. Det er mulig at forfatterne her bruker sin oppbygde *etos* til å skyte inn en mer følelsesdrevet diskusjon, som ikke har like god hjemmel i kildene som andre diskusjoner i denne teksten. De bruker altså sin oppbygde troverdighet til å legge inn et lite hjertesukk som også virker troverdig fordi alt annet i teksten er så godt belagt i kildene. Dette er et svært gjenkjennelig retorisk grep: hvis vi *tror* på forfatteren er vi mer mottakelige og velvillig innstilt til å godta budskapet i teksten enn hvis vi er skeptiske til forfatteren (Brodersen et al. 2007:49).

Også i sine forsøk på å sammenlikne middelalderens og nåtidens hus og leker (se ovenfor) kan vi observere retoriske trekk. Ved å spille på leserens gjenkjennelse og følelser for sine samtidige gjenstander skaper forfatteren en sammenheng mellom de gjenkjennelige og det fjerne. Dette gjør argumentene mer forståelige og dermed enklere for mottakeren å godta. Den tilfredsheten leseren får gjennom å forstå teksten er en god retorisk appell

(Brodersen et al. 2007:54), og Nedkvitne og Norseng gjennomfører dette ved å skape en tilknytning til det fjerne 900-1000-tallet med dagens trygge og gjenkjennelige hverdag.

Monografien til Arnved Nedkvitne og Per Norseng er en kryssning mellom den argumenterende og den fortellende skrivemåten. De viser til metoder og teorier underveis, men har også en overordnet fortellende stil der de legger frem en sammenhengende fortelling uten å gå inn på metodene og teoriene som ligger bak. Enkelte steder inkluderer forfatterne noen argumenterende elementer som gjør forståelsen for konklusjonene i teksten lettere. Dermed er det ikke lett å kalle denne teksten for *enten* fortellende *eller* argumenterende, den forblir en kryssning mellom de to sjangrene. Det kan av og til være vanskelig å skille når forfatterne bruker arkeologiske kilder og når det baserer seg på skriftlig materiale, men som oftest blir dette eksplisitt nevnt. Andre ganger er leseren nødt til å forstå sammenhengen selv. I et flerbindsverk som er rettet mot et allment publikum er det ikke like strenge retningslinjer for opplysning av kilder (Andersen et al. 2012:157), og dette kan være forklaringen på at forfatterne noen ganger kan virke noe uklare om kilden som er benyttet i en bestemt sammenheng.

Nedkvitne og Norsengs bruk av arkeologi i sine argumenter er en tydelig konsekvens av samarbeidet mellom arkeologi og historie som hadde sin begynnelse på starten av 1900-tallet, da historikere kom mer og mer til å utnytte arkeologiens resultater til å kaste lys over sine problemstillinger (Dahl 1992:242). I denne monografien kan vi se fruktene av dette samarbeidet: arkeologi og historie blir brukt komplimenterende og pragmatisk for å oppnå viten om middelalderen. Teksten er også et produkt av vridningen i problemstillingene til den norske historieforskningen som også spirte tidlig på 1900-tallet. Den drøfter problemstillinger, ikke bare av politisk art, men også sosial og økonomisk art. Nedkvitne og Norsengs utgivelse preges i tillegg av mentalitetshistorien. Dette kan observeres på side 203 der forfatterne uttaler at de ønsker å vite hvordan middelaldermennesket følte, tenkte og forsto verden rundt seg. Den brede bruken av de kildekategorier som er til rådighet kan vi tillegge den antropologiske omorienteringen i historiefaget som Andrén (1997:132) omtaler. Denne teksten er et godt eksempel på hvordan kildebruken har utviklet seg, og hvordan historikere utvider teksten gjennom å benytte så mange kildekategorier som mulig.

3.5 Erik Schia (1991): *Oslo innerst i Viken*

Oslo innerst i Viken er utgitt i forkant av Oslos 1000-års jubileum som ble holdt i år 2000. Utgivelsen var et samarbeid mellom arkeologen Erik Schia og illustratøren Karl Fredrik Keller. Dette har gitt sidene flere fargerike illustrasjoner med scener fra dagliglivet i

middelalderens Oslo slik Schia og Keller har sett for seg at de kunne utspilt seg. Boka blir også i forordet (sidene 7-8) omtalt som ”vår generasjons historie om det eldste Oslo”, og den sammenliknes med Bulls (1924) og Fischers (1950) verker som har blitt utgitt om samme tema. Likevel lover forordet at det arkeologiske materialet skal ”bli tatt alvorlig” i denne utgivelsen i større grad enn det tidligere er blitt gjort. Erik Schia har selv vært en sentral person i utgravingene i Gamlebyen, dette i kraft av sin stilling som leder for Riksantikvarens utgravningskontor i Oslo. Alle sidehenvisninger i avsnitt 3.5.1 vil være til Schias bok fra 1991, hvis ikke annet er oppgitt.

3.5.1 Kilder brukt i boka

Erik Schia åpner sin bok med en innledning der gravferden til kong Håkon V blir fremstilt slik forfatteren ser for seg at den forløp i 1319. Han beskriver landskapet og bebyggelsen gravfølget seiler forbi, og får med dette gjort rede for hvordan området kan ha sett ut i høymiddelalderen. De første sidene blir illustrert av kart og tegninger. Flere personer og områder (for eksempel Skogheimsherad og Bergheimsherad) blir nevnt ved navn i innledningen, og Schia må derfor ha benyttet flere skriftlige kilder, til tross for at disse ikke eksplisitt blir nevnt. I tekstboks (side 12) er en dansk rimkrønike beskrevet og gjengitt som kilde til Håkon Vs sykdom og død. I tekstboks (side 14) forklarer Schia hvor Øra er omtalt i Sverres saga, og hvordan dette stemmer overens med arkeologien. Side 15 illustreres av tegning risset på en kjepp ved utgravninger i Bergen. Denne blir ikke nevnt videre i teksten, men har egen bildetekst. På side 15 nevnes også noe materiale funnet i vannkanten ved utgravninger på 1980-tallet. Byloven blir eksplisitt nevnt på side 16. Sidene er illustrerte av fotografier fra utgravninger, tegninger, kart og gjenstander.

I bokas andre kapittel fortsetter Schia sin skildring av gravferden fra innledningen, og beskriver samtidig Mariakirken med inventar. Hvilke kilder han har til dette er imidlertid ikke nevnt, men det må være basert på arkeologisk materiale. Kong Håkon Vs testamente blir nevnt på side 25. I tekstboks på samme side blir Eufemia-visene beskrevet. Schia benytter seg av et brev fra 1299 som kilde til kirkens inntekter. I neste avsnitt beskrives kongsgården ved hjelp av arkeologisk materiale. Forfatteren drøfter stadig bygningers utseende og bruksområde i teksten. I kapittelets neste avsnitt beskriver Schia hvordan det kan ha sett ut utenfor kongsgårdens murer (side 34). Han beskriver gatene og deres konstruksjon, noe som er basert på arkeologisk materiale, selv om dette ikke er uttrykt eksplisitt. I tekstboks på side 35 er byloven brukt som kilde til Vestre strete. Schia påpeker på side 36 at vår kunnskap om

veinettet fra middelalderen er begrenset, og at flere arkeologiske undersøkelser kan gi bedre svar i fremtiden. Han nevner også hvilke skriftlige kilder vi har til dette veinettet på side 37.

I avsnittet ”Bybrann og storpolitikk” drøfter forfatteren om en bybrann var tilfeldig eller påsatt i forbindelse med krigsherjinger ved hjelp av både skriftlige og arkeologiske kilder. På sidene 41-44 forklarer Schia om storpolitiske forhold, men beskriver også hvordan vanlige mennesker i middelalderbyen kan ha opplevd dette. Han benytter seg av en fortellende stil som ikke oppgir noen stor andel av det skriftlige kildematerialet, men nevner svært ofte eksplisitt det arkeologiske materialet som kan være til hjelp. I tekstboks på side 43 nevnes en islandsk skriftlig kilde i forbindelse med en bybrann. Schia beskriver dagliglivet i en bygård ved å vise til gjenstander, men han fastslår at menneskene som bebodde rommene alltid vil bli anonyme, uansett hvor mye materiale vi har fra de utgravde gårdene (side 45). Han illustrerer sidene med gjenstander fra bygården som blir beskrevet i teksten. Schia benytter seg også av runepinner funnet i Oslo som kildekategori. Han nytter arkeologien for å belyse vanlige menneskers liv i bygårdene i middelalderen (side 44). Forfatteren setter av mange sider (sidene 44-57) på å danne et bilde av hvordan dagliglivet i en bygård i middelalderen kan ha artet seg. Til dette formålet benytter Schia store mengder arkeologisk materiale, blant annet funn av frø (side 46), mose (side 46), stavbeger (side 47), tellepinner (side 49), tvare (side 48), vektlodd (side 53) og spillebrikker (side 55). Flere doble sider i boka er illustrert av fargerike rekonstruksjoner av hvordan scener fra middelalderbyen kan ha sett ut (eksempelvis sidene 50-51). I tekstboks på side 55 redegjør forfatteren for fattigforsørgelsen i middelalderen ved hjelp av skriftlige kilder.

I kapitlet ”Fra bispegård til skomakerboder” benytter Schia data fra arkeologiske utgravninger for å plassere bispeborgen, og forsøker å rekonstruere denne med hjelp fra ruiner og middelalderske rom under Ladegården (sidene 58-67). Sidene illustreres av fotografier og tegninger av rekonstruksjoner. I neste avsnitt som omhandler Hallvardskirken og domkapitlet med katedralskolen beskriver forfatteren ruinen som ligger igjen etter anlegget og nevner også hvilke bygningsrester som ligger i Oldsakssamlingen (side 67). Ved en redegjørelse av inventaret i kirken påstår Schia at kirken hadde 15 altre på slutten av 1300-tallet. Dette må være basert på skriftlig materiale, men dette blir ikke nevnt eksplisitt. Side 71 er illustrert av fotografi av steinhoder funnet i Gamlebyen. Schia nevner også en rekke navn i dette avsnittet, noe som også må være på grunnlag av skriftlig materiale. Schia bruker sidene 73-81 på å rekonstruere og utdype om Olavsklosteret. Han bruker her arkeologisk materiale og skriftlige kilder. Han nevner et brorskapsbrev fra 1409 (side 75), men bruker svært sjelden det skriftlige

materialet eksplisitt. Han er imidlertid nødt til å ha benyttet skriftlige kilder, da han stadig nevner årstall, navn og bestemte hendelser i dette avsittet.

Under overskriften ”Skomakerbodene i Miklagard” utreder forfatteren for hvor skomakerbodene lå i bybildet, og også arkeologien som konstaterer veidekke og gjerder. Han slår også fast at vi vet hvor skomakerne holdt til, på bakgrunn av arkeologiske utgravninger (side 84). Han viser til læravfall og skomakerlester. Schia nevner en retterbot fra kong Magnus som forteller hvor skomakerne hadde tillatelse til å arbeide (side 84). Forfatteren nevner ”flere brev” (side 86) som omtaler skomakernes Miklagard, og viser også stadig til arkeologiske utgravninger. Sidene illustreres av fotografier av gjenstander og strukturer.

Schia benytter neste kapittel til å beskrive Korskirken. Han nevner middelalderske brev hvor Korskirken er nevnt, og benytter seg av runepinne funnet i en skomakerbod for å datere kirken. Han beskriver også hvordan kirken så ut ved hjelp av ruinene som fortsatt står i Minneparken i Oslo. Han drøfter også veier som kan ha ført fra kirken og ned til bryggene, men medgir at det ikke er funnet bevis i det arkeologiske materialet for dette (side 91). Forfatteren forsøker også i dette kapitlet å redegjøre for hvordan byen så ut på Håkon Vs tid, og benytter både skriftlig og arkeologisk materiale for å finne ut hvor gateløpene gikk. I neste avsnitt forsøker Schia å redegjøre for Nonneseter kloster og dets abbedisse, men han fastslår tidlig at vi ikke har noen arkeologiske spor etter klosteret. Han nevner byvedtektene fra 1595 (side 95) og Snorre (side 96) som kilder til klosteret. Videre i avsnittet brukes flere skriftlige kilder, men de nevnes svært sjelden eksplisitt. Schia siterer også en del fra Sigrid Undsets skjønnlitterære bøker om Kristin Lavransdatter der Undsets fantasi har gitt liv til Nonneseter kloster og klosterets abbedisse (eksempel side 96 og 99).

Materiale fra utgravningene av Klemenskirken blir konsultert for å datere når Oslo kan ha blitt etablert på side 119. Her nevnes også Snorres datering av byen i samme moment. Schia forsøker på nytt å bevise at Oslo er eldre enn hva Snorre vil ha det til på side 125. Han støtter opp sine hypoteser med arkeologisk materiale og peker på sosiale endringer på bakgrunn av gravfunn. For å danne et bilde av hvordan byen så ut da Harald Hardråde kom dit bruker Schia arkeologi og skriftlig materiale i kombinasjon. Han nevner Olav den Helliges saga som skriftlig kilde til byen, og slår samtidig fast at Snorre utelot denne kilden i sin saga, fordi han mente det var Hardråde som anla byen, og at den da ikke kunne eksistert på Olav den Helliges tid (side 133). På side 134 påstår Schia også at Snorres tillegging av byens etablering til Harald Hardråde er direkte feil på bakgrunn av funnene vi har oppnådd ved utgravninger og nye analyser av de tilgjengelige kildene.

Schia starter kapitlet "Naturforhold og byutvikling" med å sammenlikne middelalderbyen Oslo med den moderne Oslo. Under overskriften "Kirkebyen på 1100- og 1200-tallet" gis det en oppsummering av aktiviteten rundt byggingen av geistlige bygninger, men det blir svært sjelden nevnt hvilke kilder som er brukt. Forfatteren påstår at både Mariakirken og Hallvardskatedralen (begge utsagn side 150) gjennomgikk en ombygging i perioden, men viser ikke til kilder til dette. Neste avsnitt følger samme mal: en oppsummering uten spesifikk kildehenvisning.

Schia innleder kapitlet "Bybrann og byfornyelse – bygning og bygård" med å fortelle om bybrannenes ødeleggelser av bebyggelse i middelalderen. Han viser til både skriftlig og arkeologisk materiale da han problematiserer rundt bybranner. På side 159 blir det beskrevet hvordan bybrannene kan gi oss innblikk i hverdagens middelalder-Oslo, altså hvordan man kan bruke disse som kilde. Han understreker også viktigheten av arkeologisk registrering av kulturlag på side 160. Sidene blir stadig illustrert av svart-hvitt bilder fra utgravninger som viser strukturer som laftede kummer og brønner (eksempelvis side 170 og 173). På side 174 sammenlikner forfatteren middelalderens bygårder med moderne bygårder for å illustrere de store forskjellene fra da til nå. På side 177 påpeker Schia at arkeologien er best egnet til å forstå detaljer om bygårder, og at de skriftlige kilde ofte er vage og kun omtrentlige. Her nevnes bygningsrester som kilde. Bruk av arkeologisk materiale til å bestemme tetthet i bebyggelse og byggenes utseende følges opp i de to påfølgende avsnitt.

I bokas neste kapittel redegjør Schia for byens forhold til omlandet. Tidlig i kapitlet nevnes Snorre (side 182). Skipan (et tillegg til loven) fra 1299 nevnes på side 183 som kilde til kramhandel og arkeologisk materiale (frø i kulturlangene) brukes for å finne ut hvilke varer som ble hentet inn til byen på sidene 183-184. På sidene 182-193 beskrives hvilke varer som kan være dyrket i byen eller transportert inn fra omlandet. Her nevnes kjøtt, fisk og planter, samt jern, tømmer, huder og stein. Kildene til dette er arkeologisk materiale, og Schia nevner pollenanalyse som metode for å forstå hvilke kornarter som ble dyrket i byen. Det blir også nevnt enkelte stedsnavn hvor varene ble fraktet fra, og dette må være basert på skriftlig materiale.

I kapitlet "Byen og utlandet" nevnes utenlandske tollruller (side 196), og Schia beskriver hvordan de utenlandske importvarene kan sees i det arkeologiske materialet. Flere typer varer blir nevnt, deriblant skjenkekanner og kokepotter. Side 201 blir illustrert av samme kobberfat som Bull brukte som illustrasjon i sin bok (se Bull 1924:164).

3.5.2 Analyse

Store deler av denne boka er preget av en fortellende stil. Stilen er sannsynligvis benyttet for å tidlig engasjere leseren i stoffet og bidra til å gjøre stoffet realistisk. Schia benytter seg, i likhet med Fischer (1950), av kreative formuleringer for å gjøre historien og arkeologien levende for leseren, for eksempel når han beskriver landskapet i 1319 fra sjøfarenes synspunkt. Dette fortellerredskapet kan være valgt av både Schia og Fischer for å fange interessen fra andre grupper enn fagfolk som historikere og arkeologer. Begge bøkene er utgitt som fortellende tekster og sannsynligvis med den hensikt å nå ut til et allment publikum, altså hele Oslos befolkning og alle andre som er interessert i Oslos historie.

Schia er klart mer interessert i økonomiske og sosiale forhold enn vi kan se i de eldre verkene som er analysert i denne avhandlingen, men forfatteren har en tendens til å ramse opp fra sagaer og også illustrere med arkeologiske objekter som ikke er nevnt spesifikt i teksten, eller har en direkte tilknytning til teksten (eksempelvis side 59, 144 og 148).

Det fargerike tegningene som pryder sidene (for eksempel sidene 30-31, 51-51 og 62-63) er tegnet av Karl-Fredrik Keller i samarbeid med Schia. Tegningene viser hvordan bygårder og monumentalbygg i middelalderbyen kan ha sett ut. Både bygninger, redskaper, klesdrakter og hverdagsgjenstander er avbildet på tegningene, og dette er en ny og spennende måte å bruke de tilgjengelige kildene på. Det er en kombinasjon av alle de materielle kildene vi har til rådighet samlet til et bilde som gir disse liv, mer enn kun tekst kan gjøre. Kildebruk har ikke bare med hvordan forfatteren bruker dem å gjøre, men også hvordan han/hun formidler dem. Ved å illustrere sin tekst, ikke bare med bilder av gjenstander, men bilder av hvordan disse kan ha passet inn i en kontekst har jeg ikke observert i de andre tekstene som er analysert i denne avhandlingen.

Schias sitater fra Sigrid Undsets litteratur er en måte å formidle middelalder-Oslo på som jeg heller ikke har observert noe annet sted bortsett fra hos Fischer, som nevner noe fra Undsets bøker (eksempelvis 1950:72,122). Schia bruker Undsets fantasifulle skildringer for å gi et bilde av hvordan klosteret Nonneseter kan ha sett ut (1991:96). Dette er en interessant og kreativ tilnærming til temaet, og kan, som Schia uttrykker at han er opptatt av, ”gi liv” til et aspekt ved middelalderbyen vi ikke har mange levninger etter. Det finnes ikke arkeologisk materiale fra dette klosteret, men Schia mener klosteret har vært såpass betydningsfullt i Oslos middelalderhistorie at han velger å benytte seg av fantasien for å innlemme det i sin bok, og bruker med dette andre midler enn arkeologiske og skriftlige kilder.

Schias bok er tydelig rettet mot hverdagslivet i middelalderen, i motsetning til de store politiske hendelsene. Han fokuserer mer på de sosiale og økonomiske spørsmålene og drøfter

hvordan vanlige folks boliger kan ha sett ut. Han vil komme tettere inn på menneskene. Med de store, detaljerte illustrasjonene tegnet av Keller settes gjenstander og bygninger inn i en kontekst som bidrar til forståelse av dem, ikke bare som enkeltgjenstander, men som aktive gjenstander i middelaldermenneskenes hverdag. Dette gjør det lettere for leseren å se for seg hvordan menneskene i middelalderen kan ha levd og virket. Dette er en interessant måte å bruke de materielle kildene på, en motsetning til å ramse opp hvilke gjenstander vi har.

I tillegg til å beskrive inventaret i bolighus, benytter også forfatteren anledningen til å beskrive hvordan en typisk dag kan ha forløpt i en bygård i middelalderen (sidene 44-53). Han setter altså mennesker i aktivitet med de gjenstandene han beskriver. Denne formen for kildebruk ser vi verken hos Bull (1924) eller Fischer (1950), men den kommer mer frem i Nedkvitne og Nordsengs bok fra 1991. Likevel har Schias monografi mange likhetstrekk med både Fischer og Bull, da han formidler historien kronologisk og i sammenheng med hva vi kan finne av levninger etter middelalderen.

Forfatteren er tydelig forsiktig med å konkludere, og er påpasselig med å understreke at mange av utsagnene er rent teoretiske. Schia nevner for eksempel i bildetekst på side 57 at plasseringen av bygningene på tegningen er ”ren gjetning”. Det å gjette er tydelig noe han helst vil unngå, og man har derfor ikke gjort annet på tegningen enn å antyde byggene med konturer. Dette er en forandring fra tidligere tekster, for eksempel fra Bull (1924). Flere steder nevner Bull at det blir gjettet på beliggenheter og tilstander i middelalderen (eksempel: fotnote side 80 og side 104), og han bruker også formuleringen ”maa vi gaa ut fra” (1924:114). Ordet ”gjetning” brukes på et mer selvfølgelig vis, noe som gjør at vi kan tro at dette var en akseptert måte å oppnå kunnskap på. Schia er veldig forsiktig med gjetninger i sin tekst, og benytter heller det mer aksepterte begrepet ”teori”. Dette gir innsikt i forskningens utvikling, og at etter hvert som kildene kommer for dagen må forskeren ha mer belegg for påstander og konklusjoner. Dette er en utvikling som gir mer nyanserte resultater, og en åpning for diskusjon av materialet.

Schias skrivemåte veksler stadig mellom den argumenterende stilen og den fortellende stilen. Han beskriver ofte metoder for arkeologien, viser hele tiden til kilder, og illustrerer med arkeologisk materiale. Dette er karakteristisk for en argumenterende tekst (Andersen et al. 2012:150). Schia benytter seg primært av den argumenterende skrivemåten når han omtaler det arkeologiske materialet, noe som kan forklares med at han var arkeolog av yrke. Imidlertid, når forfatteren benytter det skriftlige materialet (forfatteren oppgir sjelden hvilke kilder han har når han ikke benytter det arkeologiske materialet, men jeg har konkludert med at det må være skriftlige kilder han benytter) skifter han til den fortellende skrivemåten.

Avsnittet om Nonneseter kloster er et godt eksempel på dette. Helt i begynnelsen av avsnittet forsøker Schia å finne de arkeologiske kildene som kan knyttes til klosteret. Han beskriver hva det er og hvor det er funnet. Men med en gang han kun har skriftlig materiale til rådighet, skifter han stil og slutter å redegjøre for hvilke kilder han har til sine utsagn. Den eneste måten leseren kan vite at dette er basert på skriftlige kilder er ved å enten kjenne til de skriftlige kildene selv i detalj, eller trekke konklusjonen at forfatteren umulig kan vite eksakte årstall uten å konsultere en skriftlig kilde (et annet eksempel på denne skrivestilen er sidene 147-150).

Et nytt aspekt som jeg registrerer i denne teksten, og også i Nedkvitne og Nordsengs bok (1991), er at flere arkeologiske metoder blir nevnt eksplisitt, både for datainnsamling og datering. Eksempler fra Schias tekst er arkeometri (sidene 183, 184 og 185), solding (side 188) og dendrokronologi (side 191). Dette var fraværende i Fischers tekst, til tross for at den inneholdt betydelige mengder informasjon fra utgravninger. Dette viser at boken også er vitenskapelig og gjør at leseren får mer innblikk i den vitenskapelige prosessen som ligger bak kunnskapen som blir formidlet, noe som kan gjøre teksten lettere for leseren å godta. Denne måten å innlemme leseren i metoder er et retorisk grep for å gjøre innholdet mer pålitelig og naturvitenskapelig. Ved å vise leseren hvordan kunnskapen er oppnådd blir budskapet lettere for mottakeren å godta. Forfatteren bruker flere ganger *patos* for å appellere til mottakeren. Både gjennom å beskrive dagliglivet og hvordan vanlige folk i middelalderen opplevde store politiske hendelser anmoder forfatteren leseren til å leve seg inn i det han formidler. Schia sammenlikner også middelalderens Oslo med det moderne Oslo på side 137, og igjen i beskrivelsen av bygårder på sidene 174-176. Denne sammenligningen hjelper leseren med å knytte fjern fortid med nåtid, og gjør stoffet mer kjent og lettere å forstå. Dette er også et eksempel på bruk av *patos* som styrker leserens vilje til å godta resonnementene til forfatteren.

Forordet til denne boka, skrevet av representanter fra Riksantikvaren og Oldsakssamlingen medvirker til å styrke forfatterens *etos*. Forordet beskriver hvem forfatteren er og hvilke kvaliteter han har tilført den nyeste forskningen på middelalderens Oslo. Ved å vite hvem forfatteren er før leseren kommer i gang med teksten gjør at han/hun har et utgangspunkt av velvilje til avsenderen. Forfatterens *etos* spiller en avgjørende rolle for tekstens mulighet til å overbevise (Kjeldsen 2006:118). Forordet avsluttes med en riktig virkningsfull setning med mye *patos*: ”Det er i håp og forventning om at mye av Oslo igjen snart skal kunne puste friere, at forfatteren forteller og levendegjør sin historie”. Denne setningen setter normen for hva leseren kan forvente seg av denne teksten.

Schias tekst benytter både de arkeologiske kildene og de skriftlige kildene for å utvinne så mye kunnskap som mulig om Oslo middelalderby og utfører dermed det Anders Andrén kaller ”å utvide teksten” (Andrén 1997:132). Dette innebærer å benytte flere kildekategorier enn hva som er tradisjonelt for faget forskeren jobber (i Schias tilfelle arkeologi), for å kunne utvinne kunnskap. Denne tilnærmingen til kildene er hva Andrén betegner som *den historiske tradisjon* innenfor historisk arkeologi. Samtidig benytter Schia også i enkelte kapitler eller avsnitt primært arkeologisk materiale, og plasserer seg dermed i tillegg innenfor Andrén (1997:133) *kulturhistoriske tradisjon*. I disse tilfellene skriver Schia *tingenes* historie, og konsulterer de skriftlige kildene kun sporadisk. En oppmerksomhet for tingenes egenverdi og hva de kan fortelle om ideologi, makt og hverdagslig praksis bidrar til den økende interessen for kulturhistorie innenfor den historiske arkeologien (Andrén 1997:135), noe Schia demonstrerer i avsnittene som presenterer det arkeologiske materialet. De forskningshistoriske tendensene i Schias tekst kan vi se i avsnittene som handler om dagliglivet i bygården (side 44) fattigforsørgelse (grå tekstboks på side 55) og håndverkerne (side 81). Fokus på individet og dets posisjon i systemet er et postprosessuelt trekk (se Hodder 1986:25-26), og Schia er også opptatt av konteksten til gjenstandene og deres plassering i menneskenes hverdag. Selv om Schias bok inneholder flere postprosessuelle trekk, kan man imidlertid ikke strengt avgrense den til denne teoretiske retningen. Enkelte bilder i boka bærer preg av å være tilnærmet antikvariske, da forfatteren har valgt illustrasjoner av gjenstander som ikke blir nevnt i teksten, men som er estetisk vakre å se på (eksempel side 59, 144 og 148). Disse tilfellene demonstrerer hvordan en tekst kan inneholde trekk fra flere teoretiske retninger, selv om de er skrevet i periode da et bestemt teoretisk system preget fagfeltet.

3.6 Petter Molaug (2006): *Håndverk i middelalderens Oslo*

Artikkelen er publisert i Kulturhistorisk museums skrifter som et festskrift til arkeologen Einar Østmo på hans 60-års dag. Institusjonen som har stått for utgivelsen av boka, Kulturhistorisk museum, forsker innen sosialantropologi, arkeologi, konservering, dokumentasjon, numismatikk, runologi og museologi. Forfatteren av denne artikkelen, Petter Molaug, er arkeolog med magistergrad i nordisk arkeologi fra Universitetet i Oslo. Han har vært ansatt hos riksantikvaren og NIKU. Alle sidehenvisninger i avsnitt 3.6.1 vil være til Molaugs artikkel fra 2006, hvis ikke annet er oppgitt.

3.6.1 Kilder brukt i artikkelen

Molaug åpner med å redegjøre for hvor håndverk ble praktisert, men påpeker at det kan være vanskelig å påvise virksomhet da det arkeologiske materialet ofte kan være utsatt for dårlige bevaringsforhold. Forfatteren fortsetter med å beskrive håndverksvirksomheten i byene, og redegjør for hvordan kongene, som han antar har grunnlagt de norske middelalderbyene, har hatt behov for de forskjellige slags håndverkere. Her benytter Molaug implisitt Snorre som grunnkilde til etablering av byene. Noen linjer lengre ned i avsnittet nevnes også landskyld, oppebørselinntekter, avgifter og bøter, og videre beskrives betaling til kirke, kloster, bisp og kongen i form av naturalia (side 349). Grunnlaget for diskusjonen av dette må være hentet fra skriftlige kilder. I neste setning legger Molaug frem de skriftlige kildene som inneholder opplysninger om håndverk i middelalderens Oslo, og bemerker at de aller fleste er sene, fra 1300- og 1400-tallet. Han beskriver hvilke kilder det er snakk om, som for det meste er avtaler, kontrakter, testamenter, forordninger, korrespondanse, retterbøter og lovtekster. Han poengterer at noe materiale også finnes i kilder som kan betegnes som berettende, og her nevnes sagalitteraturen (side 349). Det arkeologiske kildematerialet til håndverk blir også beskrevet. Her omtales alle kategoriene vi finner i arkeologiske kontekster i Oslo, som råmateriale, i form av kasserte halvferdige produkter og produksjonsavfall. I avslutningen til første avsnitt understreker forfatteren at artikkelen i all vesentlighet vil bli basert på det arkeologiske materialet fra Oslo.

Molaug går videre i andre avsnitt med å beskrive hvilke tidsperiode dette materialet stammer fra. I starten av avsnittet blir det henvist til kilder i teksten med parentes, noe som ofte blir gjort arkeologiske artikler. Dette referansesystemet er i tråd med SAA-style guide, og er det mest brukte av norske arkeologer. Det blir referert til både primærkilden *Norges Gamle Love indtil 1396* (side 350) og sekundærkilde i form av Nedkvitne og Norsengs historiebøker fra 1991 og 1993 (side 350). I dette avsnittet nevner forfatteren de typer håndverk som vi har arkeologisk og skriftlig materiale fra i Oslo. Materialet blir samtidig sammenliknet med materiale fra Bergen. Molaug beskriver hvordan kongen styrte eiendommen sin i byen, noe som må være basert på skriftlige kilder (side 350). Videre redegjøres det for tømrvirksomheten og det brukes arkeologisk materiale som kilde til utviklingen av håndverket. Forfatteren nevner forskjellige materielle levninger som kan illustrere tømrehåndverkets forløp, blant annet avfallsmateriale etter hustilvirkning. Det samme gjøres for murerhåndverket (side 351).

Molaug gjør et materialutvalg øverst i artikkelens tredje avsnitt (side 352), og begrunner dette med at materialet som blir valgt ut er mer tallrikt, og dermed lettere å analysere. Han

beskriver hvordan man har forsket på håndverk og hvor mye avfall det genererer. For å få et så pålitelig resultat som mulig er det blitt utført moderne eksperimenter med redskaper og råvarer etter middelaldersk standard, ved å lage kammer og sko. Deretter beregner han volumet på avfallet fra produksjonen. Molaug redegjør for hvordan avfall fra håndverk ble transportert ut fra Oslo, og når dette inntraff. Han nevner ikke hvor opplysningene til dette er å finne, så dette kan være basert på skriftlige og/eller arkeologiske kilder.

I artikkelens fjerde avsnitt beskrives bebyggelse i middelalderbyen med utgangspunkt i arkeologisk materiale, og forfatteren presiserer at det er identifisert bolighus med ildsted, fjøs/latriner og hus for forskjellige oppbevaringsformål (side 353). I avsnittets siste linjer nevnes det at stretehandel og streteboder er omtalt i Byloven. Molaug stiller spørsmål om det kan ha foregått produksjon av varer i disse bodene i tillegg til salg. Han har altså ikke noe kildegrunnlag for å påstå at det ble drevet produksjon i bodene, verken materielle eller skriftlige.

Molaug drøfter også smeder og finsmeders fysiske plassering i byen, og det blir benyttet både skriftlige (Magnus Lagabøtes Bylov) og arkeologiske kilder for å finne ut hvor disse håndverkerne holdt til. Forfatteren diskuterer utvalgte håndverks utbredelse og mulige sesongbetoning.

I avsnittet med overskriften ”Kvaliteten på håndverksproduktene” bruker Molaug arkeologisk materiale som kilde til skomakerhåndverket og kammakeriet, som er to av de håndverkene som det er funnet flest levninger etter i middelalder-Oslo. På side 360 viser forfatteren hvilke håndverk som er nevnt i de skriftlige kildene, og beskriver hvilke oppgaver disse utførte. Han poengterer også at vevere ikke blir nevnt som håndverkere i det skriftlige materialet (side 360), til tross for alle vevlodd og tyngder til håndteiner som er funnet i middelalderbyen. Han nevner ikke eksplisitt hvilke kilder han her har brukt. For å plassere smedhåndverket benytter Molaug seg igjen av byloven på side 361, og henviser til funn av slagg utenfor bybebyggelsen for å styrke sitt argument om at smedhåndverket holdt til utenfor byen, slik det er pålagt i byloven av 1276. Videre bemerker han at finsmedarbeid må ha vært tillatt inne i byen, han forklarer også hvorfor. Dette utsagnet må være basert på tidligere fremlagt arkeologisk materiale. Molaug avslutter artikkelen med å oppsummere hvordan håndverket har flyttet seg til et bestemt område mot slutten av 1200-tallet. Dette baserer han på arkeologiske funn. Sidene i artikkelen illustreres med blant annet kart og plansjer, skisser av kammer og sko, og tabeller. Alle illustrasjonene har også utførlig bildetekst som er med på å plassere dem inn i konteksten. Alt illustrert materiale er nevnt i teksten.

3.6.2 Analyse

Molaugs tekst er en karakteristisk argumenterende vitenskapelig tekst. Den er også typisk arkeologisk: ved å analysere kildebruk og skrivemåte ser vi at forfatteren har fokus på gjenstander og det dagligdagse fra middelalderbyen til motsetning fra historielitteraturen som ofte har fokus på hendelser og de lange linjene. Gjenstandsmaterialet og hva det kan fortelle om håndverkerne som levde og virket i middelalderbyen er sentralt i teksten. Flere steder trekker forfatteren også inn det skriftlige materialet, og støtter sine teorier og hypoteser på disse, men han er hovedsakelig interessert i å stille sine spørsmål til de materielle kildene. Molaug er forsiktig med å konkludere på grunnlag av få kilder, og fastslår ofte at mye er teorier og antagelser. Det samme observerte jeg i Erik Schias bok, som også har fokus på det arkeologiske materialet. Dette viser et bestemt vitenskapssyn på hva de faktisk kan fortelle oss. Begreper som ”antar”, ”sannsynlig” og ”tolkning” benyttes i teksten for å understreke dette.

Artikkelen er vitenskapelig i den forstand at den trekker leseren med i resonnementet underveis, og nevner teorier og metoder eksplisitt. Molaug legger frem kildene han har til rådighet og deres datering i artikkelens første avsnitt. Dette gir en svært god oversikt over hvilke kilder forfatteren har til rådighet *før* han begir seg ut i selve analysen. Molaug begrunner også hvorfor han ønsker å benytte disse kildene for å på svar på sine problemstillinger, noe som overbeviser leseren om klar og tydelig kildebruk.

Måten Molaug benytter kildene på plasserer denne teksten i Andréns (1997:136) *kulturhistoriske tradisjon*. Denne tradisjonen innenfor historisk arkeologi har som mål å skrive tingenes historie, og dermed også menneskene som benyttet seg av disse tingene. I denne tradisjonen spiller kilder i form av tekst mindre rolle, men man kan gjerne bruke skriftlig materiale komplimenterende med de materielle kildene (Andréns 1997:136). Artikkelen har likevel også fellestrekk med den *historiske tradisjonen*, hvor man ønsker å utvide det kildene kan gi svar på ved å også konsultere andre kildekategorier. Andréns (1997:136) kommenterer også at grensen mellom de to tradisjonene er diffus, og at de kan inneholde elementer fra hverandre. Artikkelen har også innslag av den *arkeologiske tradisjon* hvor man benytter seg av analogier og eksperimenter for å forstå teknologi og økonomi i skriftløse samfunn (Andréns 1997:136). Middelalderen er riktignok ikke skriftløs, men det kan likevel være nyttig å gjennomføre eksperimentell arkeologi for å forstå prosesser i håndverk. Dette demonstrerer Molaug på side 352 ved å vise til eksperimenter gjort med redskaper fra middelalderen. Ved å utføre disse eksperimentene kan man effektivt beregne cirka hvor mye avfall håndverket produserte og dermed anslå hvilket omfang håndverket hadde der man

finner avfallet under utgravning. Disse eksperimentene kan gi en unik innsikt i middelalderens produksjon av bruksgjenstander. Andrén (1997:137) beskriver den arkeologiske tradisjonen som et verktøy som ble utviklet for å ”rekonstruera förhistorisk ekonomi og teknik”. Middelalderens teknologi og økonomi kan også rekonstrueres gjennom eksperimentell arkeologi, slik som Molaug illustrerer i denne artikkelen.

Artikkelen er en vitenskapelig argumenterende tekst, som eksplisitt nevner begreper, metoder og kilder til teoriene som blir fremlagt. Den vitenskapelige teksten har som formål å presentere et nytt materiale og har primært fokus på *logos* (Brodersen et al. 2007:64). *Logos* er tekstens resonnement, med et hovedsynspunkt og tilhørende argumenter for dette. Forfatteren legger altså frem sitt hovedsynspunkt: Det ble praktisert mange typer håndverk i middelalderens Oslo, og argumenterer for dette med de materielle og skriftlige kildene han har til disse håndverkene. Artikkelen faller også innenfor dialektikken og er dialektisk i den forstand at forfatteren ønsker å oppnå sann innsikt, vel vitende om at man ikke kan erverve seg absolutt sikker viten. Forfatteren undersøker saken for å nærme seg sannheten om den (Jørgensen i Jørgensen og Villadsen 2009:133). *Patos* brukes ikke innenfor dialektikken, og kan helle ikke spores i denne teksten. Molaug benytter i denne teksten kun håndfaste kilder i sin argumentasjon, og appellerer kun til leseren gjennom disse.

En god argumentasjon er også med på å styrke forfatterens *etos*. Godt belegg i kildene og fremlegg av et stort spekter av kilder gjør at forfatteren virker mer troverdig, og leseren er mer forberedt på å godta resonnementet. Kjeldsen (2006:116-117) skriver at *etos* blir skapt gjennom teksten, altså gjennom synspunkter, argumenter og måten forfatteren presenterer budskapet på. Molaug presenterer sitt budskap i denne takten svært saklig og vitenskapelig, uten å appellere til følelser eller verdier hos leseren, eller benytte seg av store ord og metaforer. Dette kan føre til at mottakeren stoler på forfatteren og hans kontroll på materialet og historien. Han benytter seg ikke av tendensiøs språkbruk og konkluderer ikke på bakgrunn av for magert kildemateriale. Det at Molaug allerede i artikkelens første avsnitt ramser opp hvilke kilder vi har til middelalderens håndverk i Oslo bidrar til at vi som lesere får inntrykk av at han har kontroll på hvilke kilder han har til rådighet.

Tidsmessig plasserer denne artikkelen seg under postprosessualismen, men den har ikke påfallende mange trekk fra denne perioden. Dette kan forklares med at middelalderarkeologien kan kalles a-teoretisk: den følger ikke nødvendigvis noen teoretiske normer. Jeg har likevel observert noen tendenser i Molaugs tekst. Et stort kvantitativt materiale blir behandlet, forfatteren er bevisst på at han ikke kan oppnå en absolutt sannhet, og individets (håndverkerens) plassering i byen blir også fremhevet i teksten. Disse

eksemplene bærer alle trekk fra den postprosessuelle arkeologiens teorier. Imidlertid viser denne artikkelen hvordan en forfatter *tidsmessig* kan plasseres innenfor et teoretisk rammeverk, men at teksten han produserer ikke nødvendigvis følger dette rammeverkets prinsipper.

Denne artikkelen har en ulik måte å formidle materiale på enn de historiske tekstene som er analysert i denne avhandlingen. Kildene blir mer eksplisitt omtalt, og det fokuseres mye på hvordan de kan brukes til å oppnå kunnskap. Historieforskningen bruker kildene mer implisitt. Denne artikkelen er et godt eksempel på ulikhetene til arkeologers og historikers måte å skrive på. Der historie skriver sammenhengende tekster hvor kildene ikke nevnes, skriver arkeologien gjenstandenes historie og bruker disse mer aktivt i teksten. Dette er en viktig forskjell mellom den syntetiske historien og den analytiske arkeologien. Imidlertid er det viktig å være bevisst på at denne artikkelen er spesifikt dedikert til ett enkelt tema innenfor arkeologien, og kan derfor utforske mer i dybden enn en bok som har til hensikt å skrive hele historien til middelalderen. Likevel illustreres forskjellen mellom fagene godt med dette eksemplet på arkeologisk tekst. Hensynet til kildene og deres begrensninger viser hvordan en arkeolog tilnærmer seg materialet og stiller spørsmål til det.

3.7 Ole Egil Eide (2007): *Om muremåter og kirkedateringer i 1100-tallets Oslo*

Artikkelen er basert på et foredrag holdt i Oslo Ladegård i 2006 under tittelen "Clemenskirken 35 år etter" av arkeolog Ole Egil Eide. Teksten er vesentlig sett identisk med foredraget slik det ble fremlagt, men noen steder er diskusjonen utvidet og nyansert for å kompensere for bilder som ble vist underveis i foredraget (Eide 2007:137). Artikkelen er utgitt i den historiske publikasjonen Collegium Medievale, et tverrfaglig tidsskrift for akademikere som arbeider med middelalderforskning. Tidsskriftet blir utgitt av foreningen med samme navn, og denne har som mål å fremme forskning på emner som relaterer til middelalderen eller renessansen. Alle sidehenvisninger i avsnitt 3.7.1 vil være til Eides artikkel fra 2007, hvis ikke annet er oppgitt.

3.7.1 Kilder brukt i artikkelen

Artikkelen innledes av en presentasjon av bakgrunnen for studien som skal gjennomføres av muremåter i 1100-tallets Oslo. Deretter følger en forskningshistorisk gjennomgang der forfatteren legger frem gravearbeidet Gerhard Fischer gjorde i forbindelse med NSBs oppføring av garasjeanlegg ved Saxegårdsgaten i 1920-21. Håkon Christie nevnes også i forbindelse med undersøkelse av Mariakirken i 1960-årene, og forfatteren legger frem

resultater fra disse gravningene som kan tjene til formålet om å kartlegge kirkenes utforming. Eide redegjør for det arkeologiske materialet, og sammenlikner levninger fra ulike kirker fra Oslos middelalder og presiserer at han ønsker å foreta en ny gjennomtenking av materialet som ble undersøkt på 1970-tallet. Forfatteren fortsetter sitt forskningshistoriske fremlegg, og forsøker å trekke kunnskap ut av det arkeologiske materialet som har blitt avdekket gjennom tidligere gravninger. Eide benytter seg av bildemateriale fra Fischers arbeider med Clemenskirken (side 160) og nedtegnelser fra tidligere utgravninger i tillegg til arkeologisk materiale som kilder til sin studie av muremåten til kirken.

Artikkelens hoveddel angår muremåter, dateringer og utforming av middelalderkirker i Oslo, og sidene illustreres av fotografier fra utgravninger, fotografier av stående ruiner og skjematiske plantegninger av kirkene. Eide nevner i et av artikkelens avsnitt at det kan være fruktbart å trekke paralleller til klosteret på Hovedøya (side 145). I denne forbindelse poengteres det i fotnote 23 på side 145 at fundasjonsåret for klosteret er 1147 og at dette er godt belagt i uavhengige kilder. Hvilke kilder blir ikke nevnt i denne sammenhengen, men det blir henvist til sekundærkilde som omhandler disse i samme fotnote.

Første skriftlige kilde blir nevnt på side 148, dog ikke eksplisitt. Forfatteren henviser til sekundærkilde i form av tekst utgitt av historikeren Arne Odd Johnsen, der det nevnes en helgen fra 870. Dette må være basert på skriftlig materiale. Det blir ikke henvist til primærkilde i denne sammenhengen. Alle henvisninger blir gjort i fotnoter. Eide skriver på side 155 at cistercienser munkene stiftet klosteret på Hovedøya i 1147, dette må være basert på tidligere nevnte kilde som angikk fundasjonsår, men her er det ikke referert eksplisitt. I fotnote på side 157 nevnes Håkonshallen i Bergen til sammenlikning for mulig byggetid for kirken på Hovedøya. Hvilke kilder utsagnet blir basert på er ikke nevnt, men sannsynligvis er dette en skriftlig kilde. Senere i avsnittet setter forfatteren imidlertid opp et regnestykke basert på arbeidskraft og volum av stein som kan gi en antatt byggetid. Det er mulig at utsagnet om Håkonshallen kan være basert på samme regnestykke, og dermed er det arkeologisk materiale som er kilden til utsagnet.

I fotnote på side 159 nevnes det også osteologisk materiale og radiokarbondatering. På side 160 sammenligner Eide Hallvardskirken i Oslo med andre kirker i østlandsområdet for å på mer belegg for utsagn som angår muremåten til Oslos gamle domkirke. I fotnote 53 på side 161 refereres det eksplisitt til brev fra 1667. Dette er første gang Eide selv refererer til skriftlig primærkilde i denne teksten. Festningsregnskaper fra 1684 og innmeislet årstall refereres til i samme fotnote. Eide skriver på side 164 at ”steinbyggeriet i Oslo må ha blitt innledet ved opprettelsen av Hallvardskirkens bygghytte - rimeligvis alt i de tidlige år på

1100-tallet, eller ha hatt en stor grad av ferdigstillelse ved Sigurd Jorsalfars begravelse i mars 1130". Årstallene må være basert på skriftlig materiale, selv om kilde ikke er oppgitt. Eide sammenlikner på side 165 igjen byggemåten for kirkene i Oslo med kirker på Østlandet for å styrke en teori rundt datering.

I artikkelens tredje siste avsnitt mener Eide det kan være opplysende å ta i betraktning studier av kirker gjort i andre europeiske land for å forstå Oslo-kirkene bedre. I fotnote 62 på side 165 trekker Eide igjen inn mønster fra kirkebygging i Bergen ved å poengtere at det ble engasjert utenlandske fagfolk i regi av kongen til å bygge kirker. Det opplyses ikke hvilke kilder dette baseres på, men det må være skriftlige.

I artikkelens nest siste avsnitt nevner Eide at Clemenskirken fremstår som en ren sognekirke i det skriftlige materialet, men refererer ikke til hvilket materiale han sikter til. I fotnote 65 på side 166 forsøker forfatteren å tilbakevise en teori, og nevner i samme vending at det heller ikke finnes noen skriftlige kilder som støtter opp om denne teorien. Primærkilder blir ikke nevnt i litteraturlisten.

3.7.2 Analyse

Eides artikkel er en argumenterende tekst der den eksplisitte argumentasjonen skal overbevise leseren. Begrep, teorier og metoder blir brukt underveis og leseren blir trukket inn i resonnementene til forfatteren (Andersen et. al. 2012:150). Dateringsmetoder og tekniske fagtermer fra byggfag blir stadig brukt, i tillegg til navn på flere typer bergart. Eide refererer gjennomgående i fotnoter, noe som er vanlig for tekster publisert i historiske tidsskrift.

I denne artikkelen er det svært begrenset bruk av skriftlige kilder. Dette kan skyldes at de skriftlige kildene er magre på området artikkelen behandler, eller at forfatteren ønsker å basere sin studie kun på arkeologisk materiale. Denne teksten er med andre ord et godt eksempel på selektiv bruk av kilder og utvalg av problemstillinger til kildene.

Forfatteren nevner tidlig i teksten at han ønsker å foreta en ny gjennomtenking av materialet fra tidligere analyser (Eide 2007:139), noe som er, nesten utelukkende, arkeologisk materiale. Det vil altså si at analysene som blir foretatt vil bli basert på dette materialet, og har derfor ikke nødvendigvis behov for bidrag fra skriftlige kilder. I dette tilfellet kunne ikke det skriftlige materialet svare på problemstillingene som forfatteren ønsket svar på, og var derfor mindre brukbare i denne sammenhengen.

Denne teksten er en forskningshistorisk tekst som baserer seg mye på tidligere innsamlet materiale og diskusjon av dette. Dermed er sekundærkilder en viktig del av artikkelen. Også fotografier fra tidligere utgravninger blir hyppig brukt (eksempelvis figur 2

side 142, figur 5 side 144 og figur 15 side 162). Det refereres også i teksten til Gerhard Fischers bildemateriale (side 160). Fotografier fra tidligere utgravninger er en type kildekategori som er svært brukbar i denne sammenhengen, da mye av det som er avbildet i dag er borte og dermed umulig å observere.

Øverst på side 159 henviser Eide til Fischers oppfatning av at Mariakirken og Clemenskirken fase i stein var de første fasene av disse kirkene. Eide legger imidlertid frem senere resultater fra arkeologiske utgravninger som viser at kirkene og kirkestedene er adskillig eldre. Eide demonstrerer med dette at nytt kildemateriale kan bidra til ny kunnskap, selv om man stiller de samme spørsmålene. Det er altså ikke alltid nødvendig å stille materialet nye spørsmål eller danne nye problemstillinger for å oppnå ny viten.

Denne teksten er en vitenskapelig dialektisk tekst, og *logos* er dermed svært fremtredende. Teksten streber etter å få sann innsikt i materialet, man undersøker saken for å nærme seg sannheten om den (Jørgensen og Villadsen 2009:133). Målet med denne teksten er å kritisk avprøve synspunkter gjennom diskusjon. Teksten er en argumenterende tekst som kjennetegnes av at forfatteren benytter eksplisitte begrep, teorier og metoder underveis og at leseren blir tatt med i resonnementet som leder til konklusjonen (Andersen et. al. 2012:150).

Eide benytter seg av analogi i fotnote 46 på side 158. Dette kan sees som et retorisk grep. Han uttrykker at alle som har erfaring fra en byggeplass kan være enige i at arbeidsmengden bak et bestemt murverk er fullt overkommelig for et arbeidslag på fire. Dette er et effektivt grep for å trekke leseren med i resonnementet, og også en måte å gjøre materialet mer tilgjengelig eller forståelig. Analogien er med på å styrke argumentasjonen fordi leseren kan sette seg inn i resonnementet ved hjelp av gjenkjennelse. Et slikt argument er et holdbarhetsargument, og er hentet fra et annet fagfelt enn arkeologien eller historien. Denne måten å trekke inn andre fagområder er et retorisk grep og det gir et inntrykk av at forfatteren har beviser og argumenter hentet fra et bredt virkefelt (Brodersen et al. 2007:58). Argumenter som dette gjør leseren tilbøyelig til å tro at det er mange grunner til å stole på hovedsynspunktet (Brodersen 2007:58).

Eides tekst føyer seg inn under den *kulturhistoriske tradisjon* (Andrén 1997:133). Dette fordi teksten hovedsakelig beskjeftiger seg med arkeologisk materiale, og forteller tingenes historie. Eide benytter de skriftlige kildene, men heller for å støtte opp hva det arkeologiske materialet forteller fremfor som hovedkilde til det han ønsker å tilegne seg viten om. Eides tekst faller i tillegg også inn under Andréns (1997:126) *historiske tradisjon*. Dette kan vi slå fast ved å observere at Eide benytter alternative kilder der arkeologien ikke strekker til. Selv om dette er en arkeologisk artikkel benytter Eide enkelte skriftlige kilder for å støtte

opp sine argumenter, og utvider dermed kildene så diskusjonen innebefatter mer materiale, og ender dermed opp med en sterkere argumentasjon.

Artikkelen er først og fremst konsentrert om det arkeologiske materialet, men forfatteren benytter seg av flere kildekategorier, for eksempel ruiner, sekundærlitteratur, noe primærkilder og bildemateriale. Denne artikkelen er altså en krysning mellom en arkeologisk og en historisk tekst, og den er vanskelig å plassere forskningshistorisk. Tidsmessig plasserer den seg under postprosessualismen, og den har også trekk fra denne teoretiske retningen. Trekk som kan nevnes er at artikkelen omhandler en spesifikt case-studie og et stort kvantitativt materiale.

DEL 3: SYNTSE OG KONKLUSJONER

4. Syntese: arkeologi og historie

Dette kapitlet har som formål å sammenfatte de resultatene som kom frem i analysen for å danne en syntese. Denne vil ha fokus på viktige momenter som har vært gjennomgående i avhandlingen.

4.1 Forholdet mellom arkeologi og historie

I denne avhandlingen var det viktig å undersøke forskjellene mellom arkeologi og historie. Ved å velge ut historiske og arkeologiske tekster som både var vitenskapelige og populærvitenskapelige var det mulig å demonstrere hvordan de to fagene formidler sine resultater i tekstene de produserer. Forskjellene viser seg imidlertid å være mer fremtredende ut fra hvilken sjanger forskeren skriver innenfor, fremfor hvilket fag han tilhører. Et eksempel på dette er Nedkvitne og Norsengs monografi, som er en historisk publikasjon, og Erik Schias bok, som er arkeologisk. Begge bøkene er populærvitenskapelige i den forstand at de formidler kunnskap som allerede er kjent, de er ikke basert på ny forskning. De sammenfatter kunnskap som er fremkommet av forskning på sitt felt, og utgir denne i en sammenhengende tekst. Denne måten å skrive på er syntetiserende, og ofte benyttet av historikere. Syntesen og den syntetiserende skrivemåten tilstreber å si noe om hovedlinjene og skissere grunntrekk (Kjeldstadli 1992b:72). I slike publikasjoner som Schia (1991) og Nedkvitne og Norseng (1991) er hovedformålet å formidle store mengder kunnskap om middelalderbyen på begrenset plass, og forfatterne har dermed ikke mulighet til å gå i dybden på hvert enkelt tema som blir behandlet. Resultatet er en flytende, fortellende tekst, som gir inntrykk av totalhistorie. Dette tilfellet demonstrerer hvordan arkeologiske og historiske tekster kan ha mange fellestrekk. Begge tekstene benytter arkeologi og historie i kombinasjon for å formidle kunnskap, og forfatterne fremstår svært like i sine arbeidsmetoder.

Forskjellene blir mer fremtredende når man sammenlikner en syntetiserende historisk tekst med en analyserende arkeologisk tekst. Tonen i de to tekstene er klart forskjellig. I den syntetiserende teksten ligger hovedfokus på å fremstille en sammenhengende, fortellende tekst der historien i seg selv er viktigst, og kildene og argumentene er implisitte. I den analyserende teksten er det argumentene, metodene og fremgangsmåten som står i sentrum for resonnementet, og de blir brukt eksplisitt. Vi kan se på eksemplet Schia (1991) og Molaug

(2006). Begge er arkeologiske tekster, men den ene er populærvitenskapelig og syntetiserende og den andre er vitenskapelig og analyserende. Schias tekst har flere likhetstrekk med en historisk tekst enn med en arkeologisk i dette tilfellet. Dette illustrer hvordan historie og arkeologi har forskjellige problemstillinger og arbeider ulikt, men kan ende opp med sammenlignbare resultater. Resultatet avhenger derfor av tekstens sjanger, ikke nødvendigvis av forfatterens faglige tilhørighet.

Arkeologer og historikere har i de siste tiårene begynt å jobbe tettere, og bygger nå mye på hverandres resultater for å oppnå en mer sammensatt forskning på middelalderen. Dette kan vi helt klart observere i de populærvitenskapelige tekstene, men det er ikke like fremtredende i den vitenskapelige sjangeren. Ofte holdes de to fagene her adskilte, og forfatteren bruker den alternative kildekategorien som en støtte til sine hovedargumenter, heller enn som frittstående argumenter. Hvis man leser tekstene i isolasjon og uavhengig av det man har av kunnskap om arkeologers og historikers arbeidsmetoder kan man få inntrykk av at de to fagene jobber likt, og har like problemstillinger. Men, som det klart kommer til uttrykk i denne avhandlingen, er problemene i de to fagene svært ulike og materialet behandles og benyttes forskjellig.

4.2 Retorikk

I en tekst har vi alltid en avsender (forfatter) og en mottager (leser). Forfatteren er ofte klar over hvem som er leseren, og skriver deretter. Også hvordan teksten er bygget opp, hvilke argumenter og hvilken språkbruk forfatteren benytter seg av kan fortelle oss mye om hva han ønsker å oppnå med sin tekst, og hvilket publikum han ønsker at teksten skal nå frem til. Dette kommer ofte til uttrykk i retorikk og sjanger.

Retorikk blir brukt svært forskjellig i de ulike tekstene i analysen. Den største forskjellen ligger likeledes i tekstens sjanger. De populærvitenskapelige tekstene har mer rom for retorikk i form av *potos*, mens de vitenskapelige tekstene benytter seg mer av *logos*. *Etos* kan spores i alle tekstene, likevel finnes dette retoriske trekket mer hyppig i enkelte tekster fremfor i andre. I de tekstene som er av eldre dato (for eksempel Bull 1924 og Fischer 1950) er *etos* i form av forfatterens autoritet fremtredende. I de nyere tekstene (for eksempel Molaug 2006 og Nedkvitne og Norseng 1991) bygges *etos* opp i løpet av teksten ved forfatterens kunnskap og evne til å formidle denne kunnskapen. I det ene tilfellet bygges *etos* på forfatterens personlige egenskaper, og i det andre tilfellet bygges *etos* etter hvert som teksten tar form. Begge disse tilfellene er altså representert i tekstene som er analysert. *Etos* kan både etableres i og utenfor teksten, det avhenger av hvilken kunnskap leseren har om forfatteren før

han/hun starter lesningen av teksten. Hvis leseren på forhånd har kjennskap til forfatteren kan dette påvirke forfatterens *etos* både positivt og negativt. *Etos* kan bygges i teksten ved at forfatteren gir inntrykk av god kunnskap om stoffet eller etablerer en autoritet på basis av utsagn i teksten. Et eksempel på dette er Bulls måte å kontant avskrive tidligere utsagn eller forskning (se side 26-27, denne avhandling). En annen måte forfatteren kan bygge *etos* i teksten på er ved å demonstrere sin kunnskap eller oversikt over stoffet. Hvis forfatteren har god oversikt over materialet han behandler bidrar dette til at argumentasjonen virker mer overbevisende. Et eksempel på dette er Molaugs artikkel om håndverk i middelalderens Oslo (se side 60, denne avhandling).

Kilden i seg selv blir ofte brukt som et retorisk grep i de analyserte tekstene, om enn mer innlysende i noen tekster enn i andre. Kilden er vanligvis benyttet som argument for påstanden til forfatteren. Kilden blir det forfatteren baserer resonementet sitt på, og dermed blir den et retorisk virkemiddel. Dette er en naturlig årsakssammenheng i en tekst som skal forklare og argumentere for eller i mot noe. Denne formen for retorikk har tyngdepunkt på *logos* og vi finner den i de fleste tekstene i analysen, men aller mest fremtredende er den i de vitenskapelige tekstene, altså tekstene som har til hensikt å formidle ny kunnskap.

Patos derimot, finnes i de populærvitenskapelige tekstene, altså de tekstene som har som formål å formidle allerede kjent kunnskap. *Patos* blir brukt for å bevege mottakeren i en bestemt retning, altså er det ikke argumentet i seg selv som skal overbevise, men overbevisningskraften ligger i retoriske grep som appellerer til mottagerens følelser og holdninger. Et eksempel på dette ble nevnt ovenfor i form av Nedkvitne og Norsengs debatt om forholdet mellom foreldre og barn i middelalderen (se side 46-47, denne avhandling). *Patos* var i svært liten grad representert i de vitenskapelige tekstene i denne analysen, og i høyere grad i de populærvitenskapelige tekstene. Grunnen til den forskjellige bruken av *patos* kan være at de vitenskapelige tekstene er stilt høyere krav om akademisk redelighet, og forfatteren av teksten må bruke holdbare argumenter for å overbevise leseren. I de populærvitenskapelige tekstene er kravene ikke like strenge, og forfatteren kan spille mer på leserens fantasi og forestillinger for å overbevise. En tekst vil imidlertid ha større overbevisningsevne dersom forfatteren benytter seg av et objektivt kontra et subjektivt språk (Brodersen et al. 2007:52).

4.3 Forholdet mellom ting og tekst

Forholdet mellom ting og tekst i seg selv påvirker ikke arkeologens eller historikerens valg av kilder, men det er et redskap for å plassere den aktuelle teksten inn i et rammeverk. I starten

av denne avhandlingen hadde jeg en teori om at kildene en forfatter bruker kommer av hvilken tradisjon han tilhører, og at forfatterens tilhørighet til en tradisjon blir påvirket utenfra eller av tidsepoken han skriver i, i likhet med faghistorie. Imidlertid er det nå klart at man kun kan plassere en tekst inn i en av disse tradisjonene ved å analysere kildebruken. Altså er dette et rammeverk man først tar i bruk etter at teksten er skrevet, og ikke som en pekepinn på hvordan forfatteren vil velge kildene.

Ingen av tekstene skilte seg så mye fra de andre at den ikke kunne plasseres inn i en av tradisjonene som Andrén presenterte i sin bok fra 1997. Flere av tradisjonene var representert i analysen, men det var den *historiske tradisjonen* som var mest gjennomgående. Denne utstrakte bruken av forskjellige kildekategorier som kjennetegner denne tradisjonen mener jeg demonstrerer hvordan forskerne som arbeider med middelalderens Oslo har evne til å se kvaliteter i alle kildekategorier, og ikke bare de som blir mest brukt i sitt eget fag.

Det er mulig å spore en endring i dette mønstret fra de eldste til de nyeste tekstene som er analysert. Den eldste teksten (Bull 1924), passer inn under den historiske tradisjonen, men forfatteren benytter seg i liten grad av arkeologisk materiale for å støtte opp sin fremstilling av Oslos tidligste historie. Han leter heller etter kilder i stedsnavn, gårdsnavn og et bredere utvalg av skriftlig materiale. I tekstene som er publisert i periodene etter Bulls publisasjon ser vi en utvikling der forfatterne i større grad benytter seg av et bredere spekter av kildekategorier, materielle så vel som skriftlige. Denne utviklingen bidrar til at forskerne får anledning til å stille kildene nye og ubesvarte spørsmål. Med bredere kildetilgang har forskerne flere argumenter å støtte sitt resonnement på.

Av de arkeologiske tekstene som er analysert er det en mer konsekvent anvendelse av både skriftlige og arkeologiske kilder, snarere enn en utvikling. I alle tekstene blir materielle og skriftlige kilder brukt i kombinasjon, og de komplimenterer hverandre for å styrke resonnementet til forfatteren. Ingen av tekstene som ble analyserte i denne avhandlingen behandlet utlukkende den ene eller andre kilden, men noen av dem benyttet kildekategoriene i kombinasjon i større grad enn andre.

4.4 Faghistorie

Faghistorien til arkeologi påvirker forskningen på middelalderen i mindre grad enn faghistorien til historie gjør. Arkeologiens faghistorie er preget av teorier som ofte høver skriftløse samfunn bedre enn de teksthjulpne arkeologiene. Historiens historiografi er preget av en utvikling hvor man tar i bruk flere kildekategorier etter hvert som faget utvikles. I middelalderforskningen innebærer dette å bevege seg bort fra en forskning som hovedsakelig

beskjeftiger seg med sagalitteratur, videre mot en forskning som benytter seg av nye kilder som lover, stedsnavn, matrikler og andre dokumenter. Etter hvert som forskningen utvides til mer ukonvensjonelle kilder benytter historikerne seg også av arkeologisk materiale, muntlig tradisjon og billedfremstilling. Et annet viktig trekk i historiens historiografi er hvordan kildekritikken utvikler seg og påvirker valg av kilder historikeren gjør, og hvordan han behandler dem. Et eksempel på dette er kritikken av sagalitteraturen i Edvard Bulls *Oslos historie* fra 1924 (se side 26, denne avhandling). Bull og hans generasjon av historieforskere var svært preget av de omveltningene i de kritiske grunnholdningene som skjedde i historiefaget da den nye kildekritikken ble dominerende etter 1905. I de tekstene som er skrevet etter Bulls bok blir sagalitteraturen sterkt nedtonet, og nye, tidligere ubrukte kilder tas i bruk. Et eksempel på dette er Nedkvitne og Norsengs utstrakte bruk av materiell kultur i sin publikasjon.

Arkeologiens skift i faghistorien er teoretiske og påvirker hvordan arkeologene forsker, tolker og skriver. Vi kan fortsatt spore tidligere teoretiske grunntrekk i flere arkeologiske tekster som er skrevet i dag, da ikke alle middelalderarkeologer finner det relevant for sin forskning å følge tankegangen til de teoretiske skiftene. Dette kan være en konsekvens av at de historiske arkeologiene er ”teoriløse”: De skriftlige kildene fungerer på samme måte for teksthjulpert arkeologi som teoriene gjør for den arkeologien som ikke har kilder i form av tekst (Andrén 1997:14). Dermed kan middelalderarkeologien arbeide uavhengig av de teoretiske svingningene innenfor faget. Likevel observerer jeg noen trekk fra dagens rådende teoretiske retning, postprosessualismen, i flere av tekstene som er analyserte (Hommedal 1987, Schia 1991, Molaug 2006, og Eide 2007).

I de historiske tekstene derimot, var det lettere å følge utviklingen av faget gjennom tekstene. Da faghistorien preges av endring i hvordan og hvilke kilder historikere benytter seg av kan den virke tilnærmet lineær og mindre abstrakt. Det var forandringer fra eldre til nyere tekster og forfatterne av tekstene tar i bruk de nye kildekategoriene på lik linje med de gamle. Også kildekritikkens utvikling kan følges i tekstene. Det er helt tydelig at denne utviklingen, i tillegg til anvendelsen av nye kilder, påvirker historiefaget, det blir mer dynamisk og fleksibelt i sitt forhold til andre fag, i den forstand at de innlemmer flere elementer fra andre fagfelt. Da *Annalesskolen* inntok historieforskningen på begynnelsen av 1900-tallet begynte faget å svinge bort fra en fortellingsorientert historie mot en problemorientert innfallsvinkel. Forskerne tok i bruk metoder fra andre fagfelt, nye kildekategorier, og faget ble mer vitenskapelig orientert (Andersen et al. 2012). Denne dreiningen i tematikk er fremtredende i de historiske tekstene som er analyserte i denne avhandlingen. Et eksempel på dette er Bulls

monografi fra 1924, hvor forfatteren benytter tidligere ubrukte kildekategorier og behandler problemer av sosial og økonomisk art, fremfor politiske.

Både arkeologien og historien har hatt positiv utvikling i løpet av perioden som er behandlet i denne avhandlingen. Siden Fischers første utførlige publikasjon om det arkeologiske materialet fra 1950 har de arkeologiske tekstene blitt mer omfattende i sin beskrivelse av teorier og metoder, og forfatterne innlemmer leseren i resonementet. Arkeologer evner også å skrive syntetiserende tekster, men fortsatt holde fokus på arkeologien, slik som i Schias bok. Arkeologer skriver dermed en totalhistorie på lik linje med historikere.

Historiefaget har gjennomgått en utvikling i den forstand at faget har åpnet opp for nye kildegrupper, og har dermed fått muligheten til å produsere kunnskap som er bredere belagt, og har flere ben å stå på. Kildekritikken som blomstret i faget på 1900-tallet har bidratt til at forskerne forholder seg til de skriftlige kildene på en mer pragmatisk måte, hvor man ikke benytter dem som sannhetsvitner om fortiden, men som kilder til hvordan forfatteren av dem oppfattet virkeligheten. Kildekritikken har altså medvirket til å åpne kildene ytterligere. Det skriftlige materialet kan benyttes som en kilde til middelalderforfatterens egen samtid, ideologier og tidsalder.

5. Konklusjon og avsluttende kommentarer

Tidlig i analyseprosessen var det klart at både de arkeologiske og de historiske tekstene benyttet seg av et mangfold av kilder som kunne ordnes inn under kategorier. Disse kategoriene var *skriftlige kilder, materielle kilder og ruiner/bygningsrester*. Først og fremst ønsket jeg å lage en oversikt over de kildene hver enkelt forfatter hadde benyttet i sin tekst, for å kartlegge omfanget av dem. Jeg brukte en del plass på denne gjennomgangen, da jeg ville vise hvordan kildene var benyttet, om de var eksplisitt eller implisitt brukt, og om forfatteren baserte sine utsagn på flere enn én enkelt kildekategori eller benyttet seg av mangfoldet. Dette resulterte i en systematisk gjennomgang av kildebruk i de enkelte tekstene.

Kildebruken var mer påvirket av faghistorien i de historiske tekstene enn i de arkeologiske. Dette var gjennomgående i alle tekstene som ble analysert, men var mer fremtredende i enkelte. Faghistorien påvirket historikere både med tanke på kildebruk, og også i valg av problemstillinger og fokuspunkter i teksten. Dette var ikke åpenbart i de arkeologiske tekstene, men det var mulig å finne trekk fra faghistorien. Trekkene var mer anonyme.

Retorikk var tilstede i alle tekstene. I de populærvitenskapelige tekstene fantes både *patos* og *etos*, og i de vitenskapelige tekstene fantes *etos* og *logos*. Jeg ønsket å avdekke om noen av de analyserte tekstene brukte selve kilden som et retorisk grep for å overbevise om en teori. Det skulle vise seg at kildene ofte var grunnlaget for påstanden, men det var svært sjelden at kun én enkelt kilde var basis for en uttalelse. Da dette forekom benyttet forfatteren *patos* for å overbevise leseren som erstatning for solid kildegrunnlag. Retorikken i en tekst er svært viktig for hvordan leseren oppfatter budskapet og om han/hun godtar resonnementet.

Det var interessant å plassere de forskjellige tekstene inn i rammeverket som omhandlet forholdet mellom ting og tekst. Det var ingen av tekstene som skilte seg ut og ikke kunne plasseres innenfor hovedlinjene i noen av tradisjonene som ble presentert. Også de historiske tekstene kunne grupperes på denne måten. Da disse tradisjonene fortrinnsvis er sammensatt for den historiske arkeologien, viser dette at historie og historisk arkeologisk forskning kan jobbe forholdsvis likt, og de forholder seg også til samme kilder. Likevel er problemstillingene forskjellige, og de to fagene bruker kildene til ulike formål. Vi kan også slå fast at måten forskeren bruker kilden på, og hvilke spørsmål han stiller til den, avgjør hvilke svar forskeren potensielt kan få. Dermed finnes det nødvendigvis ikke ”anonyme” menneskegrupper i middelaldersamfunnet, men man må stille de riktige spørsmålene og lete etter dem i kildene.

Et gjennomgående aspekt som jeg observerte i både de arkeologiske og de historiske tekstene var at fagene har hatt en lang tradisjon med samarbeid innenfor forskningen på middelalderens Oslo. Vi kan finne spor av dette samarbeidet allerede i Bulls publikasjon fra 1924, og det er tydelig at dette samspillet er fruktbart når forskeren ønsker å få god kunnskap om sitt forskningsemne. Samarbeidet mellom arkeologi og historie innenfor middelalderforskningen i Oslo har gode grunner til å bli sterkere, også i fremtiden. Det nye arkeologiske materialet som daglig dukker opp under NIKUs, KHMs og Maritimt museums utgravninger i Bjørvika bidrar til nye kilder og nytt tolkningsgrunnlag. Fremtiden ligger i fortiden.

Litteratur

Andersen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin og Svein Atle Sålevåg

2012 *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode.*

Det norske samlaget, Oslo.

Andrén, Anders

1997 *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna.*

Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Steghag.

Baudou, Evert

2004 *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.

Brodersen, Randi Benedikte, Fredrik Jebsen Bråten, Anders Reiersgaard,

Kolbjørn Slethei og Knut Ågotnes

2007 *Tekstens autoritet. Tekstanalyse og skriving i akademia.*

Universitetsforlaget, Oslo.

Bull, Edvard

1924 *Oslos historie.* Kristianias historie, Bind I.

J.W. Cappelen, Kristiania.

Burr, Vivien

1995 *An Introduction to Social Constructionism.*

Routledge, London.

Champion, Timothy C.

1990 *Medieval archaeology and the tyranny of the historical record.*

I From the Baltic to the Black Sea. Studies in Medieval Archaeology. Redigert av Ausin, D. og L. Alcock.

Unwin Hyman Ltd., London, UK.

Dahl, Ottar

1992 *Norsk historieskriving i det 19. og 20. århundre.*

Opptrykk. Originalt utgitt 1959.

Universitetsforlaget, Oslo.

Dahl, Ottar

1988 *Grunntrekk i historieforskningens metodelære.*

Opptrykk. Originalt utgitt 1967.

Universitetsforlaget, Oslo.

Driscoll, Stephen

1988 The relationship between history and archaeology: artefacts, documents and power.

I *Power & Politics in Early Medieval Britain and Ireland*. Redigert av Driscoll, S. T. og Nieke, M. R.

Edinburgh University Press, Edinburgh.

Dymond, P. D.

1974 *Archaeology and History. A plea for reconciliation.*

Thames and Hudson, London.

Eide, Ole Egil

2007 *Om muremåter og kirkedateringer i 1100-tallet Oslo.*

Collegium Medievale, Vol. 20

Collegium Medievale, Oslo.

Erslev, Kristian

1972 *Historisk teknik. Den historiske undersøgelse fremstillet i sine grundlinjer.*

Opptrykk. Originalt utgitt 1911.

Gyldendal, København.

Febvre, Lucien

1982 General introduction. I *The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century. The Religion of Rabelais*. S. 1-11.

Oversatt av Beatrice Gottlieb.

Harvard University Press, London, England.

Finley, M. I.

1986 *The Use and Abuse of History*.

The Hogarth Press, London.

Fischer, Gerhard

1950 *Oslo under Eikaberg*.

Aschehoug, Oslo.

Hodder, Ian

1986 *Reading the Past*.

Cambridge University Press, UK.

Hodder, Ian

1999 *Reading the Past*. Opptrykk. Originalt utgitt 1986.

Cambridge University Press, UK.

Hommedal, Alf Tore

1987 *Olavsklosteret i Oslo. Eit dominikananlegg frå høgmellomalderen*.

Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, årbok 1987, 141. årgang. S. 129-154.

Oslo.

Jørgensen, Charlotte og Lisa Villadsen (red.)

2009 *Retorikk. Teori og praksis*.

Samfundslitteratur, Frederiksberg.

Kjeldsen, Jens E.

2006 *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*.

Spartacus, Oslo.

Kjeldstadli, Knut

1992a *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget.*

Universitetsforlaget, Oslo.

Kjeldstadli, Knut

1992b Synteser og språk. I *Synteser i historieskrivingen: innspill fra et seminar.*

S. 72-81. Red. Liv Marthinsen og Harald Winge

Den norske historiske forening, Oslo.

Klindt-Jensen, Ole

1975 *A History of Scandinavian Archaeology.*

Thames and Hudson, London.

Koht, Halvdan

1967 Sagaenes opfatning av vår gamle historie. I *Rikssamling og kristendom.*

Redigert av Andreas Holmsen og Jarle Simensen. S. 41-55.

Norske historikere i utvalg. Med bidrag fra svenske, danske og islandske forskere. Vol.1

Universitetsforlaget, Oslo.

Molaug, Petter

2006 Håndverk i middelalderens Oslo. I *Historien i forhistorien. Festskrift til Einar Østmo på 60-års dagen.* Kulturhistorisk museum. Skrifter 4. Redigert av Håkon Glørstad, Birgitte Skar og Dagfinn Skre.

Oslo.

Moreland, John

2007 *Archaeology and Text.* Opptrykk. Originalt utgitt 2001.

Gerald Duckworth & Co. Ltd. London, UK.

Nedkvitne, Arnved og Per G. Norseng

1991 *Byen under Eikaberg. Fra byens oppkomst til 1536.*

Oslo bys historie, Bind I.

J.W. Cappelens Forlag AS., Oslo.

Olsen, Bjørnar

1997 *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning.*

Universitetsforlaget, Oslo.

Renfrew, Colin og Paul Bahn

2012 *Archaeology. Theories Methods and Practice.* Opptrykk. Originalt utgitt 1991.

Thames & Hudson, London.

Sandmo, Erling

2015 *Tid for historie- en bok om historiske spørsmål*

Universitetsforlaget, Oslo.

Schia, Erik

1991 *Oslo innerst i Viken. Liv og virke i middelalderbyen.*

Aschehoug, Oslo.

Snekkestad, Petter

2008 *Communicating the Ruin of St. Olaf's Friary.*

Nicolay arkeologisk tidsskrift, nr. 106.

IAKH, Oslo.

Trigger, Bruce G.

2009 *A History of Archaeological Thought.* Opptrykk. Originalt utgitt 1996.

Cambridge University Press, USA.

Elektroniske kilder:

Opplysninger om Collegium Medievale er hentet fra:

<http://www.khm.uio.no/tema/tiden/middelalder/collegium-medievale/>

Dato: 15.07.2015, klokkeslett: 16:17

Opplysninger Kulturhistorisk museum er hentet fra:

<http://www.khm.uio.no/om/visjon-og-verdier/>

Dato: 21.07.2015, klokkeslett: 11:52

Opplysninger om Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring er hentet fra:

https://snl.no/Foreningen_til_norske_Fortidsminnesmerkers_Bevaring

Dato: 15.07.2015, klokkeslett: 13:57

